

HA 7013

Zempléni Múzsza

Társadalomtudományi és kulturális folyóirat II. évfolyam 3. szám 2002. augusztus

Zempléni Múzsza

Társadalomtudományi és kulturális folyóirat
II. évfolyam 3. (7.) szám

tanulmányok, esszék

Balassa Iván: Tokaj-Hegyalja történelmének fő vonásai	5
Hoppál Mihály: Sámánok között	18
Szathmár Béla: A presbiter a társadalmi életben, közéletben	32
Móricz Lajos: Fejezetek egy katonapolitikus életéből	40

művészportré

Sándor Zsuzsa: Áttűnő színek és fények. Molnár Irén művészete	45
--	----

szépirodalom

Halászi Aladár: Quasimoda	50
Allan Ginsberg: Rongyos csavargó (fordította: Pinczés István)	53
Zelnik Csaba Ákos: Helyzetjelentés	54
Akkor	55
Maller Sándor: Patak lelke	56

archívum

Kossuth Lajos, a zempléni ügyvéd (1824-1832)	59
---	----

szemle

Sipos István: Körös Endre akadémikus és a sárospataki természettudományos oktatás	76
Bacsó Béla: Jó, ha értjük. Hans-Georg Gadamer halálára	80
Sz. Tóth János: Karácsony Sándor és a népfőiskolai mozgalom	84
Baráth Béla: Szubjektív egyháztörténelem	87
Bolvári-Takács Gábor: Másfél évtized az erdélyi magyar felsőoktatás történetéből	91
Vámosi Katalin: "Angyal született"	94

Zempléni Múzsza

Társadalomtudományi és kulturális folyóirat

Fővédnök

Habsburg Ottó

Védnökök

Balassa Iván, Jakab István, Orosz István

Szerkesztőbizottság

Balázsi Károly, Bolvári-Takács Gábor, Dobrik István,
Fehér József, Jósvainé Dankó Katalin, Komáromy Sándor,
Koncz Gábor, Szathmáry Béla, Tamás Edit

Szerkesztőség

Bolvári-Takács Gábor *főszerkesztő*
Bordás István *főszerkesztő-helyettes*
Csetneki József *grafikai szerkesztő*

E számunk képeit Molnár Irén alkotásaiból válogattuk.

ISSN 1585-7182

Lapnyilvántartási szám: 3.4.1.1640/1999.

Lapalapító: Bolvári-Takács Gábor

Kiadja a Sárospataki Népfőiskolai Egyesület

Felelős kiadó: Stóka György elnök

A szerkesztőség a beküldött kéziratokat megőrzi, illetve visszaküldi.

Egy szám ára 250,- Ft. Megjelenik évente négyszer.

Előfizethető a szerkesztőségben, vagy átutalással
a 10200153-42210223 számlaszámra.

Előfizetési díj egy évre 1.000,- Ft. Szerkesztőség és kiadó:
3950 Sárospatak, Kazinczy út 23.

Szerkesztőségi titkár: Tóthné Kovács Katalin

Telefon/fax: 47-314-714, E-mail: zmuzsa@spnf.hu

Honlap: www.spnf.hu/zmuzsa

Nyomdai előkészítés: Csetneki József.

Lapunk megjelenését támogatja:

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Mecénás Alap

Balassa Iván

Tokaj-Hegyalja történelmének fő vonásai

A Hegyalja elnevezés már a 14-15. században előfordul, de nem tudjuk pontosan, hogy erre a területre vonatkozik-e vagy a magyar nyelvterületen használatos 5-6 más hegyaljára. 1350: Thome de Hegalya; 1411: Johannes dictus... de Hegalya.¹ A Tokaj településnév minden valószínűség szerint ötörök eredetű és ismereteink szerint a 13. században tűnik fel először. Török köznévi jelentése "folyó menti erdő", ami a területet a Bodrog és a Tisza partján egyaránt jellemezte.² A jelképnek számító hegy elnevezése az eddig megnyugtatóan meg nem fejtett Tarczal névhez kapcsolódik, mely már Anonymusnál feltűnik: ad montem Turzol. Szirmay Antal a 18. század végén nem Tokajnak mondja, hanem szerinte is "Tarcali hegy"-nek kellene nevezni.³ Érdekes, hogy a 16. században a szerémségi Fruska Gora hegységet, melynek oldalában a középkor leghíresebb magyar bora termett, Tarczalnak nevezték és ez a településnév csak ezen a két helyen fordul elő. A Tokaj helynév a 17. századtól kezdve mind jobban előrenyomul, annyira, hogy a területet a 18. századtól kezdve Tokaj-Hegyaljának kezdik nevezni. A 16. században a protestáns egyházi beosztás szerint Districtus Submontaneusról vagy Hegyaljai Kerületről beszélnek, mely később közigazgatási beosztásként is feltűnik. Paul Keler a 18. század elején a következőképpen magyarázza meg Tokaj és Hegyalja elnevezésének kapcsolatát: Az országon kívül Tokaji hegységnek mondják és a rajta termett bort tokaji bornak nevezik, mert Tokaj a Tisza és a Bodrog összefolyásánál a Felvidék, Erdély és Lengyelország kapujának számít. Magyarországon azonban e vidék neve: Hegyalja, ahol a hegyaljai bort szüretelik, melynek neve németül Unten das Gebürge, und Gebürger Wein, szlovákul Dool és dolske wino, míg latinul Partes submontanae és vina submontana.⁴ Ez az elnevezés németül, szlovákul, lengyelül és más nyelveken nagyon idegenül hangzik. Éppen ezért maga Keler is a Tokajer Wein-Gebürg elnevezést használja és így ment át az irodalomba. Elég, ha ezzel kapcsolatban Fr. J. Fuker munkáját említem: Versuch einer Beschreibung des Tokayer Gebürges, Wien 1790, ahol természetesen az egész Hegyalját tárgyalja. Apja, A. Fuker egy latin nyelvű munkájának címe így hangzik: Montium vitiferorum Tokaiensis, Tarczal, Tálya, Mád... Eperjes, 1749. Így bár Tokaj sohasem volt a Hegyalja politikai, vallási központja, de igenis annak kapujául számított, ahol az Alföld után más világ kezdődött, ameddig egykor a török hatalom elért. Várát a 16-17. században Európa-szerte ismerték, ezért, de meg a könnyebb lefordíthatóság, kiejthetőség kedvéért az egész területet a külföldi borkereskedők, majd ennél sokkal szélesebb kör Tokajról nevezte el.⁵ A kereskedők a "tokajibort" keresték az egész Hegyalján és ez lassanként a magyarban is polgárjogot kapott. Ilyen visszavételre más esetben is találunk példát, amikor a mászlást a lengyelek

saját helyesírásuknak megfelelően sz-szel ejtették, ezért a 19. század első felében (pl. Schams Ferenc munkáiban) mászlásnak írták, sőt talán ejtették is. E terület hivatalos és köznelvezése azonban egyaránt Hegyalja maradt, amit a későbbiekben a Tokaj-Hegyalja váltott fel, a múlt század elejétől kezdve.

Már 1613-ban a Zemplén és Abaúj vármegyék Hegyaljai járásában nemes és polgári rendben lévők összeültek, hogy szabályozzák a szőlőművelést és a borkészítést. Ennek azonban a szövege a mai napig nem került elő. Illetve az ez évben rögzített városi törvényekben lappang. Ezen valószínű az a hét hegyaljai város vett részt, melyről Mád jegyzőkönyve 1622-ben ezt írja: "Mivel a Hegyaljai héth város eleitül foghvást egymásközt megh egygezven egyenlő akarattól végheztek, azt és decernáltak ugyminth az szőlőkben való Miveseknek az ő bérekrül és fizetésekrül".⁶

1641-ben Mádon tanácskoztak a következő hegyaljai települések: Tokaj, Tarcál, Mád, Tályá, Szántó, Zombor, Szerencs, Ond, Rátka, Bénye, Tolcsva, Liszka és Keresztúr képviselői, és ennek eredményeként egy 48 pontból álló szabályzat jött létre. Feltűnő, hogy hiányzik e sorból Olaszi, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Toronya, mely később ugyancsak a hegyaljai városok sorában szerepel, míg Szerencset és Ondot nem minden alkalommal találjuk meg ezek között.⁷

A 18. század elején Keler jelzi, hogy a Hegyalja nagyobb része Zemplén megyéhez tartozik, míg néhány település Abaúj megyében található, de egységesen a Hegyalja nevet viselik. Ebben az időben a következő városok és falvak tartoztak ide: Sátoraljaújhely, Sárospatak, Olaszi, Tolcsva, Horváti, Erdőbénye, Liszka, Szegi, Keresztúr, Tokaj, Tarcál, Zombor, Mád, Tályá, Rátka (puszta), Szántó; míg Szerencs, Golop, Monok, Ond településeknek meglehetősen nagy szőlőterületeik vannak és alapvetően a fentiekhez tartoznak. A következő falvaknak, városoknak ugyancsak vannak szőlők, de ezek a fentiekkel nem egy besorolásba esnek: Kér, Fony, Héce, Vizsoly, Vilmány, Gönc, Göncruszka, Toronya, Szőlöske.⁸ A meghatározásban jelentős változás következett be. Ide sorolták ekkor már Olaszi mellett a két jelentős szőlőműveléssel rendelkező várost: Sárospatakot és Sátoraljaújhelyt, ugyanakkor kivették Toronyát. Említés történik a Patak környéki Petrahóról és Ardóról, de ezeknek a halászata jelentős, határuk nem foglalt magába nagyobb szőlőterületet. Szegi és Horváti említésével bővül a felsorolás, Rátka viszont közben elpusztult. Érdekes módon Szerencs körül három települést egy külön kis sziget jelez, melynek jellege hasonlít a Hegyaljához.

A tokaji és hegyaljai kettősségre és az idetartozó településekkel kapcsolatban így foglal állást Bél Mátyás 1730 körül: "Hegyaljai vagy tokaji a neve mindazoknak a boroknak, melyek a tokaji hegyen s töle egyfelől északra 2 mérföldes körzetben Tarcál, (Mező)zombor, Mád, Tályá helységek egészen (Abaúj)Szántóig, másfelől nyári napkelte irányában 3 mérföldön belül (Bodrog)keresztúr, Szegi (és Szegilong), Erdő(Bénye), (Olasz)liszka, Tolcsva, (Bodrog)zsadány, (Bodrog)olaszi, (Sáros)patak helységek (egészen (Sátoralja)újhelyig) jobb szőlőhegyein teremnek... Vannak ugyan, akik a pataki és újhelyi borokat nem akarják ide sorolni, s olyanok is kik a szerencsieket hozzáveszik – ki-ki úgy becsüli e vidéknek borait, amint birtoka vagy az íz értékelése vezet. Ám, aki az igaz és méltányos mérlegelést hordozza szíven, nem tudja megfosztani a hegyaljai bor dicsőségétől azokat a borokat, melyek Patak és Újhely jobb talajú és fekvésű szőlőhe-

gyein szoktak teremni, bár ott közülük általában többet utasítanak a kevésbé jók sorában vissza. Azt sem fogja tagadni senki, hogy olykor Szerencsen is szüretelnek igen kiváló s a gyöngébb tokajival szinte egyező ízű bort, de jó tulajdonságaira nézve sohasem hasonlítható ehhez, távolról sem méltó annak hírnevéhez”.⁹ Itt tehát Toronya, Rátka, Erdőhorváti kimaradt, ugyanakkor megjelent Zsadány, Szegilong. A két vitatott terület közül Bél Mátyás a Sárospatak-Sátoraljaújhely területet lényegében elfogadja, ugyanakkor Szerencs és a környékbeli falvakat inkább kizárja Tokaj-Hegyaljából.

1737-ben a Zemplén vármegye által felterjesztett és a legfelsőbb helyen jóváhagyva visszaérkezett rendelet 4. pontjában megállapította, hogy a táljai, golopi, rátkai, mádi, zombori, ondi, tarcali, keresztúri, kisaludi, szegi, bényei, vámosújfalvi, tolcsvai, liszkai, zsadányi, olaszi, pataki, újhelyi és a kistoronyai, erdőhorváti és szántai hegyeken "termett borok a Tokajival a kereskedésben egy becsben tartatnak... ezért azokat egyformán kell kezelni és azonos bélyeggel ellátott hordókban kell árusítani. Ond és Golop befoglalásával Zemplén vármegye nem értett egyet, de "legfelsőbb helyen" a tiltakozást nem fogadták el, így ezeket továbbra is Tokaj-Hegyaljához sorolták.¹⁰ Ez esetben Szerencs teljesen kimaradt. A kistoronyai úgy látszik ettől kezdve állandóan szerepel, de a század végén Szirmay Antal megjegyzi: "... a hegyaljai szőlők osztályába csak a kistoronyi lejtők számláltnak".¹¹

Az egész Hegyalját nem tekintették egységes egésznek és köztük kistájakat különböztettek meg. Ez kiderül Orosz Pál 1704-ben kelt felhívásából, melyben II. Rákóczi Ferenc zászlaja alá hívta a felkelőket: "Minden Kegyelmes Urunk eö Nagysága (ti. Rákóczi) hűségében levő Felső Közép és Alsó Hegy Allyai Nemes és Nemtelen Rendeknek..." küldte a felhívását. A pontos felosztást egyenlőre nem ismerem, de úgy vélem, hogy Olaszi, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Toronya tartozhatott a Felső-Hegyaljához.¹² Ez a hármas felosztás még napjainkban is előfordul.

A Hegyaljával kapcsolatos ismereteket 1771-től kezdve Losontzi István (1709-1780) Hármaskis-tükör c. könyve terjesztette az egész országban. Ez hetvennél több kiadást ért meg és még az 1850-es években is használták, míg csak a Bach-korszakban be nem tiltották.

*Ha Zemplén vármegyét az utas vizsgálja,
Itt vagyon a jó bor s az azt termő Hegyalja:
Liszka, Tokaj, Ujhely, Mád, Keresztur, Tállya,
Lelesz, Tarczal, Patak, mus'ák oskolája.¹³*

Ebben az időben húsz körül volt a tokaj-hegyaljai települések száma, ebből csak nyolcat sorol fel, igaz talán a legfontosabbakat, beletette azonban Leleszt, mely sohasem tartozott Hegyaljához és csak tévedésből kerülhetett a névsorba.

A fentiekhez hasonló általánosabb megnevezés szerint: Incipit in Sátor, desinit in Sátor,¹⁴ vagyis a Hegyalja a sátoraljaújhelyi Sátorhegynél kezdődik és az abaújszántói Sátorhegynél ér véget. A Hegyalja általában sátoralakú hegyei közül is kiemelkedik ez a kettő jellegzetes formájával, így a meghatározás jellemző.

Érdeemes Tokaj-Hegyalja meghatározásával kapcsolatban két német származású kas-

sai borkereskedőt is meghallgatni, akik sokszor keresztül-kasul járták ezt a területet. 21 települést soroltak Hegyaljához: Szántó, Golop, Tályá, Rátka, Ond, Mád, Zombor, Tarczal, Tokaj, Bodrog-Keresztúr, Kis-Falud, Szeghy, Olasz-Liszka, Erdő-Bénye, Toltsva, Erdő-Horváthy, Zsadány, Olasz, Nagy-Sáros-Patak, Sátor-Allya-Újhely, Kis-Toronya.¹⁵ Délen tehát Szerencset és Monokot nem számították a Hegyaljához, míg északon Trautsohnfalva (Hercegkút), Károlyfalva, Ardó, Petrahó (Bodroghalász) maradt ki a felsorolásból.

1820-ban Zemplén vármegye közgyűlésén Sátoraljaújhelyben megvizsgálták, hogy mely mezővárosokat és falvakat lehet Hegyaljához számítani. A mezővárosok közül a következők: Erdőbénye, Bodrogkeresztúr, Olaszliszka, Mád, Sárosnagypatak, Tályá, Tarczal, Tokaj, Tolcsva, Sátoraljaújhely, Zombor; a falvak közül: Golop, Kistoronya, Olasz, Ond, Rátka, Vámos-Újfalu, Arbonya-Zsadány, továbbá Kisfalud és Szegi puszták, míg Abaúj vármegyéből Szántó mezőváros és Horváti falu viselhetette azokat az előnyöket és megkötöttségeket, amit Tokaj-Hegyaljához való tartozás jelentett.¹⁶ A szám 22, ha két pusztát is különálló egységnek számítjuk. Feltűnő Szerencs mellőzése, továbbá a Sárospatak környéki falvak: Petrahó (Bodroghalász), Végardó és a két új telepítésű német falu: Trautsohndorf (Hercegkút) és Károlyfalva kimaradása, pedig ezek lakói a sárospataki határban, a szőlős területek közepében építették fel házaikat.

1838-ban Szabó Dávid tíz hegyaljai várost említ. De mások csak nyolcat sorolnak ide: "Némellyek nyolcz hegyaljai várost számolnak u.m. Tályá, Mád, Tarczal, Tokaj, Bodrog Keresztúr, E. Bénye, Liszka, Tolcsva; S.Patakot, hol a' bortermelő hegylancz megszakad és más irányt kezd venni és Újhelyt ide nem tartozóknak vélvén." Úgy látszik, hogy a falvakon kívül még Abaújszántó várost sem sorolták ide.¹⁷

Egy évtizeddel a filoxéra vész felbukkanása előtt Keleti Károly a Tokaj-Hegyalja területét így körvonalazta: "A tokaj hegyalja a Kárpátok azon délfelé lenyúló ágazata, mely a Tisza és a Bodrog egyesülésénél a tokaji hegykúpban végződik. E hegyágazat háromszöget képez, melynek hosszabb oldala északról keletre, rövidebb oldala északról nyugatra vonul. Mindkét oldalt vizek környékezik; amazt a Bodrog tekervényes kanyarulatokban, emezt az Ond és több apró patak és csermely".¹⁸

Entz Ferenc háromszög alakúnak mondja Tokaj-Hegyalját, melynek hosszabb szára, 5,25 mérföld, Sátoraljaújhelynél kezdődik, Tokajnál végződik, az észak-nyugati szárny 3 mérföld. Nem számítja bele Szerencset és a környező falvakat, az észak-keleti ágban Petrahót (Bodroghalász), Trautsonfalvát (Hercegkút), de megjegyzi, hogy "... e vonalhoz számítják az újabb időben még az Újhely közelében fekvő Kis-Toronyát". Görög Demeter, Entz Ferenc úgy látszik az általános, országosan ismert Tokaj-Hegyalja fogalmat használta, melybe a múltban nem tartozott bele Szerencs és az azt környező falvak.¹⁹

A filoxéra után mintha a Tokaj-Hegyalja területét kissé növelték volna. Ez tetszik ki abból a megállapításból, mely az eddigi 20-22 településsel szemben 32-t állapít meg, melynek végrendje az egyik oldalon Legyesbénye, Abaújszántó, míg a másikon Szőlöske és Toronya.²⁰ Az újratelepítés leglendületesebb korszakában, az 1900 utáni években 31-ben állapították meg a Tokaj-Hegyaljához számító települések számát. Először is

helyet kapott Szerencs és a környező falvak (Golop, Monok, Bekecs, Ond) továbbá a Sárospatak környéki községek (Újpatak, Bodroghalász, Végardó, Károlyfalva, Hercegekút), továbbá Kistoronya mellett már ott találjuk Szöllöskét is.²¹ Szerencs és környékével tehát a terület megnövekedett, máshol olyan településeket soroltak ide, melyek már korábban is Hegyaljához tartoztak az egy Szőlöske kivételével. Akárhogy is nézem a dolgot, az az érzésem, hogy a korábbi állapotokhoz képest mintha bizonyos felhigulást lenne tapasztalható.

Mi a helyzet manapság, amikor Tokaj-Hegyalja zárt terület, melyre nem szabad máshonnan bort bevinni, az új telepítések esetén csak furmint, hárslevelű és sárga muskotály jöhet szóba? A Borsod-Abaúj-Zemplén megyében elterülő Tokaj-Hegyaljához a következő települések tartoznak: Abaújszántó, Bekecs, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Bodrogolaszi, Erdőbénye, Erdőhorváti, Golop, Hercegekút, Károlyfalva, Legyesbénye, Mád, Mezőzombor, Monok, Olaszliszka, Ond, Rátka, Sárzasadány, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szegi, Szegilong, Szerencs, Tarcál, Tállya, Tokaj, Tolcsva, Vámosújfalú.²² Ma tehát látszólag kevesebb a települések száma, de ez részben abból származik, hogy két községet Csehszlovákiához csatoltak (Kistoronya, Szőlöske), két esetben pedig községösszevonások (Bodroghalász és Végardó Sárospatakhoz csatolása) magyarázzák a hiányt.

Ha végigtekintünk Hegyalja fogalmának több mint három évszázados változásán, a terjedést könnyen meg lehet állapítani. Először is Felső-Hegyalja csatlakozott elég nagy területtel, majd Szerencs és az azt környező falvak igyekeztek Hegyaljához kapcsolódni, ami csak az utolsó száz évben sikerült véglegesen. A sárospataki falvak nem jelentettek változást, mert lényegében az ún. Felsőhatár szőlőit művelték meg (Hercegekút, Károlyfalva, Végardó, Bodroghalász).

A fentiekben körülhatárolt és az utóbbi három-négy évszázadban egyre növekvő területű Tokaj-Hegyalja története korántsem volt egységes. Ez már abban is megnyilatkozott, hogy a középkortól kezdve döntő többsége Zemplén megyéhez, kisebb része Abaújhoz tartozott. Ezt a területet az utóbbi évszázadokban a szőlőtermelésből, a borértékesítésből következő közös érdekek tartották össze, ez az összetartás a középkorban nem lehetett igen erős.

A népvándorlás és a magyar honfoglalás előtt minden korszakban lakott terület ez, de az itt élők csak egyetlen esetben hagytak olyan nyomot maguk után, mely nagyobb területre kihatott. Ez az ún. Gravetti-kultúra köréhez tartozik és az ásatások során jól el lehetett különíteni a kőeszközök készítésére szolgáló műhelyt a lakóterülettől, melyen esetleg ház alaprajzokat is ki lehetett venni. A bodrogkeresztúri kultúra létrejöttét az alkalmas természeti körülményeknek köszönhetjük: közeli víz, hegyoldali teraszok, kitűnő kövek stb., ezek itt mind rendelkezésre állottak. A Tokaji-hegyen, Erdőbényén található obsziánt e korban messze földre szállították. Itt rézkori sírokat is fedeztek fel. Nem kívánom a régészeti korok tokaj-hegyaljai emlékeit a teljesség igényével felsorolni, csupán éreztetni kívántam, hogy e terület emberi tartózkodásra milyen régi időtől kezdve volt alkalmas.²³

Hosszú évezredek átugorva ismert, hogy 800 körül az avar birodalom keleti fele is felbomlott és a délről érkező bolgár törzsek vették hatalmukba azon területet, míg észak felől az ún. fehér horvátok nyomultak be a Kárpátok északkeleti gerincétől délre vezető folyók völgyeibe. A honfoglaló magyarok 895 körül megjelentek, és a két nép közötti területen nem sok ellenállásra találtak, ezért a Felső-Tisza mellett és a Bodrogközben néhány telet eltöltöttek, amit elsősorban az bizonyít, hogy innen tárták fel a legtöbb honfoglaláskori sírt. Az ilyen leletek a Bodrogtól nyugatra sokkal kisebb számban fordultak elő. Feltehetően az itt maradt népesség jelentős része a kabarok és a feketemagyarok közül került ki.²⁴

Anonymus, aki a honfoglalás után csaknem három évszázaddal írta meg munkáját, kevés írott emlékre támaszkodhatott (Ösgesta), ezért kénytelen volt, akármennyire is lenézte, a néphagyományokra és az énekesek "csacska meséire" hivatkozni. A mondák ugyan rendszerint tartalmazznak valami valóság-magvat, de azt hamar kiszínezte a képzelet. Megállapításait befolyásolta, hogy Anonymus egy-egy család számára dicsőséget akart biztosítani. Ennek ellenére a Gesta Hungarorum tokaj-hegyaljai vonatkozásait érdemes felidézni.

"Árpád vezér küldöttei pedig: Ete apja Ond, Alaptolma apja Ketel és Tarcal kun vitéz akinek a maga személyében magva szakadt, útközben átúsztták a Bodrog folyót azon a helyen, ahol ebbe a Sátorhalomról lefutó folyócska beleömlik. S így átjutottak a Bodrog folyón; de miközben az említett folyócskán keltek át nagy vígan, a víz árjában Ketel lova megbotlott, s ő elmerülve társai segítségével is csak alig birt a halálból kimenekülni. Azt a folyót ezért Ketel társai tréfásan Ketelpatakának nevezték el. Majd később Árpád vezér kegyesen ugyanennek a Ketelnek adományozta Sátorhalomtól egészen a Tolcsva vizéig az egész földet lakosaival egyetemben".²⁵ A Ketel patak ma ismeretlen, a 13. században azonban még előfordult, feltehetően a Bodrog valamelyik jobboldali vizéről lehet szó.

A három vezér végiglovagolt az egész Hegyalján, melyet így örökölt meg a krónikás: "Ekkor Ond, Ketel, meg Tarcal, miután az erdön áthaladtak, a Bodrog folyó mellett lovagoltak; majd mintha pályadíjért futottak volna, sebes vágóban nyargaltak fel egy jó magas hegynek a csúcsára. A másik kettőt maga mögött hagyva, Tarcal, a serény vitéz ért fel elsőnek a hegyromra. Ezért a hegyet attól a naptól kezdve mostanáig Tarcal hegyének nevezték (ez a mai Tokaji-hegy – B.I.). A három úr a hegy csúcsáról ameddig csak a szem ellát, körös-körül megszemlélte a földet; kimondhatatlan meg is szerette azt, és mindjárt azon a helyen, pogány szokás szerint, egy kövér lovat ölje le, nagy áldomást csapott. Tarcalt, aki merész ember volt, és megállta a helyét a harcban, a társai most elbocsátották; s ő katonáival együtt visszatért Árpád vezérhez, hogy neki a föld alkalmas voltáról hírt adjon".²⁶ Anonymus Tarcal megjutalmazását is elmondja: "A fent említett Tarcal pedig Árpád vezér kegyelméből annak a hegynek a lábánál kapott nagy földet, ahol a Bodrog a Tiszába ömlik; egyszersmind ugyanazon a helyen földvárat emelt, amely most a jelenben a Himesudvar nevet viseli".²⁷ A himesudvar kifejezés itt olyan földvárat jelent, melynek falait sövényvel (hím) fonták és a közeit úgy tömték ki földdel. Mindenesetre ebből látszik, hogy a 12-13. század fordulóján, vagyis Anonymus életében, a két folyó összefolyásának szögletében a Tokaji-vár már állott.²⁸

Még egy hegyaljai település, illetve helynév tűnik fel Anonymus krónikájában és ez Szerencs, melyhez mindjárt egy (helytelen) etimológiát is fűz: "Árpád vezér is nemesei pedig nagy örömmel felkerekedtek Hung várából, s a Tarcal hegyén túl ütöttek tábornak a Takta vize mellett elterülő mezőn, egészen a Szerencse hegyéig. Erről a hegyről látták, hogy milyen az a hely; mivel pedig nagyon megszerették, úgy nevezték el, hogy a nevének latinul amabilis, a saját nyelvükön pedig szerelmes az értelme; attól a naptól egész mostanáig a szerelemről Szerencsének hívják a helyet".²⁹

Tokaj-Hegyalja az átlagosnál többet szerepel Anonymus krónikájában, ami azt bizonyítja, hogy ez, legalábbis a 12-13. század fordulóján, fontos területnek számított. Ehhez még érdemes azt is hozzátenni, hogy Szerencsre Árpádot a Hegyalján keresztül vezettetted be Anonymus, de ha ezen a területen ebben a korban valami jelentős szőlőművelés lett volna, akkor azt bizonyára feljegyezi.

Tekintsük most át, hogy vajon Tokaj-Hegyalja város, község, településnevei mit vallanak eredetükre nézve? Ezt különösebb kutatás nélkül Kiss Lajos eredményeire támaszkodva igyekszem felvázolni (zárójelben az eddig ismert első előfordulás).³⁰

Magyar névadás személynevekből: Bekecs, a Beke személynévből, mely 1067 k./1267-től ismert. Erdőbénye, Legyesbénye (1332) a Benjamin személynévből, jelzőjük különösebb magyarázatot nem kíván. Mád (1332) Modu személynévből. Sára (1275) személynév változatlan formában, ez a település földrajzilag a Hegyaljához tartozik, de mindig halászfalu volt, Ond (1247) személynév, mely az ó "öreg" kicsinyítőképzős alakja. Szláv személynévekből, de magyar helynévadási módszert tükröznek a következők: Golop (1258) személynév, mely "ostoba" jelentésű szláv szóból képződött; Monok (1227) a monak szláv "szerzetes" szó található meg benne; Rátka (1255) a szláv Radka személynév magyar formája; Szegi-Long (1350) az első fele magyar, a második része szláv logb "rét, berek" jelentésű szóra megy vissza, ebből alakult a Longi-erdő, mely hosszan a Bodrog mellett húzódik végig. Mezőzombor (1298) második tagja a szláv zobr "bölény" jelentésű szót rejt, ebből a szláv Zumbur személynév; Sáradsadány (1275) a szláv Zadan személynévből alakult magyar jellegű helynév.

Magyar szavakból, magyar rendszer szerint alakultak a következő helynevek: Abaújszántó (1275), minden bizonnyal olyan jobbágyok laktak, akik szántással szolgáltak; Bodrogkeresztúr (1239) jellegzetes magyar középkori elnevezés, mely a szentkeresztet, akár csak Krisztust, úrnak nevezte; Erdőhorváti (1396) feltehetően szláv eredetű népe sségre utal, de az elnevezés formája magyar; Kisfalud (1220) -d kicsinyítőképzővel jellegzetes Árpád-kori forma; Sárospatak (1201) a sár "mocsár" jelentésű szó és az eredetileg szláv eredetű patak összekapcsolódása magyar helynévadásban; Sátoraljaúj hely (1284) feltehetően a Sátor-hegyről vette a nevét és a négy szóból álló összetétel a magyar helynévképzés gyakorlatát tükrözi; Szöllőske (1273) az egyetlen olyan helynév, mely a szőlőtermelésre vonatkozik; Toronya (1276) a német eredetű torony magyar képzővel ellátott változata (közelben Tornyosnémeti, Tornyospálca nemcsak a toronyra, hanem esetleg német telepre is utalhat, hiszen közelében van a biztosan középkori német eredetű Gönc); Vámosújfal u (1332) esetleg a Bodrogon vámszedésre alapították; Végárdó (1353), a második tagját az (erdő) övóval lehet összevetni.

Két, feltehetően ótörök eredetű városnévvel is találkozunk: Szerencs (1150 k.) egy serinc

'türelem, szívósság' szóra vezethető vissza, de van egy olyan vélemény is, mely szerint Szerém kicsinyítőképzős változata; Tokaj (1270) egy ótörök szóval egyezik, melynek jelentése "folyómenti erdő", ami az Árpád-kori viszonyoknak nagyon jól megfelel. Szláv eredetű és képzésű Petraho (ma Bodroghalász, Sárospatak része).

Eredetét tekintve tisztázatlan Tolcsva (1150 k.), mely legkorábban, mint a patak neve jelenik meg. Esetleg a tövtócsa leszármazottja lehet. Tarcal (1150 k.) – nem tudjuk származását, az azonban kétségtelen, hogy a szerémségi Fruska Gora magyar neve ugyancsak Tarcal, máshol ez a helynév a magyar nyelvterületen nem fordul elő.

Végül három olyan községnevet ismerünk, melyek a 12. századi hegyaljai feltételezett vallon betelepüléshez kapcsolódnak. Olaszliszka (eredetileg Liszka-Olaszi, 1248) egy szláv szóval való összetétel; Liszka 'kopasz hely', leska 'mogyorócsérje'; az Olaszi pedig tükrözi a magyar nyelvnek azt a tulajdonságát, hogy minden újlatin nyelven beszélőt olasznak nevez. Bodrogolaszi (eredetileg Patak-Olaszi, 1262) ugyanaz a képzés, de ilyennel találkozunk a Szerémségben is, ahol annak déli részén Nagyolaszi (1332) nevét ismerjük a középkorból; maga a Fruska Gora pedig szerbre való fordítás, melynek első tagja "franciát" jelöl, vagyis Olasz-hegy ennek jelentése. A továbbiakban Tokaj-Hegyalja egyik jeles mezővárosa Tályá (1255) a vallon, ófrancia *taille* "irtvány" jelentésű szóból származhat. Újabban felmerült annak a lehetősége, hogy a Szerémségbe, Nagyolaszi tájára 1162-ben Milánó környéki vendégek telepedtek be, ami esetleg a hegyaljai feltételezett vallon-telepek kérdését is más megvilágításba helyezi.

A telepésekkel kapcsolatban az első ismert oklevelet Imre király 1201-ben adta ki, de már azt írja, hogy azokat a kiváltságokat, melyeket a korábbi királyok biztosítottak számukra, ezután is szigorúan meg kell tartani. Ezek szerint valamikor a 12. század második felében jelentek meg e tájon. Kiváltságaik közül külön is említi, hogy maguk közül választottak bírót, és az ítélezik felettük, ha az ügy olyan jellegű, akkor a nádor vagy a király személyesen döntött; az adókat maguk használhatják fel, az öröklés területén "suae gentis consuetudinem" (saját nemzeti szokásaik szerint) járjanak el, továbbá királyi oltalom alatt állnak, ezért a fő- és köznemesek semmiféle sérelmet rajtuk nem követhetnek el.³¹

Úgy látszik, a tatárjárás pusztításait jelentős részük átvészelte, mert 1272-ben "...Hospites nostri de villa Olaszi, prope Potok..." kérték V. Istvántól kiváltságaik megerősítését, amit ő a nagyatyjára (ti. Imre királyra) hivatkozva meg is tett.³² A következő évben Erzsébet királyné egy más jellegű oklevélben futólag említést tesz a "hospitibus, de Potok", ahogy legtöbbször nevezik a vallon telepéseket.³³ 1285-ben az olaszi jövevények és polgárok (Hospites seu Ciues) IV. László elé járultak, hogy az V. István által megerősített korábbi kiváltságaikat érvényesítse, ami meg is történt.³⁴

A tatárjárás után újratelepített szőlők bortizedét az uralkodó 1271-ben Olasziban az egri püspöknek adományozta, és előírta, hogy "ahol most szőlők ültetettek, vagy jövőben ültetendők lesznek, a püspök vagy káptalan dézsmaszedői írják össze."³⁵ Ebben az időben Patak és Olaszi falvak között négy vincellér lakást említenek, ami már a szőlőművelés erős térnyerését bizonyítja. 1275-ben András egri püspök számára a bordézmát Nagy-Olaszi, a vallon Tályá (villa talya latina) adta meg. Ezenkívül említ még

egy Kis-Olaszit és egy Mező-Olaszit is (*Oloczy campestris*), melyek pontos azonosítását ma már nehéz lenne elvégezni.³⁶ A külső birtoklás esetleges megindulását talán bizonyítja, hogy 1295-ben a váradi káptalan elcseréli pataki szőlőit.³⁷

A 12. század közepéig eddig nem ismerek olyan forrást, mely a hegyaljai szőlőművelést bizonyítaná. A 12. század második felében jelenhettek meg olyan ófrancia, vallon (olasz) telepesek, akiknek 1201-ben kiadott szabadságos levelét többször említik. Érdeemes megjegyezni, hogy 1150 körül települtek be a Szerémségbe is vallonok (olaszok), akik Nagyolaszit (*villa advenarum Francorum*) alapították. Szőlővel való foglalatosságukat ekkor a Hegyalján csak sejteni lehet, de a tatárjárást túlélve a 13. század második feléből már bővebben vannak adataink, feltehetően szélesebb körű szőlőművelésre.

A helynevek sem utalnak (az egy Szőlöske kivételével, annak is bizonytalan a Hegyaljához való tartozása) a szőlőművelés elterjedésére, ugyanakkor, amikor a Dunántúlon már a 11. század közepétől kezdve számos adat bizonyítja annak széleskörben történt művelését.³⁸ Viszont későbbi város és falucimerekben gyakran találkozunk szőlőre utaló jelekkel.

Az Árpád-korban, bár Hegyalja messze esett a királyi központtól, mégis fő helyein, Szerencsen, Tokajban, de főleg Sárospatakon a királyok és családjaik is sokszor megfordultak, sőt hosszabb rövidebb időt töltöttek. Mig az Árpád-házi királyok kapcsolatai Kijev felé élénkebbek voltak, addig részben erre vezetett az út arrafelé. A tatárjárás nagy veszteségeket okozott ugyan az egész területen, Patak várát ekkor nem tudták bevenni, de amikor 1285-ben újra betörték, ez a vár is áldozatul esett, és az egész Hegyalján nagy pusztításokat végeztek.

Az Anjou-királyok alatt a hospesek (telepesek) kiváltságait újra megerősítették és viszonylag békés időben fejlődhetett Hegyalja.³⁹ Ez lehetett a szőlő nagyobb méretű elterjedésének egyik jelentős korszaka, bár történeti adataink ezzel kapcsolatban elég hiányosak. A 14-15. század fordulóján a Hegyalja egyes részterületei különböző családok birtokába kerültek, akik közül számosan magas hivatalokat viseltek, mint pl. Perényi Miklós szörényi bán és mások.

A 15. században a husziták is megjelentek ezen a tájon, majd a század második felében az északi városok, így többek közt Bártfa, később Kassa, Eperjes, Lőcse stb. szereztek maguknak szőlőterületeket. Ettől az időtől kezdve már kezdjük megismerni a szőlőtermelés technikáját, sőt egy-egy esetben terminológiai jellegzetességeit is. Feltűnő azonban az, hogy Istvánffy Miklósig, vagyis 1491-ig, könyvekben senki sem emlékezik e vidék boráról, még Mátyás király történetírói sem tesznek róla említést, így Galeottonál vagy Bonfininél sem találunk róla feljegyzést, pedig a magyar borokról több alkalommal is írnak.

Ez a tény már Szirmay Antalnak is feltűnt, aki megállapította, hogy ez a hallgatás még a 16. századra is áterjedt. Herberstein Zsigmond, Ferdinánd király követe, aki hosszú időt töltött hazánkban, csak a soproni, szerémségi és pilisi borokat dicséri. Kusfinian azt írja, hogy a szerémségi bor a korzikaival és a krétaival is vetekszik. Galeotto szerint a szerémségi bornak az egész világon nem lehet párját találni. A szerémségi boroknak

egyik legnagyobb lerakata Pest és Bárfa volt, még akkor is, amikor az utóbbinak már jól termő szőlői voltak Tokaj-Hegyalján. Tőlük rendelt szerémségi bort Zápolya György is 1521-ben.⁴⁰ A lengyelek, sziléziaiak is elsősorban a szerémségi bort kedvelték és vetették. Akár hogyan is nézzük, kétségtelennek látszik, hogy ebben az időben még a hegyaljai bor nem érhetette el a szerémségiek színvonalát. Ma már aligha bukkanhat fel olyan forrás, mely a középkori szerémségi bor készítésének módját megismertethetné vagy esetleg az ott ültetett fajtákat bemutatná. Itt csak közvetett bizonyítékokkal lehet valamelyes eredményt remélni.

A 16. század második negyedétől kezdve a szerémségi szőlők a hadak útjába, majd végleges török megszállás alá kerülve elpusztultak, így e század második felében már nem, vagy csak elvétve találkozunk említésével. A hegyaljai szőlők fellendülése nagy mértékben egybeesik a szerémségi szőlők elpusztulásával. Feltehető, hogy onnan már csak azért is áttelepülhettek Tokaj-Hegyaljára, mert az egykori francia-vallon hagyományok ebben a korban még élhettek. Szerémi György (1490 k.-1550 k.), aki szülőföldje nevét viselte, mint Zápolya János udvari papja, sokat tartózkodott Hegyalján, elsősorban Tokajban, ahol a királynak háza, szőlőbirtoka is volt. Ennek a rendkívül izgalmas történeti kérdésnek a feltárása még a jövő feladata, mindenesetre a Tokaji-hegyen van Szerémi-dűlő (ma Szerelmi a neve) és néhány más adat is a szerémségi és tokaj-hegyaljai kapcsolatot látszik alátámasztani.

A reformáció hamar elérte Tokaj-Hegyalját és földesurainak jelentős része (Perényiek, Dobók) a protestáns vallást követték. Sárospatakon magasabb fokú iskolát alapítottak (1531), mely a latinos műveltséget terjesztette és elképzelhető, hogy a latin mezőgazdasági szerzők szőlőre vonatkozó írásai az iskolán keresztül hatottak. A terület török uralom alá sohasem került, hanem a 16. század közepétől kezdve elsősorban Erdély felé tartott kapcsolatot. Tokaj, Szerencs, sőt Sárospatak is bizonyos értelemben végvárok voltak, de olyanok, melyek kívül estek a törökök fő hódításainak főleg nyugat felé irányuló vonalán. Ennek ellenére gyakran betörték és a közöttük harcoló tatár hadak raboltak, fosztogattak, de még mindig kevesebb kárt okoztak, mint a 17. század elején a Basta-járás, ahogy az egykorú feljegyzések Basta György császári generális megtorló és rabló hadjáratait nevezték.

Erről a kegyetlen, 1604. évbéli pusztításról 1610-ben így emlékezik meg Tokaj város törvénykönyve, melyet az akkor elpusztult helyett nyitottak meg. "Eperiesről telben 7. Febr hertelen Tokay varanak segitsegere alá jeöven ez darab feöldet Ar víz modgjara el borita. Ez veletlen jeövese Bastanak, varosonkbeli szamos embereket megh emezte: ez mellett morhankot joszagonkat nepevel egietemben buidosásbá kergete, mely buidosasban ez mi Tokay váronban leveö Nemeth ellensegh miat esztendeönél többigh sanargattattonk, hazonkbol tavol leven, minden hazainkot varosonkal egietemben el pusztította es megh egette".⁴¹

Tokaj-Hegyalja történetének legvirágzóbb korszakának azt a csaknem fél évszázadnyi időt tarthatjuk, amíg lakói a Rákóczi-család birtokán viszonylag nyugodt körülmények között élhettek (1616-1660). Természetes nem az egész Hegyalja tartozott hozzájuk, de birtokaikat rendszeresen igyekeztek kiterjeszteni. I. Rákóczi György erdélyi fejede-

lem és felesége Lorántffy Zsuzsánna (1600-1660) gyakran Sárospatakon lakva, személyükön keresztül az Erdélyhez való kapcsolódás még erőteljesebben érződött. Ez volt az a korszak, amikor a tokaj-hegyaljai szőlőtermelés többé-kevésbé felvette a máig ható arculatát, elterjedtek új szőlőfajták, kialakultak azok a borfélések, melyeket ma is ismerünk. Bár a birtok központja Sárospatak volt, Tokaj katonai, politikai jelentősége már a 16. század közepétől kezdve nagymértékben megnövekedett. Itt volt ugyanis nemcsak Hegyalja, hanem az északra menő mindenféle kereskedelem kapuja, a Tiszán történő átkelés, amit egy jól felszerelt és a vízzel nagymértékben védett vár biztosított.

A 17. század közepétől kezdve II. Rákóczi György, majd I. Rákóczi Ferenc idején a politikai helyzet már egyre bizonytalanabbá vált, ami még csak fokozódott Thököly Imre elhúzódo kurucfelkelése idején. Az egykori írások gyakran emlegetik, hogy a harácsoló kuruc, labanc hadjáratok miatt hol kapálni nem tudtak, hol meg a szüretet nem tudták bevégezni, a rájuk tört katonaság elkobozta a boraikat, vagy éppen váltságdíjba kellett azokat elküldeni.

A lakosság számának bizonyos csökkenése már a 17. század első felében is bekövetkezett, de lényegében ez sokkal kisebb volt, mint amit a század második felében érzékelhetünk. "A lakosság nagyarányú kevesbedése, úgy látszik, nem közvetlenül az 50-es években, hanem csak a 70-es évek második felétől kezdve következik be. 1673-ban ugyanis Keresztúrnak, amelynek a lakossága 1689-re az 1648-ashoz viszonyítva 1/5-ére csökkent, még 175 háztartásnyi lakossága van, ami 25-tel több az 1648-i számnál, tehát 1648 és 1673 között még növekedett is a lakosság. Hasonlóan nőtt az említett időszakban Tokaj lakossága is, 233 családról 301-re. Valószínűleg a többi mezővárosok lakossága is csak az 1670-80-as években apad le".⁴² A nagy pusztítást mutatja, hogy 1690-ben Tokaj háztartásainak száma 201, Keresztúré 25, Tarcalé pedig 13. 1720-ban Tokajban 89, Tarcalon 46 családot írtak össze. Mindez mutatja az életkörülmények bizonytalanságát. A nehézségek ellenére is a birtokosok és a kapások egyaránt igyekeztek kintartani a szőlőművelés mellett, de az elkeseredettség olyan lázadásokat robbantott ki, mint 1697-ben a hegyaljai parasztfelkelés, melynek során még a várakat is el tudták foglalni. A császári hadsereg csakhamar leverte a megmozdulást és Hegyalja útjai mellett parasztlévkés és karóra tűzött fejei bizonyították a vereséget. A Rákóczi-szabadságharchoz a hegyaljai birtokok jövedelme és az itt élő lakosság adta az egyik legfontosabb alapot, de a szőlő ekkor is csak egyre jobban pusztult. Jórészt rommá váltak a várak: Tokaj, Regéc, részben Sárospatak és Szerencs, melyek egykor a gazdasági irányítás központjainak is számítottak.

1711-ben a Rákóczi-birtokokat lefoglalták és már ebben az évben Trautsohn hercegnek szüretelték a hegyaljai szőlőkben. Ez a herceg sohasem élt itt, még csak látogatást se tett, megbízottainak Bécsből adta ki a rendelkezéseket. Valószínű azonban, hogy az ő elgondolása volt, ahogy az eddig tisztán magyar területre, melyet csak itt-ott tarkáztott egy-egy lengyel, német, görög, rác, zsidó család, nagyobb mértékben nemzetiségeket telepíttessen be. A ruszinok maguktól is jöttek, hiszen ismerték a területet, mert korábban is jártak ide rendszeresen kapálni és más szőlőmunkát végezni. Ekkor lett Végárdó,

Komlóska, Szerencs egy része, Sárospatak Hustác nevű külvárosa ruszinná, a mások-va letelepedettek, néhány generáció alatt asszimilálódtak.

A német telepítés ennél sokkal céltudatosabb volt. 1750-ben Trautsohn herceg württembergi leszerelt katonákkal, parasztokkal kötött szerződést, hogy három települést alakítsanak ki. A megérkezett telepések a pusztává vált Rátkát szállták meg, míg a nagyobb részük Sárospatak határának közepén, a város lakosainak nagy sérelmére, építettek fel Trautsohndorf és Karl Dorf (ma: Hercegekút, Károlyfalva) településeket. A határuk úgy alakult ki, hogy még napjainkig is minden oldalról a sárospataki szőlők, földek veszik őket körül. A nagyszorgalmú német telepések a hegyaljai szőlőművelést elsajátítva, de bizonyos hazai sajátosságokat megőrizve bekapcsolódtak az itteni bortermelésbe, és ma már az ő határukban lévő szőlők is Hegyalja zárt területéhez tartoznak.

1789-ben még egy német, már kincstári telepítés történt Hegyaljára és környékére, de ez alig változtatta meg annak arculatát. A három községben, különösen Rátkán, még ma is beszélik német nyelvjárásukat és őrzik szokásaikat.

A 18. századtól kezdve, de különösen annak utolsó évtizedeiben nagy számban vándoroltak be sziléziai és galíciai zsidók. Ezek borkereskedési tevékenységét a vármegye igyekezett ugyan akadályozni, de az mégis egyre inkább kezükbe került, és a görögöket, rácokat egészen háttérbe szorították. Ez annál inkább megtörténhetett, mert a 19. század első felében már a szabadkereskedelem szelei egyre erőteljesebben fújdogáltak.

Az utóbbi évszázadokban a magyar főurak, főpapok, majd a kapitalista arisztokrácia is igyekezett Tokaj-Hegyalján szőlőt szerezni. Ide ugyan csak egyszer egy évben jöttek le családotól, szüretkor, amikor Mádon vagy Erdőbénye-fürdön a 19. században nagy bálkat tartottak, és ki-kimentek a szőlőbe is. A jobbágyfelszabadítás itt kisebb változást okozott, mint az ország más részeiben. Először is alig volt jobbágy, ha meg volt is, akkor azok a szolgáltatásokat taxával, egy évre meghatározott összeggel váltották meg. A vincellér-rendszer szinte minden változtatás nélkül került át az új korszakba.

Változást az 1880-as évek közepén megjelent filoxéra vész jelentett, mely tíz év alatt a szőlők 90 %-át elpusztította. Ekkor gyorsult fel az a két évszázada tapasztalható folyamat, mely a szőlőket levitte az aljba és ezzel annak minőségét nagymértékben lerontotta. E néhány vonás korántsem elegendő arra, hogy Tokaj-Hegyalja történetének mégcsak vázlatát is bemutassa. Írásom nem is kíván többet nyújtani, mint néhány szempontot a terület megismeréséhez, és annak érzékeltetését, hogy ez a vidék milyen szoros szá-lakkal kapcsolódik az egész Magyarország történetéhez.

Jegyzetek

- 1 Szamota I. – Zolnai Gy.: *Magyar oklevélszótár, Budapest, 1902-1906.*, 13. o.
- 2 Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára, Akadémiai Kiadó, 1978, 649.o.; 4. kiadás: 1988. 2. köt. 659.o.*
- 3 Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez 10. évf., *Sátoraljaújhely, (1905) 28.o.*
- 4 Paul Keler: *Dissertatio de vinis Ungariae, Thoruni, 1726. 256.o.*

- 5 Lásd még: Bél Mátyás "Magyarország népeinek élete 1730 táján, s.a.r. Wellmann Imre, Gondolat Könyvkiadó, 1984, 389.o.
- 6 Kalmár J.: Mád tokajhegyaljai község élete a XVI-XVIII. században, in: Mád "Falukönyve", Mád, 1968, 164.o.
- 7 Sátoraljaújhelyi Állami Levéltár, IV-1.(p) 43. sz.
- 8 Paul Keler: i.m. 257-262.o.
- 9 Bél Mátyás: i.m. 389-390.o.
- 10 Lásd a 7. sz. jegyzetet; valamint: Bodó Sándor: Tokaj-Hegyalja körülhatárolása, in: A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza, szerk: Bencsik János – Viga Gyula, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1988. 14-21.o., passim.
- 11 Adalékok..., i.m. 109.o.
- 12 uo. 19. évf. (1914) 143.o.
- 13 uo. 190.o.
- 14 Bakos József: A tokajhegyaljai régi szőlőművelés szókincse, Eger, 1959, 9.o.
- 15 Györffy György: Magyarország története a honfoglalástól a tatárjárásig, in: Magyarország története 1. kötet, Akadémiai kiadó 1987. 575. skk. o. passim.
- 25 Pais Dezső – Györffy György: Gesta Hungarorum, Budapest, 1977, 93-94.o.
- 26 u.o. 94-95.o.
- 27 u.o. 96.o.
- 28 Mészöly Gy.: Szótörténet – munkatörténet = Ethnographia, 65. évf. 1954, 69-75.o.
- 29 Pais Dezső – Györffy György: i.m. 95-96.o., Kiss Lajos: i.m. (1988), 2. köt. 573.o.
- 30 Kiss Lajos: i.m. passim.
- 31 Adalékok... i.m. 19. évf. (1914) 200-201.o.
- 32 u.o. 21. évf. (1916), 207-208.o.
- 33 u.o. 9. évf. (1904), 258.o.
- 34 u.o. 21. évf. (1916), 4-5.o.
- 35 u.o. 2. évf. (1896), 52.o.
- 36 u.o. 17. évf.(1912), 13-16.o.
- 37 u.o. 19. évf. (1914), 199.o.
- 38 V.ö: Kristó Gyula: A korai feudalizmus, in: Magyarország története 1. kötet, i.m. 1025-1026.; ugyanakkor nem tartom valószínűnek, hogy vallon telepések Patakon, a város belterületén is lettek volna (mint pl. a 17. században a habán újkeresztények), hiszen a legtöbb esetben így beszélnek róluk: "prope Potok". Ez olyan új település lehetett, mely a puszta földre szállt, s mivel Patak volt a legközelebbi település, ezért ezzel jelölték. Kristó nem említi a vallon települések között Tallyát, pedig ennek neve azt bizonyítja, hogy erdőből irtották ki.
- 39 Détshy Mihály: Sárospatak, Corvina Kiadó, 1970, 5.o.
- 40 Adalékok..., i.m. 2. évf. (1896), 125.o.; Komoróczy György: Borkivitelünk észak felé. Fejezet a magyar kereskedelem történetéből, Kassa, 1944, 13-14.o.
- 41 Sátoraljaújhelyi Állami Levéltár, Tokaj város törvénykönyve 1610, 10.o.
- 42 Orosz István: A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században, in: Agrártörténeti tanulmányok, szerk: Szabó István, Budapest, 1960, 27.o.

Hoppál Mihály

Sámánok között

Kínai naplójegyzetek, 2001

Először 1991-ben jártam Kínában. A két ország tudományos akadémiái közötti együttműködési szerződés keretében érkeztem négyhetes tanulmányútra. Kína akkor, a kelet-európai változások után néhány évvel még maga volt a változatlan világ. Az akadémia illetékeseivel hosszan vitáztunk, hogy mehetek-e vidékre, találkozhatok-e sámánokkal, éppen úgy mint a korai nyolcvanas évek Szovjetuniójában. Aztán mégis eljutottam a hatalmas ország északkeleti részébe, Mandzsúriába. Ott találkoztam a helyi mandzsú kutatók segítségével életemben először egy igazi, klasszikus értelemben vett sámánnal. Az idős mandzsú sámánról készített fotó egyik könyvem címlapját díszíti (Sámánok: lelkek és jelképek, Helikon, 1994). Amikor aztán négy év múlva ismét elmentem Csangcsunba, elvittem a könyvem, amelyben megjelentek azok a fotók is, amelyeket a kínai kollégáktól kaptam. Az öreg sámán ezt már nem érthette meg. Akkor egy másik mandzsú sámánnal találkoztam, aki azóta szintén meghalt.

Újabb öt év múltán megint eljutottam e hatalmas országba. Az első utam alkalmával látott, akkor még csak megkezdett építkezések befejeződtek, így a többsávos belső körgyűrű autópálya a városon belül, a hatalmas szállodák és bevásárlóközpontok teljesen új arcát mutatták a fővárosnak. S mondhatom, hogy a vidéki kisváros Csangcsun, amelynek legjobb épületeit még a japánok építették (ez tűnt fel egy évtizeddel korábban) teljesen megújult, húsz-harminc emeletes szállodáival és sugárútjaival. 2000-ben már többsávos autópályán robogtunk Jilin felé, ahonnan kimentünk egy újabb sámánhoz. Majd egy évvel később konferencián vettem részt, ahová mint a Nemzetközi Sámánkutató Társaság elnökét hívtak meg.

2000-ben Hailarban is jártam, ahol a környéken élő evenki népcsoport, valamint a dahurok és orocsok képviselőivel találkozhattam. Megnéztem a helyi múzeum gazdag anyagát, amelyben többféle sámánruhát és kelléket állítottak ki. Ott külön kutatóintézet működik, amelynek munkatársai ezeket a kis, néhány ezer lelket számláló kisebbségeket vizsgálják, folklórukat és kínai nyelv nyomása alatt egyre jobban eltűnő nyelvjárásaikat. A két utolsó utam alkalmával már videofelvételt és több száz fényképet készítettem az általam látott sámánszertartásokról.

A videofelvételek a néprajzos-etnológus számára lehetővé teszik, hogy a lehető legpontosabb leírást készítse a látottakról. A hagyományos néprajzi leírás – az etnográfia tudománya innen nyerte elnevezését – ugyanis az emlékezetre hagyatkozhatott csupán, esetleg néhány fényképre, amelyet ott a helyszínen készített a kutató. Az emlékezet pedig mindig csal egy kicsit, mert végtelenül szubjektív és szelektív,

vagyis válogat az események közül. Mint kutató, többször megtapasztaltam, hogy mennyire eltér az a kép, amit emlékezetem őriz a napi eseményektől, attól, amit a videokamera megörökített. A könnyen kezelhető, több órás folyamatos felvételt lehetővé tévő, lámpák nélkül is működő videokamerák egy teljesen új stílusú néprajzi gyűjtést tesznek lehetővé. A néprajzi leírás képi rögzítéssé lesz, a részletek közeli megmutatásával, a hiteles hangfelvételekkel kiegészítve. Különösen fontos lehet egy-egy rítus megörökítésekor az események ritmusának a rögzítése, az hogy miként, milyen ritmusban követik egymást a lényeges mozzanatok, és hogy a szokás egyes elemei milyen hosszú ideig tartanak. Kiderült például, hogy a sámándobolást ott a helyszínen szinte elviselhetetlenül hosszúnak éreztem, pedig valójában alig haladták meg az öt-hat percet. Mintha a sámándob megállítaná az időt! Az alábbiakban a 2001-es tanulmányutam néhány tapasztalatát teszem közzé.

1.

Gyönyörű nap volt, felhő se volt az égen. Jilin városából egy jó órányira – talán még annyi sem – most készült el a néhány épületből álló falumúzeum. Pontosabban úgy alakították ki az épületeket, ahogy azok régen álltak, olyan udvarházszerűen, vagyis szemben a bejárattal a főépület, a gazda lakóháza, amely beosztás szempontjából nem különbözött a két oldalt álló valamivel kisebb épületektől. A bejárattól jobbra és balra nyílt egy-egy szoba, amelynek két oldalán megtalálható a fűthető ágy-emelvény (amelyre csak cipő nélkül lehetett fellépni). Végig ablakok nyíltak nyugatra és keletre. A középső helyiségben két tűzhely, nagy üstöknek való lukakkal középen – télen innen fűtötték az ágyak is használt "kang"-okat.

Amikor megérkeztünk, már folytak az előkészületek. A konyhában, vagyis a középső helyiségben az üstökben víz forrt, és láttam, hogy előkészítik a darált kukoricamálét (vagy kölest?) a szertartási ételekhez. Az oszlopos tornácon ott álltak a falhoz támasztva a sámánok dobjai. A jellegzetes kerek mandzsú dobok (kb. 60 cm átmérőjűek), amelyeknek a fogója egy tenyérnyi rézkarika, amit vékony bőrszjak kereszt alakban kötnek a dob kávájához. A szjak elhelyezése és csomózása egy-egy csoport (klán vagy nagycsalád), vagy a sámán egyéni jellegzetessége, ismertető jegye.

Állítólag ez a házegyüttes, falumúzeum és turista-motel együtt csak nemrégiben készült el, és jellemző, hogy egy vállalkozó építette fel (fiatal felesége lett a főnök), és az éledő mandzsú etnikus öntudat jellemzője, hogy ilyen falumúzeumokat építenek a turista létesítmények mellé. Azt lehet mondani, hogy teljesen hiteles, a hagyományokat követő az épület, mert mind a három mandzsú sámánnál tett korábbi látogatásaim alkalmával pontosan ilyen beosztású házakban jártam.

A bal oldali szoba végébe néhány dolog már oda volt készítve, ahol fölül az ősök leszármazási családfáját őrizték egy kis ládában, alul a szintén magasított részen egy oltárszerűség, néhány edény és füstölő-rudacskák. Az előzetes program szerint Jongji faluban, a Guan klán áldozatot mutat be az ősök szellemeinek és az Aratás istenének ("God of Harvest" – így írták a programban). A délutáni áldozati szertartást az Égnek

ajánlják, az esti sámántánc pedig a Hús istenének ("the God of Meat") szól, melynek során egy disznót áldoznak, vagyis leölnék egy fekete sertést, amelynek húsból mindenki részesülhet, együtt a falubeliekkel. Így ez nagyon érdekesnek ígérkezett, hiszen a betakarításnak még nincs vége – a kukorica még kint állt a mezőn – a konferencia szervezői ügyeltek arra, hogy a sámánok az időszaknak megfelelő szokáshagyományból mutassanak be a helyi kutatóknak – mert a három külföldin kívül csak a mandzsu kultúra kutatói és megtartásán dolgozó szervezetek képviselői voltak jelen, több mint százan.

Még mielőtt bármi elkezdődött volna, én azért megismerkedtem a sámánokkal és megkérdeztem – Meng Hui-jing pekingi kolléganő segítségével –, hogy mi lesz a szertartás célja? A felelet az volt, hogy "emlékezés az ősökre". Végül is a nyár közepén, a betakarítás idején a tisztelet kijárt nekik, mert ők segítették a közösséget a természellel. A sámánok nevei: Guan Junde, 53 éves; Guan Junduo (66 éves); Guan Canghong (70 éves); Guan Junbi (74 éves) és Guan Junjiu (78 éves). Tulajdonképpen ők inkább csak dobosok – nem hiszem, hogy mind sámánok lettek volna – a két fiatalabb klántag, akik csak később kapcsolódtak be a szertartásba, azok valóban sámánoknak, beavattaknak tűntek. Az ő neveik: Guan Changgi (33 éves) és Guan Jingfu (39 éves). Az egyik sámán-dobos hozzátette, hogy a nagy család tagjai számára az ősökre való emlékezés egyben megerősítést jelent, boldogságot és egészséget. Ezért vesznek részt örömmel ezen a szertartáson. Egyébként az Aratás istenének a neve Usi Enduri. Arra a kérdésre, hogy ezt a szertartást minden évben megtartják-e, azt felelték, hogy nem, hanem csak a Sárkány és a Tigris évében (a keleti kalendárium szerint). Ez a mostani alkalom nem ilyen, a szokások bemutatása nekünk szól, illetve a falumúzeumot most ezzel az áldozati szertartással avatják fel.

Kezdeként néhány percet doboltak, ami nem tartott tovább 4-5 percnél. Két hosszú, három rövid ütemből állt a ritmus. Ez a bevezető dobolás még kinn az udvaron, az ajtó előtt történt. Egy nagy, erős hangú, állványon álló, mélyhangú dob adta meg az alaprítmust. Hirtelen hagyták abba a dobolást, és mindenki benyomult a bal oldali szobába, ahol az oltárnak előkészített asztal állt. Akkor kiderült, hogy szinte mindenkinél van kamera vagy fényképezőgép, és mindenki meg akarja örökíteni az eseményt. Egymást lökdöstük, állandóan belógtak a kamerák a nézőterembe, gondolom az enyémé is az övékbe. Egyszóval majdnem lehetetlen volt filmezni.

Teljesen természetes, ha a sámánok ezt az örületet és népszerűséget látva elkezdenek majd másként viselkedni. Egyelőre ezt nem vettem észre, ők nem igen zavartatták magukat, egyszerűen tették a dolgukat, beidegzetten, ahogy megszokták, ahogy helyesnek tartották. A ruhájuk, noha a régi szabást követte, és még színben is megfelelő (sötétkék), az anyaga talán műanyag volt, teljesen nylonnak látszó, tartás nélküli valami. Csak az öt dobos viselte ezt a köntöst, a fiatal sámánon halványkék felső, piros öv és kék szoknya volt.

Az oltárasztalt piros textillel leterítették, az egyik dobos felállította és meggyújtotta a füstölő rudacskákat a kis edényekben. A mongoloknál megismert artish-t egyengetett

az egyik segéd-sámán – elég idős volt, akár nagyobb rangja is lehetett volna –, s ahogyan más filmekből is emlékszem, mindig csak oldalt dobolt. A dobosok egyébként mindahányan fekete kalapot viseltek. A nők a nyugati bejárattól jobbra eső kangra ülhettek vagy állhattak, a férfiakat leparancsolták onnan. A két fiatal sámánt felöltöztették a kék szoknyába, amelynek alján stilizált díszítés található. (A minta nem olyan ősi, mint az általam 1995-ben meglátogatott Guan Borongé, aki éppen ennek a klánnak volt a nagysámánja.) Újra kezdődött a dobolás, a már megismert ritmusban. Fu Jü-guan is dobolt a kezébe, és ő is dobolt. Közben a fiatal sámánok az oltárra apró edényeket, meg kis réztányérokat, fém teáskannát helyeztek. Majd letérdeltek az oltár előtt és homlokukat háromszor a padlóhoz érintették. A két fiatal sámánon régi szabású (kinai?) ing, illetve ingkabát volt, és úgy tetszik a piros öv fontos és jellemző része az öltözetnek, mert azok a sámánok is, akikkel korábban találkoztam, piros övet viseltek.

Ezután újra dobolás kezdődött, a két fiatal fősámán is együtt dobolt az idősebbekkel. Közben behoztak egy csónak alakú teknőt, benne a rituális éteknek szánt sárga puliszkával. A fősámán az óra járásával megegyezően, majd visszafelé is körbedobolta az alacsony asztalra helyezett "csónakot". Amiről kiderült, hogy nem a hagyományoknak megfelelően készítették, mert az eredeti alak egyszerűen egy téglalap alakú láda! Pedig milyen érdekes elméleti magyarázatokra ragadtathatták volna magukat az etnológusok, pl. az ősoket szállító csónak szimbolikájáról! A dobolás pontosan öt percig tartott.

A ritus következő eleme a puliszka előkészítése, illetve nagy fakalapácsokkal való ütögetése volt egy malomkövön, amelyet két erős ember – a dobosok közül – gurított be a szobába a puliszkával töltött csónak ajtó felőli végéhez. Ezután újra kezdődött a dobolás. Az előszobában nagy üstben főzték a puliszkát, amiből aztán egy-egy – 5 cm vastagságú és vagy 30 cm átmérőjű – lepényt behoztak, majd lecsapták a malomköre. A dobosok közül ketten a dobolás ütemére felváltva ütni kezdtek. Majd a konyhában lévő "csónakban" folytatták a puliszka verését, amiből a lányok az ünnephez (ritushoz?) szükséges két ujjnyi széles "süteményeket" formáztak.

Egy alacsony asztal mellé ülve/térdelve a keleti "kang"-on gyúrták, formázták a puliszkát, amelyet közben tovább ütögetve, tömörítettek a sámán-segítők. Az egyik öreg magyarázta a lányoknak, hogyan kell csinálni. Olyan volt a hangulat, mint a csigatészta készítésénél – igaz ezek a fiatal lányok nem énekeltek. Több tucat lapos, téglalap alakú "lepényt" készítettek. Közben újabb és újabb adag massa érkezett, a művelet jó hosszan eltartott. A lányok mandzsu ünnepi ruhában voltak. Eközben a konyhában megtisztítottak egy csirkét, amelyet aztán az ősök ládája elé helyeztek. A lányok rendületlenül gyúrták a puliszkából a kis rudakat (később nem került elő ez a sok sütemény!). Térdeltek bizony, nem ültek, pedig a munkájuk majd egy óráig eltartott. Amikor befejezték, akkor a két fiatal sámán behozta a két megpuccolt csirkét, és elhelyezte az oltár melletti láda előtt. A csirkéket az Aranysas Istennek (Aishin Daimin) ajánlották. Közben a dobosok rendületlenül verték a ritmust. Megfigyeltem, hogy nem mindegyik

sámán forgatta a dobját az ütések alatt. Ez az átlagosnál hosszabb dobolási szakasz volt, jó húsz perces, közben a két fiatal sámán az oltár körül foglalatzkodott, rendezgették a rajta lévő tárgyakat. (Szerencsére a nagy dobolást többen nem bírták és kimentek, így könnyebben lehetett forgatni – egyébként egymást tapostuk!)

A fősámán és segítője felöltötte csörgős sámánövét és újra kezdődött a dobolás – az egész rituson végigvonul a szakaszosság. Mintha felvonulásokra oszlana az egész, kisebb-nagyobb szünetekkel, újfajta akcióval. A két sámánruhába öltözött fiatal szemben állt az oltárral és komoly arccal doboltak, időről időre térdet hajtottak, anélkül, hogy a dobolást abbahagyták volna. Alig két perc múlva megindultak kifelé a szobából, hogy a konyhaajtóban állva az ősök szellemeit hívják. Azt remélték, hogy az ősök szellemei majd segítik a közösséget. (Mondanom se kell, hogy a fotósok hada utánuk tódult, szerencsére én bent maradtam és sikerült az oltárt és az ősök ládája elé kitett két csirkét és egy másik áldozati oltárt lefényképeznem. Így amikor bejöttek, igen jó pozícióban voltam, hogy megörökítem jellegzetes derékrázó bevonulásukat. A dobolás ez alkalommal se volt több három percnél.)

Már jól benne voltunk a délutánban, amikor kívülről, az udvarról felhangzott egy malac sivítása. Egy nagy fekete disznót vezettek, illetve toltak a ház felé úgy, hogy csak az első két lába érte a földet. Behozták az oltár elé, oldalára fektették és ott doboltak a fülébe. Ezt még nyugodtan tűrte, majd a fülébe öntött a fősámán egy kis pálinkát, s mivel megrázkódott, ez azt jelentette, hogy az istenek, az ősök szellemei elfogadják az áldozatot. Azután kivitték a konyhába és leszúrták, a vérét felfogták egy edényben. Ezután következett a fekete sörte letisztítása a hatalmas üstből kimert forró víz és éles kések segítségével. (Az esti vacsorához aztán készítettek véres hurkát, valódi vérből, nem keverve semmi mással, ez egy jellegzetes mandzsu étel!)

Fontos mozzanat volt a kettévágott disznó feldarabolása. Az egyik idősebb segítő férfi mutatta, hogy hol vágják el a testet nyolc részre, mert aztán a darabokat bevitték az oltár elé. A csónakszerű ládában újra összerakták az egész testet. A fej egyben maradt, de beborították a száját valami hártýával (talán a gyomrot húzták rá hártýaszerűen). A fej került az oltár közelébe, a forró húsdarabokat a legidősebb segítő-dobos hordta be a ládába, a fiatal fősámán és segítője csak nézte. Fu Jü-guan ismét dobolt, rajta nem volt semmilyen sámánruha, mint ahogy két másik doboson se. A két fiatal sámán az oltárral szemben állt és dobolt, most már újra felöltötték csörgő övüket. A bal oldalon álló sámán énekelve sorolta a megidézett isteneket, ahogy az ilyenkor szokásos volt. A dobosok körbe állták a felajánlott disznó áldozatot és rendületlenül verték dobjaikat. A disznó feldarabolásában kimerült dobosok nyakában sárga törülközők lógtak, már a műanyag köntös sem volt rajtuk.

A két fősámán övüket, derekukat rázva hátrált a disznóig, majd vissza az oltárhoz. A fősámán kezét rázva táncot imitált, majd felvett néhány gömb alakú csörgőt az oltárról és körbejárta a disznó tetemét, egyszer az óramutató járásának megfelelően, egyszer pedig fordítva, a segítő (zhai-li) fogta az övét hátulról és követte. A harmadik

körbejárás után odakapott a disznó fejéhez és feltépte az álkapcsokat, szétszakítva ezzel a borító hárttyát. Mint a helybéliek elmondták, ezzel jelképesen megnyitották az utat az istenek számára, hogy ehessenek az áldozati állatból.

Ekkor a fősámán a földre zuhant és ottmaradt, a segítője pedig mellette térdelt és hosszasan énekelve sorolta, hogy milyen istenek lettek megidézve a szertartásra. Ez a transz-imitáció és a kíséző ének se tartott tovább két percnél. A sámánt ilyenkor állítólag a Vaddisznó isten szelleme szállja meg (talán a fekete disznó utal erre), a főisten, az Ég istene pedig Abha-enduri volt, akit említettek, az ő madara a holló, szerencsét hozó madár, a mandzsu sámánok egyik segítője. A holló hozza az istenek üzenetét – a magyar néphitben is hírvívő madár. A mandzsuk különösen tisztelik a denevért, mert egyik őzüket Nurhacsit, a legendás hőst (baturu) megmentette, mégpedig úgy, hogy a fejére szállt és ezáltal a hős láthatatlanná vált. A denevér stílizált formában megjelenik a mandzsu ornamentikában is. Fu Jü-guan elmondta, hogy a bagoly szintén a sámánok segítő madara volt.

Este nyolc óra körül volt a vacsora. Ez a valódi szertartások esetében is így volt, mondták a helybéliek, a mandzsu sámánság szakértői, mert estére készültek el az ételek és mindenki elfáradt, ezért következett az együttevés, amely minden közösségi rítus lényege. (Megjegyzem, hogy a koreai sámánszertartásokban is jól elkülöníthető "felvonások" figyelhetők meg. Azt is mondhatnók, hogy a szent és profán mozzanatok állandó váltakozása az egyik jellemzője az eurázsiai sámánszertartásoknak.)

Közben teljesen besötétedett, s félhold ragyogott a felhőtlen égen, ekkor a dobosok újra rákezdtek a dobolásra. A két fiatal fősámán közül most az énekelte, amelyik napközben a segítő volt. Inkább recitált valami szöveget, s mindkettőjük arcán látszott, hogy teljesen komolyan veszik, mélyen átélik a szerepüket. Az korábban, délután is érezhető volt, hogy teljesen figyelmen kívül hagyták a körülöttük állókat (a fotósokat és a vendégeket), csak tették a dolgukat, mert az ősökre, illetve azok szellemeire figyeltek. Körüljárták, körül dobolták a kis asztalt, amire egy kis fémedénybe füstölőt állítottak és egy másikban szeszesital volt, meg egy tálon húsdarabok. Ez a dobolás se tartott öt percnél tovább! Érdekes, hogy az ember jóval hosszabbnak érzi a monotonitás miatt. Aztán rövid szünet után újakezdtek a dobolást és kezdték körbejárni a tüzet, amelyet a szünetben meggyújtottak.

Elég nagy máglyát raktak, amiből hamarosan látványos tűz lett. Közben egy asztalon kihoztak sok tenyérnyi nagyságúra vágott szalonnás részt a disznóból és hosszú vasnyársakat. A nyársak arra szolgáltak, hogy mindenki pirítson egy kis szalonnát. Így mindenki részesült az áldozati állatból. Az öklömnnyire vágott darabokból aki akart vehetett, és süthetett magának a tűznél. Ez volt feltehetően a Hús istenének tiszteletére rendelt szertartás – legalábbis így jelezték az előzetes programban – és az értelme az volt, hogy aki evett a húsból, az hosszú életű lesz – mondták a helybéliek. Vagyis a Hús istene részesült az áldozatból azáltal, hogy a rítus résztvevői ettek, de a

Tűz istene is jóllakott, mert sok húsdarab beleesett a tűzbe. A tűz volt a közvetítő, mint annyi más szertartás alkalmával. (Tulajdonképpen most értettem meg a szalonnasütés jelentését – feltehetően az is hosszú életet jelent, vagyis így őriztük meg, egy hajdani állatáldozat emlékét, amikor szalonnát sütöttünk!)

A hangulat egyre emelkedett, a tűz magasra csapott, nem volt könnyű még a hosszú nyársakkal se sütni, olyan erős volt a tűz. Aztán újra megszólaltak a dobok, de most nem az eddigi dobosok ütötték a ritmust, hanem a helybeliek, a konferencia résztvevői, bárki bezállhatott és be is állhatott a tűz körüli keringésbe. Hívtak is mindenkit és sokan be is álltak. A dobosok vad ugrálásba kezdtek – ilyet már láttam egy mandzsu dokumentumfilmben, csak ott maszkokkal csinálták a szellemtáncot, itt meg anélkül. Ez a felszabadult körtánc tette igazán hitelessé az egész napi megrendezett szertartás-játékot ("Dasein" – a benne való lét). Éppen azáltal lett igazivá az egész, hogy az áldozati állatot leölték, a húsát felajánlották az ősöknek, majd maguk a résztvevők együtt elfogyasztották (communio). Végül pedig a csillagok alatt, a tűz körül önfeledt körtáncot jártak önmaguk, és persze az ősök szórakoztatására. (A rítusnak ezt a funkcióját Koreában is megfigyelhettük az ottani sámánszertartások alkalmával, ugyanis ott kimondottan szórakoztatni kellett a szellemeket, és mindenkinek be kellett kapcsolódnia a közös táncolásba, még a külföldi vendégnek is, a filmkészítő antropológusnak is!)

Mivel engem is kértek, hogy álljak be a táncba, én is kértem egy dobot, és átvéve a ritmust jól doboltam, táncoltam és ugráltam, mint a többiek. A végén egy fiatal mandzsu nő odajött és megdicsért, és hazafelé a buszban mondták többen, hogy jól doboltam. Igen, ez a tánc nekik, a helybelieknek szólt, ami nappal még visszafogott tartózkodás volt, az a sötétség és a tűz felszabadító mámorában önfeledt kerengéssé varázsolódott. Az aratás, a hús, a körtánc mind-mind a termékenység, az egészséges életösztön megélésének biológiai és társadalmi jelentésének kifejeződései. Ezért válhatott, és vált valójában a bemutatásra szánt hagyomány egyszerre étellel és jelentéssel teli közösségi rítussá, amelynek hatása alól senki se tudta kivonni magát. A szemek ragyogtak, mint a teljesedő hold az égen, ezen a felhőtlen nyárközépi éjszakán.

2.

A következő nap is jól indult, mert csodás idő volt. A program ugyan "folklore tour"-t ígért Ulajje faluban – ők ugyan városnak nevezik –, amelyhez egy másik kisebb település tartozik, Hancun, ahol az ottani sámánok majd bemutatót tartanak. Mivel a múlt évben – 2000-ben – éppen ebben az utóbbi községben jártam, és ott egy régi hiteles öreg sámánnal találkoztam, úgy gondoltam, még ha bemutató lesz is, az többé-kevésbé hiteles lesz. Estére egy szigeten – Wusong volt a neve, a Szungari folyóban – külön szertartást ígértek, amely az égen lévő csillagoknak szól. (Fu Ju-guang legújabb könyvében és Guo Shu-junnál is külön fejezet szól a csillagképek szerepéről a mandzsu samanizmusban.)

Ehhez képest tömény "folklorizmust" kaptunk. Kezdődött azzal, hogy a helyi általános iskolások felkészültek fogadásunkra és minden tudásukat bemutatták a tömeges chigong-tornától az áltörténeti játékgig (kosztümös szindarab a mandzsu hősidőkből!). Ami még mindig jobb, mintha kínai darabokat adnának elő – persze az egész kínaiul ment. Ami viszont érdekes volt, hogy az egyik tömeges kosztümös tornabemutatón a lányok sámán-övet, illetve annak utánzatát viselték és maszkokkal az arcukon ugráltak. A helyi hagyományból ismerem ezeket a maszkokat, mert itt vették fel azt a filmet, amit azért végül is sikerült megszerezniem, amelyben a múlt évben meglátogatott öreg sámánom szerepelt, akkor még fiatalon. A rítus végén maszkos alakok rohannak be a házba és ott vadul táncolnak. Tehát nem teljesen alaptalan az elgondolás, de mindez kínai – vagy annak tűnő – zenére történt, legalább dobolás lett volna.

Aztán tovább vittek minket a szigetre, ahol egy másik iskolás csoport várt bennünket. Ez ha lehet még rettenetesebb volt, noha ezek a leánykák is csörgő sámánövet és párdücbört imitáló szoknyácskát viseltek. Nagyon változott a világ, tíz évvel ezelőtt alig lehetett a sámánokról beszélni, most meg már folklorizmus lett belőle. Sajnos éppen ott, ahol még megvan az eredeti. Nem kellene úgy eltorzítani – persze, ha úgy veszem, hogy így legalább tudatosul, akkor még mindig jobb, mintha egyáltalán nem beszélnének róla.

Már az is figyelemreméltó, hogy a szigeten úgy építettek fel egy turistafogadó szálloda-féleséget, hogy a szerkezetét és külsejét tekintve a régi mandzsu udvarházakat formázta. Ott voltak a vendégszobák (zuhannyal és wc-vel). Volt külön étterem és konyharészleg, és külön egy szintén hagyományos stílusban épített falumúzeum-szerűség. Lényegében egyetlen kiállítóhelyiség, ahol néhány régi használati tárgy látható. Itt is több ház állt négyszöget alkotva, és délután ott mutatta be énekeit a Chang-klán (ezt a kategóriát használták a kínai kollégák, amikor angolra fordították a magyarázatot), és ez itt helyénvaló, mert a sámán-ritusok valóban nagycsaládi keretben szerveződnek ezen a vidéken.

Ennek a közösségnek érdekessége, hogy kínaiak, vagyis a több évszázada ide telepített han katonák leszármazottai keveredtek a helyi mandzsu lakossággal – ezért is nevezik őket, ezt a csoportot handzsunnak. Sámánjaik dobjai is különböznek a mandzsukéitól. Vaskeretes taiping-ku dobok ezek (régii vágyam teljesült, mert vettem egyet a csoporttól 50 dollárért).

Amit viszont bemutatnak, az a teljes folklorizmus volt. Valami furcsa fehér pizsamában – a hátán kínai sárkány himzéssel – jelentek meg és először alig két percet doboltak. Hatan voltak. A legöregebb nem volt beöltözve, hanem csak egy kopott katonakabát volt rajta, a neve Chang Wei-xuan (82 éves), ő csak ült oldalt és diktálta a ritmust a fiatalabbaknak, mellette állt egy fiatal dobos. A beöltözött csoport vezetője Chang Zhi-qian (73 éves), úgy emlékszem, hogy őt láttam az egyik dokumentumfilmben. Chang Shu-jun (35 éves), övelük vagyok lefényképezve, de volt még két egészen fiatal tagja is a csoportnak az egyik huszon-, a másik inkább tizenéves lehetett, mondjuk tizenhét-tizenéves.

Amikor a dobot vettem, az öreg sámán bejött és egy tolmács segítségével sikerült megtudnom tőle, hogy ő tizennégy éves volt, amikor sámánna lett. Nem betegség útján vált azzá, hanem egy idősebb sámán kiválasztotta őt, a mestere írástudatlan volt, mégis tőle tanult mindent. Büszkén említette, hogy a család alapító őse a Ming dinasztia korában híres generális volt, s az ő emlékét ma is őrzik, ez adja a nemzet-ség összetartozás-tudatát. Egyébként az utolsó ének, amit a csoport elénekelt, éppen egy ilyen ősoket megidéző dallam volt.

Visszatérve a bemutatóhoz, nem volt érdektelen abból a szempontból, hogy láhattuk és érzékelhettük a különböző ritmusokat, a dobolás mozdulatait, fogásait, a sámánok táncát, forgásaikat, lépéseik kidolgozottságát. Ezek pontosan ugyanolyanok, mint amilyeneket egy dokumentumfilmben láttam, amelyet évekkal ezelőtt vettek fel. Noha a ruha – lényegében csak egy kék szoknya, alul tenyérnyi piros dísszel – gyanúsnak tűnt, a fejdísz hiteles volt. Lényegében egy homlokpánt, három beépített tükörrel és pávatollakkal. A magam részéről úgy fogtam fel a dolgot, hogy a fiatal sámánok (vagy sámánjelöltek) gyakorolják a dobolást és a mozgást. A 73 éves és az egyik fiatal volt felöltözve – gondolom, hogy a valódi szertartásokon is ők a rítus főszereplői, s nekünk most éppen úgy mozognak, ahogy megszokták. Ebből a szempontból, amit megörökítünk az valami kontextuson kívüli szokásrészlet volt, de a dallam, a ritmika szempontjából teljesen hiteles. Hálát adok a sorsnak, hogy én még láthattam turizmus előtti sámánokat is.

A táncos dobolás bemutatók után, ahol a virtuóz dobforgatást is bemutatta az egyik idősebb sámán (ez egyébként szintén benne van az egyik még a 80-as években készített dokumentumfilmben) elénekelték három különböző éneket. Ezek is mind a helyi sámánhagyomány anyagából valók (a "Három veréb hat szemmel" ritmusára szólt az első). Időnként az öreg időről időre meghajolt – noha ült! – feltehetően a szövegben említett valamit (ez az ének is körülbelül három percig tartott). Majd egy másik következett, ahol ő előénekelte és a fiatalabbak válaszoltak, illetve utána énekeltek a szöveget. Ez néha nem kis nehézséget okozott az ifjaknak, de legalább láthattuk a hagyomány állapotát. A negyedik perc után letérdelt az egész csapat és úgy folytatták az éneklést és csak a nyolcadik percnél álltak fel.

Végül a négy égtáj felé térdet hajtottak és befejezték a bemutatót, ami valódi dallamokat, valódi dobolást, hiteles ritmust és beidegzett mozgást mutatott be nekünk kívülállóknak, érdeklődő kutatóknak, távolról jött turistáknak. A két öregebb biztosította a bemutató hitelességét – ki tudja meddig.

3.

Négy nap múlva Csangcsunban hajsál hiján lekéstük a Belső-Mongóliába induló vonatot. Tongliao városába igyekeztünk, mert a tánckutató folklorista kolléganő elmondta, hogy ő ismer egy idős sámánt. Fel is hívta telefonon, meg az intézetének egyik fiatal munkatársát, hogy hozza be az öreget a jó két órányira lévő kis falujából a városba. Hiába mondtam, hogy mi szívesen kimennénk. "Nem lehet!" – volt a felelet,

mert a faluban van egy másik sámán is, és valahogy ott is megvan a féltékenység. Guo Shuyuntól én már tudtam erről az öreg sámánról, mert még a múlt évben megígérte, hogy kivisz hozzá, de nem lett belőle semmi. A Harner-féle csapat is járt ott és videóra vették még 1995-ben (ha jól emlékszem) az öregnek és női segítőjének a bemutatóját.

Bármennyire is viszolyog egy antropológus attól, hogy amit filmre vagy videóra vesz, az csak bemutató, meg kell barátkozni azzal a ténnyel, hogy bizonyos esetekben be kell érje azzal, amit kap! Hiszen a rítusok nem akkor történnek, amikor ő éppen ott tartózkodik, vagyis amikor valami szertartás van, akkor ő éppen nincs ott! Az énekeknek azonban van egy bizonyos hosszúsága (illetve szövege), a szertartásoknak egy belső rendje, felépítése, és az egésznek egy olyan határozott dinamikája, amely nem teszi lehetővé, hogy a sámán másként tegye a dolgát, mint ahogy megszokásból teszi. A bemutató tehát hiteles képet ad a legtöbb szertartásról.

Az idős sámán, aki most 77 éves (1925-ben született), a mongol horcsin nemzetségből származik, Szerencsin a neve. Hetedizigleg sámán nemzetségből való és tíz beavatáson ment keresztül, ezt a róla szóló könyv, ugyancsak mongol származású szerzője, Bai Cuying mondta el, aki összegyűjtötte még a 80-as években az akkor még ereje teljében lévő sámán (bő) énekeit (mintegy 30 szellemhívó éneket – ezt a könyvet nekem adta). Fotókat is készített 1984-ben, amelyek a sámán különleges táncát is mutatják, szerinte teljes extázisban.

Segítője egy 40 éves asszony, Tanhuar, aki az öreg tanítványa és ugyanabban a faluban lakik. A ruhát és a felszerelést egy kopott bőröndben hozták magukkal. A bemutatóra végül is a múzeum egyik termében került sor – elég lehetetlen körülmények között, rövid vita után. Az első mozzanat az volt, hogy egy kis asztalt kerítettek, amelyre mintegy oltárra kitétték a felszerelést, az öltözetet, a koronát és a dobokat. A két korona (tolga) különösen szép volt, mert réz lapokból készültek, a pánt fölötti (ilyen: | alakú) lapok, amelyeket buddhista képek voltak halványan bevésve. A dobokat (höngörögő) is oda állították az asztal-oltárra a verővel (dzsesura – így értettem a kiejtést) együtt. A koronáról hosszú kék, zöld és piros selyem szalagok (purgutin szule) lógtak, a szem előtt lógó szürke szálak (halvache) teljesen betakarták az öreg sámán arcát. A koronán felül három madár volt, ezek egy-egy leveles fa tetejére voltak erősítve, amely a világfát (mate) jelképezi. A sámánok nyelvszerű szalagokból összeállított szoknyáját (alügtür) mindenféle színes anyagból készítették – jellegzetes példája a Lévi-Strauss által említett "bricolage"-nak, amit találtak, abból készítették. Az öv egy bőr szíj, olyan három ujjnyi széles, amelyre vékony bőr szíjakra hét kerek réztükröt (tölő) függesztettek, ezek aztán nagy zajt csaptak a sámánok forgásakor. (Fölül mindketten egyszerű hétköznapi inget viseltek, azt amiben jöttek – ez is mutatja, hogy mennyire összefonódik a köznapi és a szent a samanizmusban.)

Az "oltárra" még felállítottak egy-egy kis ostort és egy-egy három ujj széles kardot, amelyekre a markolat fölött egy kis réz korong volt erősítve. Az egyik "kard" (inkább tör, mert a penge kb. 40 cm hosszú volt mindössze) pengéjének közepén sárgaréz

pontok voltak a vasba beledolgozva. A Göncölszekér alakját mutatta a pontok elrendezése. Megjegyzendő, hogy a múzeumban megnéztük a sámántárgyak gyűjteményét is, amely kb. egy tucat tárgyból állott. Ott is volt három kard és három dob. Érdekes, hogy ezek a belső-mongóliai dobok vékony kovácsoltvas keretre feszített bördobok és nem a Mongóliában látott hatalmas fakávás dobok. A szomszédos handzsun sámánnál láttam ilyen dobok (egy csakar sámán tart ilyen a kezében egy régi fényképen).

A fiatalabb sámánasszony segített az öregnek az öltözésben. Megfigyeltem, hogy a fém korona alá (mű)bőrből készített sapkát vettek fel, és hogy a színes nyelvekből álló szoknya alá vörös szövetből készített kötényt kötöttek fel a derekukra, és a réztükrök alá is bőr alátétet tettek. Végül az asztal-oltáron csak három kis ivópohár maradt, amelyet megtöltöttek a jellegzetes törkölyszerű erős pálinkával. Ebből később a fősámán hintett a szellemeknek.

Az öltözködés negyed ötkor kezdődött, amikor már teljes díszben voltak (utoljára a koronát tették fel), akkor kitétték az asztalra a rongyokból kicsavart ongot-okat. Kétszer kilenc kis ember alakú szobrocska került elő a vörös posztóból, illetve egy erszényből, amelyben a sámánő tartotta a szellem-segítőket jelképező bábukat. Az asztal közepén egy kis edényben rizs volt és abba állították a füstölő pálcikákat, majd a kis ivópoharakban is meggyújtották a szeszt. Ez elég nehezen sikerült a modern gázöngyújtók segítségével. Végül az öreg megfüstölte az "oltárt" és az egyik kis gyűszűnyi pohárból háromszor spriccelt a szellemeknek, majd egy széles mozdulattal körbeöntötte az italt maga körül a földre. Ezután szembeálltak az asztal-oltárral, amelyen a kardok mellett ott állt a két ostor is (közben az ongot-okat összeszedték és eltették), és elkezdtek dobolni. Időről-időre meghajoltak kissé és közel emelték a fejükhöz a dobot. Aztán két percnyi dobolás után először jobb felé, majd félfordulat után egy másik irányba, majd újabb félfordulat után bal felé is doboltak, vagyis a négy égtáj mindegyikét köszöntötték. Amikor visszatértek az oltárral szemben álló helyzetbe, akkor elkezdtek énekelni és közben a versszakok végén megütötték a dobot is. (A sámánasszony váratlanul berekedt és félrevonult köpködni és krakogni. Jókat köpött időnként a későbbiekben is.) Megfigyeltem más sámánszertartások alkalmával, hogy a segítő a szertartás közben itatja a sámánt. Ez most is kétszer megtörtént. Egy ének nyolc percig tartott és ezalatt kétszer itatta a fősámánt a sámánasszony. Az első ének után egy másik dallamot énekeltek, négy perc után egy még újabbat, és minden "versszak" (3-4 sor) után megütötték a dobot, majd tettek néhány tánclépést. Egy kicsit előre mentek és aztán jobbra, majd visszatértek az eredeti helyükre. Ez is majdnem nyolc perces ének volt, az öreg ezután újabb énekbe fogott. A sámán női segítőjével szembe állt, majd dobjaikat magasra emelve, jobbra kilépve kétszer megkerülték egymást. Ez a "tánc" másfél percenként megismétlődött. Majd a sámánasszony az öreg bő gyorsuló dobolására forogni kezdett és jó másfél-két percig forgott. Aztán hirtelen megállt és határozott dobütésekkel abbahagyta, befejezettnek nyilvánította a szertartás-bemutató első részét.

Mindketten letették dobjaikat, levették a koronát, és leültek pihenni, ami jó negyedóra-

ig tartott, mert az öreg igencsak elfáradt. Aztán újra feltették a madaras koronát és nyolc percnyi újabb éneklés kezdődött. Előbb rövidebb ének gyorsabb dobolásra, majd egy másik ének lassúbb ritmusra. Néhány versszak után együtt tökéletes összhangban néhány tánclépést tettek, de aztán még vagy négy percig énekeltek szemben az oltárral. Végül az öreg elkezdett forogni és verte az éles hangú dobot. Szoknyája és a korona szalagjai szálltak szétterülve, ő meg önfeledten forgott. Ahogy Bai Cuying, a helyi folklorista elmondta, ilyenkor szokott transzba esni. Most csak elfáradt, már nem érzi jól magát, mert elfogy a levegője.

Leült az öreg egy székre és a kedves kolléganő, Bai Cuying, aki rosszul érezte magát, már az előző nap Changchunban a kórházban is járt, most megvizsgáltatta magát, mert ilyenkor szokott a bő diagnózist csinálni. Megfogta és hosszasan tartotta az asszony pulzusán az ujjait. Ő is megállapította, hogy nincs jól a kolleganő, és vigyázni kell magára. Még mielőtt a diagnózishoz kezdett volna, Bai asszony háromszor töltött a sámánnak az üveg pálinkából egy kis pohárkába, melyet aztán az öreg széles mozdulattal körbeöntött. Mintegy szakrális kört rajzolt maga köré, vagy az is lehet, hogy csak a helyi szellemeket akarta kiengesztelni, vagy megjutalmazni, hogy segítik a munkáját. A női sámánsegítő ott állt mögötte és csendben figyelte a történéseket, az öreg mind a két kéz pulzusát a kezébe vette. (Én gyorsan csináltam néhány fotót, mert ilyen alkalom ritkán adódik – rondán bele is hallatszik a felvételbe a fekete-fehér gépem csattanása, meg a másik gép villanása!) Ez a rész se tartott két és fél percnél hosszabban. (A tuvai sámánok jóval hosszabban tudakolják a hozzájuk forduló bajait, ők is vagy a pulzus nézik, vagy kis kavicsokkal jósolnak.) Végül az öreg felállt, fordult néhányat, majd az oltár felé elénekelt egy pergő ritmusú éneket, ami alig egy percig tartott. Aztán meghajolva határozottan megütötte a dobját, ezzel mintegy jelezve, hogy befejezettek nyilvánítja a bemutatót, ami így a szünettel együtt jó másfél óráig tartott, és az előzetes megállapodásnak megfelelően 300 dollárumba került.

A világ megváltozott, terepmunkát már itt se lehet ingyen végezni. 2000-ben még csak néhány száz yuant fizettem a sámánnak (meg a mikrobusz bérlésekért vagy 600-800-at) most a jilini konferencia részvételi díja 500 dollár volt. Igaz, ebben legalább benne foglaltatott a két kirándulás. Természetesen a "kedves" kolleganő, Bai Chu-ying asszony előre kérte a pénzt (és az előzetesen kialakult 2000 yuan helyett 3000-et kért, mire Tungliaoba érkeztünk), így még szerencse, hogy legalább egy értékelhető másfél órát kaptam cserébe. Igaz a háttér nem természetes, de mégis jobb, mint semmi.

4.

Másnap délelőtt – mivel csak vasárnap járt repülőgép Pekingbe – Bai Chu-ying levétett egy videófelvételt az öreg horcsin bő utolsó beavató szertartásáról, amelyet utolsó csapat tanítványának rendeztek. Meglehet, hogy a velünk készített felvétel is egyike az utolsóknak, mert nagyon fáradt volt már a végén, azért is fejezte be olyan hirtelen. Szerencsén bő 2000. október 6-án tartotta az utolsó beavató szertartást. Tíz tanítvá-

nya vett részt ezen a több órás rituálén. (A szertartásról készült felvételt a televízió képernyőjéről felvettem az én kis kamerámmal – rettenetes lett a minőség, de több mint a semmi.)

Az első képek az öreg sámán otthonát mutatják. A házi oltár felett Mao elvtárs, amint éppen kezét fog valakivel. Az oltár mellett a telefon, ami egyébként a szertartás alatt meg is szólalt. A szertartás bevezető részét, ami a time-kód szerint déli tizenkettőkor kezdődött, az öreg otthonában tartották, bár jó sokan (legalább harmincan) voltak a szobában vagy teremben, és a tanítványok, a felavatandók ott térdeltek Szerencsin mögött. Az egyik reszketett egész testében, a másik csak az összetett kezét rázta, illetve rázta őt magát a transzállapot. Egy harmadik egy kis pohárból állandóan spriccelt az oltár felé a szellemeknek. Előttük ott gőzölgött a reggel levágott és megfőzött birkahús egy nagy tálban, az is az oltár előtt, ami a fényképek tanúsága szerint az öreg őseit ábrázolta. Az öreg ott állt és gyors ritmusban verte a taktust az énekhez, amelyben a sorok végén, refrénszerűen mindig ugyanazt a szót lehetett hallani – mint később Bai asszony felvilágosított ez a szó a tengri volt. Vagyis istenhívó éneket énekelt a fősámán, hogy az(ok) segítsenek a felavatandóknak, adjanak bátorságot a próbákhoz, a várható megpróbáltatások elviseléséhez. Így első alkalommal – ezeket mutatták a felvételek – három próbán kell átmenni, amelyek a következők voltak: 1) két éles kardon kell mezítláb végiglépkedni, 2) egy tüzes kapára kell lépni, 3) egy tüzes vasdarabot kell a fogak közé szorítani néhány pillanatra. Ezeknek tudatában nem meglepő, hogy az egyik felavatandó fiatal nőre olyan rázkódás jött rá még a szobában, hogy alig tudták a többiek lefogni.

Délután került sor a valódi beavatási próbákra. Szerencsin és segítőnője először doboltak és táncoltak, forogtak – ahogy azt nekünk már bemutatták –, a tanítványok pedig felsorakoztak, hogy végig menjenek a próbákon. Kivittek az udvarra egy asztalt, azon rögtönöztek egy oltárszerűséget és elhelyeztek rajta három kis poharat, amelyekbe pálinkát öntöttek és meggyújtották – éppen úgy, mint amikor nekünk a bemutatót tartották. A helybeliek nagy tömege és a rokonok, ismerősök álltak körül a beavatás helyszínét.

A földre terítettek egymás mellé több műanyag zsákot, amelyeken a beavatandók végigmennek, megközelítik megpróbáltatásaik eszközeit. Az első próba szerint két éles kard élén kellett mezítláb végig lépkedni. Először a sámán, Tenhuar mutatta meg, hogy mit kell csinálni, majd az öreg sámán. Közben gyors ütemben verték a dobot és egymás után jöttek a tanítványok, férfiak és nők vegyesen (az utóbbiak talán csak négyen voltak). Két fiatal szép arcú, bajuszos fiatal férfi verte a dobot, az öreg bő pedig figyelte a próbát. A két dobos feltehetően már beavatott lehetett. A sámán néha pálinkát öntött a kardok élére, először csak ráléptek, majd a sarkukkal nehezedtek rá, végül hosszában kellett végig araszolni rajtuk – mintahogy a koreai sámánasszony-nál láttam.

A második próba során a sámánjelöltek először a sarkukat beleérintették egy feltehetően olaj(??) tartalmazó tálba, majd erősen rátapostak egy tűzből éppen kivett forró

vaskapára. A sarkukról az olaj (vagy szesz) a kapán hatalmas lángot vetett, ekkor sikeres volt a próba. A körbenállók megdermedve figyelték az eseményeket – itt elég jó a videófelvétel, még így a rossz minőségű átmásolásban is látszik, hogy milyen forró a vas. Érdekes, hogy itt az öreg utoljára lépett a kapára és mivel már nem volt olyan forró, nem csapott fel a láng, a segítőtője pedig két lábbal ugrott a kapára és elcsúszott rajta, úgy kapták el, mert két oldalt azért tartották a jelölteket.

Végül a harmadik próba következett, amely egy kis megtüzesített háromszög alakú vasszerszám szájbavételét jelenti, pontosabban egy pillanatra a fogak közé szorítását. Ez is minden jelöltnek sikerült, kivéve egyet, aki állandóan előretolta, kinyújtotta a nyelvét, úgyhogy a sámán nő nem akarta megégetni a nyelvét. Érdekes megjegyezni, hogy az öreg és segítőtője, Tenhvar teljes sámáni díszben, öltözetben és koronásan vettek részt az avatási szertartáson, addig az avatandók köznapi, mai huszadik századi modern öltözékben voltak. A tüzes vas fogak közé szorítását is kétszer kellett megcsinálni. Az egész végén – mármint a szertartás és a videó végén – az öreg ül a fűthető alvóhelyen és a tanítványok egymásután leborulnak előtte, letérdelnek és homlokukkal érintik a földet.

Az egész belső-mongóliai utazás nagy tanulsága, hogy amit magam láttam – mint bemutatót is – érdekes volt, de amit nem láttam – csak mások által készített videófelvételen – az még érdekesebbnek tűnt. Ha nem jövök el és nem fizetek a lehetőségért, akkor talán soha nem láthatom Szerencsin utolsó tanítványbeavatási szertartását. Nem láthatom, hogy egy tucat – próbáltam megszámolni, többen voltak, mint tízen – középkorú és fiatal sámánjelölt kezdte meg működését, mivel túlestek az első felavatáson. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy a 21. század legelején több tucat fiatal sámán – a korábban avatottakkal együtt – áll készen arra, hogy folytassa Szerencsin mesterségét, tovább vigye az ősi hagyományt. A beavatottak arcán látszó elszántság és megszállottság azt mutatta, hogy van jelentése számukra a szertartásnak, hivatást választottak, illetve teljesítenek, mert engedtek az elhívásnak. Hiszen mint Bai Cuying elmondta, hosszú időn át jártak a tanítványok esténként az öreghez, hogy elsajátítsák, eltanulják a részleteket, de legfőképpen az énekeket (érdekes, hogy itt együtt éneklésre nem került sor). Pénzt nem fizettek, hanem inkább ételt hoztak, teát, vaját és ajándékokat. Szemcsin mind a tíz próbán átment, amelyek közül a negyedik a szögeken való lépdelés, az ötödikben pedig árkányal kilencszer (Bai asszony is ezt a szót használta – mongol/hun jövevényszó a magyarban!) körülkötik az avatandót, és az egyetlen erőfeszítéssel elszakítja azt. A hatodik próba során forró vajból kell egy üst aljáról régi fémpénzeket kivenni. A hetedik alkalmával pálcikákkal kilencszer megütögetik a jelöltek ajkát, hogy jól tudjanak énekelni, a nyolcadikban botosok sorfala között kell végigfutni, akik ütik botjaikkal őket (sorgolin taba) – mint Jancsó Szegénylegények c. filmjében. Így lesz valakiből utagan bő, ha nő, és bő, ha férfi.

Sajnos a beavatás kilencedik és tizedik próbatételét nem sikerült megtudnom, mert indult a repülöm.

Szathmáry Béla

A presbiter a társadalmi életben, közéletben

Most, a 20. század végén Magyarországon – úgy tűnik, végre visszafordíthatatlanul – plurális társadalomban élünk. Vége a vallási-világnézeti egyszínűségnek, a társadalom különböző felfogású és különböző érdekeket érvényesítő csoportokból áll. Ebben a társadalomban az egyének különböző adottságokkal rendelkeznek, ebből következően különböző módon tudnak részt vállalni a társadalom működtetésében. Politológusaink, szociológusaink egyre többet beszélnek arról, hogy nem a személytelen állam, hanem maga az ember és az egyének társulása, illetve a társadalomban cselekvő közösség és a csoport a kulcsszereplő. Egyre többet halljuk a "civil társadalom" kifejezést, ami azt jelenti, hogy olyan társadalomban kell élnünk, amely alulról építkezik, amelyben a társadalom különböző csoportjai megtalálják önkifejezési módjukat és az egyéb csoportokkal való együttélésük mikéntjét.¹ Ez a liberális társadalomelmélet alapja – ami a protestantizmustól soha nem volt idegen –, amely szerint az alulról építkező kis közösségek szabadsága, önérvényesítésének lehetősége, a magasabb szintű szerveződésekkel szembeni érdekvérvényesítése fokozza a társadalom teljesítőképességét. Ez pedig szorosan kapcsolódik ahhoz a politikaelméleti koncepcióhoz, amelynek lényege a központosítás tilalma, továbbá annak a követelménynek a hangsúlyozása, miszerint a jogokat és kötelelességeket arra a legalacsonyabb szintre kell telepíteni, ahol azok még gyakorolhatók, illetve elláthatók, továbbá annak belátása, hogy az egyént és a kisebb közösségeket azzal tudjuk a leghatékonyabban ösztönözni képességeiknek a társadalom javára történő kibontakoztatására, ha jogokat ruházunk rájuk és felelőssé tesszük őket saját kisközösségeik működtetéséért.² Tomka Miklós ezt a gondolatot a katolikus társadalometikából származtatja. Anélkül, hogy itt és most vitát nyitnék ennek helytállóságáról, szabadjon utalnom arra a centralizált és hierarchizált egyházszervezetre, amely a reformációt megelőző egyházszervezetet jellemezte, és éppen a katolikus egyházban a reformáció hatására erősödő, a világi és a papi egyháztagság elkülönülését hangsúlyozó intézkedésekre és folyamatokra, amelyben a világiak másodrangú keresztyénekké váltak.³ A katolicizmus államvallási jellegének megszűnését elfogadó római katolikus egyház ma már azon a véleményen van, hogy az állam nem akkor működik jól, ha konfliktusoktól mentesen igazgat passzív polgárokat, hanem ha polgárait felelős, saját ügyeiket intézni képes személyekké tudja nevelni.⁴ Ez a folyamat az egyházon belül sokkal inkább a reformációval kezdődött, különösen Kálvinnak az Institutióban megfogalmazott egyházszervezeti téziseivel, amelyre a szabad egyház szabad államban elv kialakulása és térhódítása vezethető

vissza. Kálvin visszaadta az egyházat az egyháztagoknak. Ez pedig számunkra azt jelenti, hogy a református egyház szervezeti kérdései Kálvintól kezdődően megfeleltek ezeknek a társadalomelméleti és politikaelméleti koncepcióknak, így a református egyház tagságának – ha nem is a kezdetektől – lehetősége volt képességeinek a társadalom hasznára történő kibontakoztatására, az önszerveződés útján. Bizonyítja ezt a protestantizmushoz szorosan kötődő több évszázad politikai és kultúrtörténeti eseménye és eredménye.

Mindezek alapján tanulmányom témája nem az, hogy a presbiterek lehet-e, kell-e közéleti szereplőnek lennie, sokkal inkább az, hogy mindezt hogyan tegye.⁵

A presbiterek

A presbiterek az egyház világi tagjai, akik a presbitériumot alkotják. A presbitérium az egyházközség kormányzati szerve. A törvény szerint a presbitérium az egyházközség vezető testülete, lelki és anyagi életének irányítója.

A világiak egyházkormányzati jogosultságát a kálvini egyházszervezeti alapelvek közül az *egyetemes papság elvéből* eredeztetjük. Az egyetemes papság elvének teológiai alapját Máté 23; 8-12, továbbá Márk 10; 35-45. adja. Az egyetemes papság elvének református értelmezése szerint az egyházban mindenki egyenlő. (Ti pedig ne hívásatok magatokat Mesternek, mert egy a ti Mesteretek, a Krisztus; ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Máté 23;8.) Egyenlő azért is, mert Krisztus a hatalmat nem az egyház egy részének, Péternek és az apostoloknak, hanem a gyülekezetnek adta. Ez jelenti egyrészt azt, hogy a gyülekezetnek egyetlen tagja sem közbenjáró Istennél, mindenki maga szolgáltatja a lelki áldozatát, másrészt jelenti azt, hogy csak a gyülekezet felhatalmazása alapján jogosult bárki a közösség részére egyházi feladatokat végezni. A kormányzati tevékenységre vonatkoztatható hatása az, hogy amikor a gyülekezetek tisztségeket, szervezeteket létesítenek, azokat nem uraikká teszik, mert az egyházban csak egy úr, egy király létezik, az Úr Jézus Krisztus (I. Timótheus 2;5), nem is az egyházi hatalom birtokát adják át, hanem csak a hatalom gyakorlását bízák rá. Az egyházi tisztségek ellátása nem méltóságot, hanem szolgálatot jelent, amely által nem a hatalom, hanem csupán a felelősség növekszik. A református egyházban nincs semmiféle megkülönböztetés férfi és nő között, tehát valamennyi egyházra háruló feladatot nők is elláthatnak, valamennyi egyházi tisztséget nők is betölthetnek. Más kérdés természetesen az, hogy még néhány nemzedéknek fel kell nőni ahhoz, hogy ez a gyakorlatban is megvalósulhasson.

A református egyházjogban a *zsinatpresbiteri elv*, mint egyházkormányzati elv többlettartalommal is rendelkezik. Legáltalánosabb értelmében azt jelenti, hogy az egyházunk kormányzatát a lelkészek és a világi egyháztagok közösen végzik. A gyakorlatban ez úgy valósul meg, hogy gyülekezeteink presbitériumaiban a nem lelkészi tagok száma adja a többséget, a magasabb hatáskörű választott szervekben pedig a paritásos elv érvényesül, azaz az igazgatási testületek és azok elnökségei általában fele-fele

arányban lelkészi és nem lelkészi (világi) tagokból állnak. Máté evangéliumának a kulcsok hatalmáról szóló 18. részében (Máté 18;15-20.) az Úr Jézus rendelése szerint az oldás és kötés jogát a Krisztus nevében összejövő emberek összessége, a gyülekezet kapta. Amikor tehát azt mondjuk, hogy alapelv szerint a kormányzás joga a gyülekezeté, azt rögzítjük, hogy

- a) az alapvető fontosságú döntéseket a gyülekezet közvetlenül, vagy az általa választott testület útján hozza,
- b) a pontosan meghatározott feladat ellátására a felhatalmazást egy személy részére a közösség adja, ő jogosult annak ellenőrzésére, a feladattal megbízott beszámoltatására, szükség szerinti felelősségre vonására.

A Magyarországi Református Egyház szerkezetének hagyományait és jelenlegi szervezeti rendszerét vizsgálva rögzíthetjük, hogy egyházunk szervezete a kálvini tanításoknak megfelelően alulról fölfelé építkezik. A szervezet alapegysége a gyülekezet, amely igazgatási szervezeteit, tisztségviselőit választja, majd ezen testületek választják a magasabb hatáskörű igazgatási szerveinket és tisztségviselőinket.

A *presbitériumok kialakulásának története* a 16. századra nyúlik vissza. A tizáninenni reformátusok az 1563. évi tordai zsinaton fogadták el a Béza-féle genfi hitvallást, ez a tarcal-tordai hitvallás. Ez a hitvallás az egyházszerkezetet a kálvini egyházszerkezet-hoz hasonlóan rendeli felállítani. Az egyház feje Jézus Krisztus, aki ezt a tisztséget senkire nem ruházta át. A pásztorokat és tanítókat közös néven püspököknek, szolgálóknak és véneknek nevezi. A pásztorok feladata az ige hirdetése és az intésekben megnyilvánuló fegyelmezés gyakorlása, míg a tanítók csak az igét hirdetik. Az egyház igazgatását a vénekre bizza, ahol a pásztorok és a vének között nincsen rangbéli különbség. Az egyházfegyelem fenntartása a vének feladata, az egyházi büntetés csak Isten ígéjével történő feddés, az egyházból kitiltást az egyházi tanács mondhatta ki.

A kezdetek szervezete nem ismert papi rendet, a lelkész nem állt felette az egyháztagnak, a világiak nem voltak eleve kizárva az egyház kormányzatából. A valóságban azonban nem volt presbiteri kormányzat, hiszen a nemesség nem fogadott el olyan rendszert, hogy jobbjáival közösen kormányozzon, netán jobbjágya fölötté itélkezessen. A patrónusi támogatás nélkül azonban az egyház nem létezhetett, a nemesség nem vett részt a zsinatokon, de saját gyűlésein jogait és érdekeit megfelelően érvényesíthette.

1623-ban a komjáti zsinaton, majd 1646-ban a szatmárnémeti zsinaton foglalkoztak az egyházszerkezet kérdéseivel. A komjáti zsinat kánonjait a dunántúli és dunamelléki területeken érvényesítették, míg a szatmárnémeti zsinat megbízásából Geleji Katona István erdélyi püspök által szerkesztett kánonkönyvet Erdélyben és a Tisza vidékén alkalmazták. A két kánonkönyv által felvázolt egyházszerkezet annyiban különbözik egymástól, hogy a komjáti kánonok a kálvini elvek megvalósítását tűzik ki célul, míg a Geleji Katona-féle kánonkönyv nyíltan kimondja, hogy a mi igazgatási rendünk külön-

bözik a más országokban meglévőkötől, nálunk a presbiteri tisztséget kötelezően nem állítják fel. A presbitériumok szerepe nálunk a 17. század elejétől kezdődik. Az 1562/63. évben megtartott tarcal-tordai zsinat már említést tesz róla, de az első világiakat is magába foglaló gyülekezeti presbitériumot 1617-ben Pápán Kanizsai Pálfi János lelképásztor szénior alakítja. Ezt a gyülekezet választotta és a városi magisztrátustól független volt.⁶ A presbitériumok azonban az ország keleti területein továbbra sem voltak jellemzőek. A Geleji Katona-féle kánonok a XCIX. kánonban a presbitériumok hatáskörét is körülírják, de kötelezően felállításukat nem rendelik el, de nem is tiltják megalakításukat. Így azok szervezése valójában nem egyetemes intézkedéssel, hanem helyi reformok útján, ezért meglehetősen lassan történt meg. Ugyanakkor a szatmárnémeti zsinat kemény és megbélyegző büntetéssel sújtotta a Tolnai Dali János vezette reformpárti ellenzéket, akik az egyházfegyelmzés és egyházigazgatás legfőbb szervéül a kálvini presbitériumot kívánták tenni és el akarták törölni a kizárólag lelkészek által végzett egyházigazgatást és fegyelmzést, ezáltal – és főleg ebből az okból – a püspöki és esperesi tisztséget. A Geleji Katona-féle kánonok tehát továbbra is azon az elvi alapon állnak, hogy az egyház kormányzása, igazgatása és az egyházfegyelm gyakorlatja kizárólag a lelkészeknek és az ezek fölébe rendelt espereseknek és püspököknek, továbbá a csak lelkészekből álló egyházkormányzati testületeknek, zsinatoknak a joga és feladata.⁷ A történelmi fejlődés következtében az egyház ügyeivel is foglalkozó országgyűlések ritkulása azonban előtérbe hozta azt az igényt, hogy a vagyonos főurak támogassák egyházukat és hogy az egyház ügyeibe közvetlenebbül is beleszólhassanak. A 18. század kezdetén a konzisztóriumok felállítása, a kurátori tisztség kialakulása elősegítette egyházunkban a világi egyháztagság szerepének megerősítését, és ezzel párhuzamosan az egyház kormányzatában és a bíraskodásban a részvételük megjelenését.

Az 1790/91. évi XXVI. törvénycíkket követő budai és pesti zsinatok már alapelveként rögzítették a lelkészek és a világiak paritását az egyházkormányzatban, egyben kötelezővé tették a presbitériumok felállítását.⁸ Királyi jóváhagyás hiányában azonban ezek a kánonok nem emelkedhettek törvényerőre. Ezt követően száz évek kellett eltelnie a református egyház fejlődésében, hogy most már egyházi törvény rögzítse a világiak részvételét az egyházkormányzatban és az egyházi bíróságokban. Az 1881/1882. évi debreceni egyetemes alkotmányozó református zsinat által elfogadott egyházalkotmány a 2. §-ban kijelenti, hogy a magyarországi református egyház magát a zsinatpresbiteri rendszer szerint igazgatja és kormányozza, a 19. §-ban pedig azt, hogy az egyházközség belügyeit a község által választott presbitérium intézze. Az egyházi törvénykezés szervezetéről szóló II. fejezet kimondja, hogy az egyházközségi bíraskodást rendszerint maga a presbitérium gyakorolja.

Mindezek alapján rögzíthetjük, hogy a világiakkal együtt történő egyházkormányzati hatalom forrása a törvényhozó Úr Jézus Krisztus és a törvény, a Szentírás. Az ezen alapuló földi kormányzati jogosultság és kötelezettség, azaz a látható egyház földi

kormányzásának a hatalma gyülekezeté. Ez következik alaptörvényünkől, amely a következők szerint szól: "A Magyarországi Református Egyház a Szentírás alapján és hitvallásai: az Óegyházi Hitvallások, a második Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté értelmében egyedüli fejének az Úr Jézus Krisztust ismeri és magát a zsinatpresbiteri elvek szerint kormányozza."

Kiindulási alapunk nem lehet más, mint az, hogy az egyházunk alulról felfelé építkezik, az egyházközséggé szervezett gyülekezetek önmagukban befejezett egyházak, tagjaik összessége a hatalom letéteményesei. Az egyházközség tagsága jogosult a saját életét meghatározó döntések meghozatalára. Az egyháztagság közgyűlése minden joggal közvetlenül rendelkezik, a közgyűlés minden ügyben döntést hozhat, legyen az ügydöntő, legyen az végrehajtási, igazgatási jellegű. Emiatt nem érthetünk egyet azzal a megállapítással, hogy a reformációnak az egyetemes papságról szóló tanításából nem következik az a tétel, hogy az egyház kormányzására az egyház minden tagja jogot nyerjen. Más kérdés az, hogy a célszerűség, a hatékonyság azt kívánja meg, hogy a szükséges döntéseket ne minden esetben a tagok összessége hozza (hiszen nehéz őket összehívni, szakmai felkészültséget is igénylő kérdésekben szavazatuk esetleg úgyis csak formális lehet, stb.), hanem már a döntések meghozatalával is maguk helyett másokat, képviselőket bízzanak meg. Így működnek egyébként több ezer éve az állam szervei is. Egy időben – több évszázadon át – ezt látszott feledni a keresztyén egyház, míg a reformáció hatására egyházunk az őskeresztyén egyházak mintájára a gyülekezet tagjai közül a legbölcsebbeket, a köztiszteltnek örvendő egyháztagokat újra bevonta a döntéshozatalba, az egyház életének irányításába, de nem vitatva ezzel el a gyülekezet egészének a jogát ugyanerre. Ezek a választott egyháztagok a presbiterek, akik elsődlegesen a teljes tagság ügydöntő szerepét vették át, az igazgatási, irányítási és egyéb végrehajtási feladatok ellátására pedig az egyházközség tisztviselőket állított.

A presbiterek feladatai

A presbiter az egyház világi tagja, így tiszttségétől függetlenül feladata véghezvinni mindazt, amit röviden a következők szerint határozhatunk meg:

Az egyháznak az alapítói szándék szerint célja van. Az egyház örökös célja, hogy vezesse az embereket a tökéletesség felé. Célja, hogy már itt e földön az embereket jobb, nemesebb, Istennek tetsző életre vezérelje. Ezt pedig Isten úgy kívánja elérni, hogy az egyház tagjaként cselekvő részesei legyünk munkálkodásának. Ezért valamennyiünk számára feladatokat ír elő, melyek megvalósításában alapvetően egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezünk.

Az egyházra az Úr által kitűzött három fő feladat megvalósítása vár:

- a) az ige hirdetése, tanítása, a sákramentumok kiszolgáltatása,
- b) az egyházi fegyelem fenntartása,
- c) a szegények gondozása.

Ez a hétköznapi embertől nem vár valami különleges képességet, nem vár semmiféle különleges többletmunkát. Elvárja azonban, hogy tisztességes, erkölcsös életet éljünk, önként kövessük az ezt megalapozó egyházi törvényeinket, betartsuk az állami törvényeket, figyeljünk embertársainkra, segítsünk a bajba jutottakon. Összefoglalva: tegyük azt, amit az Úr Jézus Krisztus az egyháza számára előírt.

Milyen konkrét feladatokat jelentenek ezek?

Az egyház Krisztus teste, mi egyháztagok pedig e testnek tagjai vagyunk. Arra kapunk felhatalmazást, hogy minden munkánk által lelki áldozatot mutassunk be és tanúbizonyságot tegyünk Krisztusról a földön. Minden keresztyén kötelessége tehát, hogy közreműködjék abban, hogy az egész földkerekségen megismerjék és elfogadják az emberek az üdvösség isteni üzenetét.⁹

(*A családban*) Valamennyi egyháztag kötelessége, hogy a családban gyermekeit a keresztyén erkölcsiség szellemében nevelje. Ismertesse meg velük ezeket az elveket, tanítsa őket szüntelenül arra, hogy mindennapi gondolkodásuk részévé váljon, ahogyan azt a Szentírásban találjuk: "Szeresd ezért az Urat, a te Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes erődből! Maradjanak a szivedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. Ismételd meg azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házában vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelsz." (V. Mózes 6; 5-7). Ezek a parancsok tehát nem csak imára, belső elmélkedésre köteleznek, hanem a tanítások továbbadására is.

(*Szűkebb környezetünkben*) A tanításokra nem csak gyermekeinknek van szüksége, hanem valamennyi embertársunknak. Alapvető kötelességünk, hogy életünket hozzuk teljes összhangba hitünkkel. Mindennapi munkálkodásunk legyen példamutató mások számára. Legyen meg bennünk a testvéri szeretet embertársaink iránt. Figyeljünk a rászorulókra, az anyagi javakban nélkülözőkre, az idősekre, betegekre. De gondoljunk az egészségesekre, a földi javakban erősekre, de hitükben erőtlenekekre! Adjuk tovább hitünk alapjait! A misszió feladata nem a lelkészeink kizárólagos kötelessége, hanem valamennyiünké. Az evangélium üzenetét minden egyháztagnak hirdetni kell. Nincs Krisztussal való közösség missziójában való részvétel nélkül. Hogy mennyire alkalmas erre az egyszerű egyháztag, vizsgáljuk meg a Szentírást, milyen eredményes volt tevékenységük az egyház történetének kezdetén (ApCsel 11,19-21; 18,26; Róm 16,1-16; Fil 4,3), a mai viszonyok között pedig nézzük meg a Jehova Tanúi egyház tagságának eszközeit, módszereit. Hatékonyágát az egyházépítésben valamennyien tapasztalhatjuk.

(*A társadalomban*) A politikai életben a keresztyén világiak lehetnek a keresztyén bölcsesség szószólói, tehát aktív részvételünk kívánatos a közügyeink intézésében. Kötelességünk, hogy a hazaszeretet nevében és az állampolgári feladatok hű végzése címén elkötelezzük magunkat az igazi közjó előmozdítására. Szavunk súlyával érjük el, hogy a közhatalom igazságosan kormányozzon, a törvények pedig feleljenek meg az erkölcsi követelményeknek és a közjónak. A keresztyének ne háriítsák el

maguktól a közügyek intézését, ha megvan a képzettségük és kellően szilárdak hitükben. A hivatalok helyes és jó betöltése által ugyanis a közjót szolgáljuk és egyben az evangélium útját egyengetjük.¹⁰ Lássuk be és higgyük el: mi vagyunk többen, a köznek szüksége van ránk, mert nekünk is szükségünk van a tisztességes közéletre! Ne hagyjuk, hogy a korrupció, a pénz hatalma uralkodjék el közéletünkben, hogy az aranyborjú körüli tánc határozza meg közállapotainkat! Nem várhatjuk el pusztán másoktól, az államtól, hogy megakadályozza, felderítse ezeket a bűnöket, hogy leváltsa, megbüntesse a bűnösöket. Vállaljuk mi ezeket a feladatokat, váltsuk le magunk a közjó ellen vétőket, és tegyük uralkodóvá a mi erkölcsiségünket. Az egyház, a társadalom aktivitást vár tőlünk, tevékeny közreműködést Isten országának földi megteremtésében. Erre hívtunk el megkeresztelésünkkel, erre tettünk fogadalmat konfirmációnk ünnepi alkalmával.

Ki legyen presbiter?

Ahhoz azonban, hogy mindezeket a feladatokat kifelé, a társadalom felé felvállalhasuk, hogy kötelességeinknek hathatósan eleget tehessünk, először magunkban, majd egyházunkban kell rendet teremtenünk. Ezért presbiteri feladatokra a hitükben erős, a gyülekezet közösségéért áldozatot vállalni tudó, a közösség eredményes működéséért hatékonyan tenni is képes egyháztagokat kell elhívunk. Kik lehetnek erre a legalkalmasabbak? Nem feltétlenül az iskolai végzettség és a világi életben betöltött pozíció a döntő. A közösségért kiállni, szót emelni képes presbiterekre van szüksége egyházunknak. Nem "bólogató Jánosok" kellenek.

A református egyház hagyományai szerint nem kell indokolnunk, nem kell magyaráznunk, hogy az egyház a mienk, valamennyiünké, Krisztus testének tagjaié. Ezért az egyházért valamennyien felelősséggel tartozunk. Reformátor őseinktől azonban nem csak jogokat kaptunk közösségünk megszervezésére. Ma ugyan már nem kell meghalni hitünkért, református mivoltunk miatt nem hurcolnak gályarabságra, ma már nem kell mártíromságot vállalni, de kötelességünk élni jogainkkal! Kötelességünk tenni, dolgozni egyházunkért. Ezeket a jogokat lelkeszeinknek kötelessége biztosítani számunkra. Kötelességünk ezért fellépni az egyház klerikalizálódása ellen. Kötelességünk fellépni minden olyan nézet ellen, miszerint a gyülekezetben csak a lelkész a nagykorú, mindenki más kiskorú, mert pl. az istentiszteleten be kell fogni a száját.¹¹ Meg kell követelnünk hagyományos és alkotmányos jogunkat arra, hogy lelkeszeinket magunk választhassuk és ne esperesünk vagy püspökünk mondja meg azt, hogy ki a jó nekünk. Meg kell követelnünk, hogy az alaptörvényünk szerint világiakkal betöltendő egyházvezetési tisztségekre ne lelkészt jelöljenek. A református presbitériumok – eltérően a római katolikus egyház egyháztanácsaitól – nem tanácsadó testületek, hanem az egyház kormányzatára feljogosított testületek. Higgyük el és fogadjuk el mégis a nem alulról építkező, hierarchikus egyházvezetéssel működő katolikus testvéreink felismerését, hogy élő egyházi közösség csak ott jön létre, az

egyház és általa a társadalom is ott újul meg, ahol a világiak – a férfiak és a nők egyaránt – megkapják azt a helyet, amelyet Jézus Krisztus nekik szánt: "azt a jogos szabadságot, amely a földi társadalomban mindenkinek kijár, ismerjék el és tiszteljék a lelkek pásztoraival."¹²

A református egyház presbiterei nem Isten szolgáinak szolgálói, hanem az egyetlen Úr szolgálói. A munka sok, mindenkinek jut belőle teendő bőven. Nem az a fontos, hogy mindenki prófétává, tanítóvá vagy apostollá váljon, nem szükséges, hogy mindenki katechéta, betegápoló vagy gyülekezeti kántor legyen. Ellenben szükséges, hogy a kapott kegyelmi ajándék segítségével mindenki a maga munkaterületén szolgálva egészítse ki egymás munkáját a közös cél, a gyülekezet építésére, amelyben a lelki-pásztor a vezetésért és a koordinálásért felel. A presbitérium tagjainak nem kiváló szólistáknak kell lenniük, hanem a maguk hangszerén jól játszó zenekari tagoknak, akiknek az együtt zenélése folytán szólal meg hibátlanul a zsoltár, ahol a lelkész mint jó karmester csak beint, de nem veszi át, nem veszi el a szólamot.

Ha pedig tisztán tudjuk megszólaltatni az éneket, közéletünk is tiszta lesz, ezzel pedig egyházunk és benne presbitereink egy tisztább, egy nemesebb civil társadalom közéletéért dolgozhatnak.

Jegyzetek

- 1 Lásd erről Tomka Miklós: *Egyház és "civil társadalom"* = *Vigilia*, 1998. 5. szám, 331-343. o.
- 2 Lothar Schneider: *Subsidiäre Gesellschaft*, 1983. Idézi Tomka Miklós: *i.m.* 333. o.
- 3 Lásd erről Tomka Ferenc: *A világiak helye az egyházban* = *Vigilia*, 1998. 7. szám, 492-497. o.
- 4 XXIII. János pápa *Pacem in terris* enciklikájának 64. pontja, idézi Tomka Miklós: *i.m.* 334. o.
- 5 *Tanulmányom eredetileg előadásként hangzott el Szerencsen, a zempléni egyházmegyei presbitéri konferencián, 1999. március 13-án.*
- 6 Csohány János: *Egyháztörténeti írások*, Debrecen 1994, 19. o.
- 7 Lásd erről részletesen Révész Imre: *A szatmárnémeti nemzeti zsinat és az első magyar református ébredés*, Debrecen, 1993. (reprint kiadás)
- 8 Lásd Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945*, Budapest, 1985, 186-187. o.
- 9 V.ö. a római katolikus egyház határozatát a világi hívek apostolkodásáról: "Apostolicam Actuositatem" 3. pont, in: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázatai és okmányai*, szerkesztette: Cserháti József és Fábián Árpád, Szent István Társulat, 315. o.
- 10 "Apostolicam Actuositatem" *i.m.* 14. pont.
- 11 Varga Zsolt: *A gyülekezet vezetése. Ismertető Rudolf Bohren: Die Leitung der Gemeinde című tanulmányáról* = *Református Egyház*, 1998. június, 132. o.
- 12 *Lumen Gentium* 37.

Móricz Lajos

Fejezetek egy katonapolitikus életéből

Száz éve, 1902. augusztus 31-én született Sátoraljaújhelyben Révész Géza, aki 1957-től 1960-ig a Magyar Népköztársaság honvédelmi minisztere volt. A zempléni megyeszékhely e különös életpályát bejárt szülőltének személye jól példázza a Kádár-rendszert megszilárdító politikusi-értelmiségi réteg kialakulásának tipikus állomásait: a munkás, vagy paraszti származást, a két világháború közötti illegális mozgalmi múltat, a Szovjetunió közvetlen hatását, majd a Rákosi-korszak második vezetői vonalában végzett politikai munkát.

A Révész család elsőszülött gyermeke Sátoraljaújhelyben járta ki az elemi iskola osztályait. A jó eszűnek tartott fiút a borbélymesterséget űző apja Budapestre irányította, hogy ott tanulja ki az ezüstműves szakmát. Az ifjú Révész Géza néhány év elteltével bekapcsolódott a fővárosi VII. kerületi ifjúmunkás szervezet munkájába, 1919-ben belépett a Vörös Hadseregbe. Előbb a déli határra, később a cseh harctérre került. A Tanácsköztársaság megdöntése után Ausztriába, majd Csehszlovákiába emigrált. Bécsi tartózkodása alatt megtanult németül. Hazatérése után a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségében végzett szervező munkát. Ezért 1922-ben letartóztatták, és mint hatodrendű vádlottat, tíz évi fegyházbüntetésre ítélték. A magyar és a szovjet kormány közötti megállapodás alapján 1924 novemberében, magyar hadifogoly tisztékért cserébe, több fogvatartott magyar munkásmozgalmi aktivistával együtt kijutott a Szovjetunióba, ahol két és fél hónapi szanatóriumi gyógykezelés után párt-ösztöndíjasként egyetemi tanulmányokba kezdett. 1932-ben mérnöki diplomát szerzett, két évre rá a Vörös Hadsereg hadmérnöke lett. Ezután a Honvédelmi Népbiztosság páncélos parancsnokságán szolgált I. osztályú mérnökparancsnokként. 1940-ben a moszkvai központú harcokcsibázis parancsnokhelyettesévé nevezték ki. 1943-ban a cseljabinszki 58. sz. hadifogoly-tábor parancsnokhelyettese volt, ahol politikai felvilágosító munkát végzett a magyar hadifoglyok között. 1944 nyarán a Kommunista Magyarországi Pártja (KMP) moszkvai bizottságának káderállományába került, szeptemberben pedig a Kijev melletti szvjatosinói partizániskola magyar részlegének parancsnoka lett.

Révész Géza 1945. február végén szovjet alezredesként érkezett Debrecenbe. Első megbízásként a Magyar Kommunista Párt (MKP) káderosztályának helyet-

tes vezetője lett. 1946-ban – már Budapesten – bevásztották az MKP Központi Vezetősége katonai bizottságába, s vezetője lett a bizottság végrehajtó szerveként működő karhatalmi (katonai) osztálynak. A kommunista és a szociáldemokrata párt egyesülése után azonban az új pártközpontban más "káderesre" volt szükség, s mert németül, franciául, oroszul jól beszélt, átmenetileg diplomáciai pályára irányították: 1947 szeptemberétől 1948 októberéig varsói követként dolgozott.

A rövid külszolgálati kitérő után átkerült a honvédség állományába. A köztársasági elnök 1948. október 16-án altábornaggyá léptette elő és kinevezték a Honvédelmi Minisztérium (HM) Katonapolitikai Csoportfőnöksége élére, hírszerző és felderítő feladatok ellátására. Az itt végzett munkájáról a Hadtörténelmi Levéltárból előkerült életrajz semmit sem árul el, holott az 1949-ben lefolyt Rajk-Pálffy perben, majd több tábornok – köztük Révai Kálmán – elítélésében és a hadsereg több tisztje letartóztatásában aligha lehetett az általa irányított szervezet csupán szemlélő résztvevő. Sztálin halála után, az új Nagy Imre-kormány részéről több személyi vonatkozású intézkedés született, ezek egyikeként 1953 őszén Révész Géza is felmentették csoportfőnöki beosztásból. Ugyanakkor tény, hogy viselt dolgairól a hadseregben még pletyka szintjén sem terjedtek el öt elitélő történetek.

1954-ben a HM fegyverzeti és technikai főfelügyelőjévé nevezték ki. Ilyen funkció korábban nem létezett. A szakemberek közül valószínűleg már akkor is többen tudták, hogy a kinevezett főnök képtelen lesz megbirkózni az elé állított feladattal, miután a fennálló vezetési rendszerben a fegyverzeti és technikai ügyek intézése decentralizáltan történt, a különböző fegyvernemi szolgálati főnökségek irányításával. A centralizálás feltételei akkor még sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem körvonalazódtak. Így is történt. Több hónapos próbálkozás után Révész Géza jelentette a honvédelmi miniszternek helyzetének tarthatatlanságát és kérte felmentését a teendőik alól. Bata István vezérezredes, az akkori miniszter, a kérelmet teljesítette, egyúttal kezdeményezte, hogy az altábornagy a továbbiakban dolgozzék az Országos Tervhivatalban, legyen ott az elnök katonai helyettese. A felsőbb szervek Bata javaslatát elfogadták, és Révészt 1955. január 7-én a posztra kinevezték. Ebben a beosztásban érte őt az 1956-os forradalom és szabadságharc, amelyben nem vállalt közszereplést – legalábbis a levéltárban erről eddig nem került elő érdemleges adat.

A forradalom leverése utáni tevékenységéről azonban már jóval több tudható. 1957. január 20-án a Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere (a honvédelmi és a belügyi tárca egyaránt hozzá tartozott) vezetésével Moszkvába utazó tiszti csoport rangidős tagja Révész Géza volt. A moszkvai út során Münnich

Ferencnek a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői főparancsnokával kormányserződés aláírására volt felhatalmazása. A tanácskozáson a magyar hadsereg helyzetéről, a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi fő teendőkről volt szó. A Kádár-kormány katonai megszilárdítására vonatkozóan a Varsói Szerződés akkori főparancsnoka Konyev marsall, és törzsfőnöke Antonov hadseregtábornok fogalmazták meg a legsürgősebben végrehajtandó feladatokat, amelyeket Magyarországnak, mint a Varsói Szerződés tagjának mielőbb teljesítenie kell.

A Szovjetunióban tett látogatás Révész Géza életpályájában nem múlt el nyomtalanul. 1957. február 26-án kooptálták a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Ideiglenes Központi Bizottságába, két nap múlva a kormányba, és március 1-jétől pedig – feltehetően szovjet biztatásra – ő intézte a honvédelmi ügyeket. Miniszteri parancsot adott ki, amelyben közölte, hogy mint a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagja, átvette a HM vezetését Uszta Gyula vezérőrnagytól, aki a továbbiakban miniszterhelyettesként fog dolgozni.

A hadsereg élete – bár nem minden vonatkozásban, de – hamarosan restaurálódott. Március 15-ével visszaállították az elvtárs megszólítást. A hadsereg hivatalos neve újból Magyar Néphadsereg lett, a forradalom alatt bevezetett Honvédség helyett. Ugyanakkor magyar hagyományokra emlékeztető új rendfokozati jelzéseket és ruházatot rendszeresítettek. A katonaság forradalom alatti magatartásának elemzéséről, amelyet a HM apparátusa az 1957 januárban beérkezett jelentések alapján készített, Révész olyan értelmű jelentést terjesztett Münnich Ferenc elé, amely szerint elfogadhatatlanok azok a vélemények, amelyek az 1956-ban lezajlott "eseményekért" a néphadsereget teszik felelőssé. Álláspontját kifejtette az 1957. júniusi országos pártértekezleten is, ahol felszólalásában a hadsereg felelősségét firtatta az "ellenforradalomban". Szerinte a néphadsereg szervezésében 1949-től olyan súlyos hibákat vétettek, hogy a tisztikar októberben nem volt ura a helyzetnek. Az újjászervezett néphadsereg azonban erős, és képes lesz a Varsói Szerződésen belül ellátni feladatait. Révész hangsúlyozta a szovjet csapatok további magyarországi tartózkodásának szükségességét is.

A politikai normalizáció jegyében az Országgyűlés 1957. május 9-én Révész Géza altábornagyot megválasztotta honvédelmi miniszterré. Ezzel visszaállt a korábbi alkotmányos helyzet. Megerősítette Révész pozícióját a júniusi pártértekezlet is, ahol a Központi Bizottság tagja lett.

Megfelelve a pártértekezlet felszólalásának, a kormány megbízásából 1957. május 27-én egyezményt írt alá a szovjet kormány Budapestre érkezett képviselőjével, Zsukov marsallal. Az egyezmény jogilag "rendezte" az osztrák államszerződés aláírása napjától (1955. május 15-től) szabályozatlanul maradt szovjet csapatok helyzetét Magyarország területén.

Révész Géza minisztersége ideje alatt fejeződött be a néphadsereg újjászerve-

zése. A szervezéssel és a kiképzéssel kapcsolatos munkálatokat a vezérkari főnökként működő Ugrai Ferenc vezérőrnagy javaslatai alapján irányította. Emellett figyelemmel kísérte a kornak jobban megfelelő honvédelmi jogszabályok kidolgozását, az új honvédelmi törvény előkészítését. Szorgalmazta a hadsereg hivatásos állományának szolgálati viszonyát átfogóan rendező jogszabály elfogadását. A HM átadta a különböző raktáraiban tárolt, feleslegesnek ítélt anyagi készleteit a polgári kereskedelmi szervezeteknek, javítva ezzel a lakosság ellátását. Emellett néhány objektum is elkerült a hadseregtől, közöttük a volt Ludovika Akadémia épületcsoport és a balatonfüredi üdülő (amit egyébként a tisztikar a miniszter hibás döntéseként értékelt.)

1958. március 21-én az Elnöki Tanács Révész Gézá t vezérezredessé léptette elő. 1958 őszén a hazánkban állomásozó szovjet Déli Hadseregcsoport törzssével közös csapatgyakorlatot tervezett és vezetett le, amelynek keretében dunai átkelésre is sor került. A gyakorlat sok irányú tapasztalatainak egyikeként kezdődött meg egy miniszteri döntést követően a csapatok ellátásában az áttérés (a ruházati, majd pedig az ételmezési ellátásban) a természet-norma ellátásról a pénzgazdálkodásra.

1959-ben a honvédelmi miniszter vezetésével magyar katonai küldöttség utazott Kínába, ahol az akkori hivatalos tájékoztatók szerint különösen meleg fogadtásban részesült: Révészt Mao Ce-tung elnök is fogadta.

Az 1959. november 30. és december 5. között ülésező VII. pártkongresszuson Révész kifejtette: az "ellenforradalom" óta a hadsereg jelentősen fejlődött, politikailag szilárd. Hangsúlyozta a békés egymás mellett élés elvét, és a kétoldalú leszerelés fontosságát. A kongresszus határozatában a hadsereg "minőségi" fejlesztése szerepelt. Akkor ezt általában úgy értelmezték, hogy a hadsereg nem növekszik tovább, hanem az elavult haditechnikai eszközeit fokozatosan újakra cseréli, és ezzel megkezdí a felzárkózást a környező országok hadseregeihez, amelynek színvonalától jelentősen lemaradt. A legfelső vezetésen és néhány magas rangú katonatisztn kívül azonban senki sem tudta, hogy hazánkban a szovjet elvárás szerint mielőbb olyan légvédelemmel kell rendelkeznie, amely a Varsói Szerződés egyesített rendszerébe teljes értékűen be tud illeszkedni, és olyan tábori hadsereget kell fenntartania, amellyel szükség esetén képes részt venni az európai hadszíntéren folyó hadműveletekben, gyakorlatilag a szovjet vezérkar alárendeltségében. E követelményeknek eleget tenni persze elsősorban nem minőségi, hanem mennyiségi fejlesztés útján lehetett.

1960. május 17-én az Elnöki Tanács Révész Géza vezérezredes a hivatalos közlés szerint "egészségi állapotára tekintettel, saját kérésére" felmentette beosztásából, egyidejűleg kinevezte hazánk moszkvai nagykövetségébe.

Az egészségi állapotra való hivatkozás a felmentést illetően némi kétséget vet

fel, hisz a nagyköveti poszt is elfogadható erőnlétet kívánt. A felmentés valódi indoka az lehetett, hogy a szovjet vezérkar ekkor már fiatalabb és dinamikusabb katonai vezetőt látott volna szívesebben a miniszteri poszton, minthogy a szocialista táboron belül az a felfogás uralkodott, hogy a két világrendszer közötti háború bármikor kitörhet és abban a kezdeti időszak döntő módon kihat a továbbiakra. Részben ez nézet vezethetett Révész felmentéséhez, másrészt a vezetés érzékelhetett nála bizonyos fenntartásokat, de fáradságot is. Ráadásul konfliktusai is adódtak. 1959-ben ugyanis Ugrai Ferenc vezérkari főnököt vezérkari akadémiára a Szovjetunióba vezényelték. Ezzel egyidejűleg Tóth Lajos vezérőrnagyot kinevezték a vezérkari főnök általános helyettesévé, továbbá a vezérkari főnök vezénylése idejére megbízták a főnöki teendők ellátásával. Ettől kezdve tehát ő lett a miniszter első munkatársa, akivel azonban olyan összhang, mint Ugraival, nem alakult ki.

A moszkvai nagyköveti beosztás azonban az években nem töltött be igazán fontos szerepet. A magyar minisztériumokban és a központi szervek apparátusában szovjet tanácsadók működtek. A Moszkvában működő KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) az ottani követségektől, így a magyar nagykövetségtől is szinte minden lényeges gazdasági jellegű tennivalót átvett. A nagykövetnek és feleségének főként protokolláris feladatokat kellett ellátnia. Katonai kérdésekkel a nagykövet egyáltalán nem foglalkozott. Bár Moszkvában volt magyar katonai attasé is, szakmai feladatai alig akadtak. Ügyköre lényegében a Szovjetunióban tanuló katonák magatartásával kapcsolatos kérdésekre korlátozódott.

Révész Gézát 1963. február 22-én mentették fel nagyköveti megbízása alól. Hazatérve nyugdíjasként élt, de fontos részét alkotta az ún. "csendes kádári többség"-nek. Kádár János ugyanis következetesen ügyelt arra, hogy a párt Központi Bizottságában megtartsa egykor aktív, megbízható munkatársait, biztosítva ezzel maga számára a mindenkori szavazattöbbséget. Jól szemlélteti ezt, hogy a KB "fiatalítása" létszámbővítéssel, és nem helycserékkel történt. A pártkongresszuson 1959-ben 71, 1962-ben 81, 1966-ban 101, 1970-ben 105, 1975-ben pedig már 125 KB-tagot választottak. Révész Géza haláláig tagja maradt a testületnek, tehát – Kádár jelölése alapján – a felsorolt valamennyi kongresszuson beválasztották. Emellett akadtak ún. "társadalmi" tisztségei is. 1958-tól 1967-ig országgyűlési képviselő volt, Bács-Kiskun megye színeiben, nyilván kijelöléses alapon. 1967-ben megválasztották a Magyar-Szovjet Baráti Társaság alelnökévé, majd két év múlva a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság tagjává is. Mindkét tisztségét haláláig viselte. Életének 75. évében, 1977. január 22-én hunyt el Budapesten.

Sándor Zsuzsa:

Áttűnő színek és fények. Molnár Irén művészete

Áttűnő színek és fények, tűnékeny, tova suhanó árnyékok, finoman vibráló felületek, egymásból épülő és egymásba íródó, érzékenyen hangolt színárnyalatok jellemzik azokat a festményeket, amelyek körülvesznek bennünket a kiállítóteremben. Hatásukban - mind egyesével, mind együttes összességükben - líraiak, hangulatukban tűnékenyek és szelídek.

A kiállított festmények többsége akvarell technikával készült. Az előzőekben leírt hatásokra ez a technika kiválóan képes – és természetesen Molnár Irén kezében és az ő szemén és lelkén át eredményezi azt a sajátos milliőt, amely a terembe lépőt megéri.

Az akvarellfestéket úgy szokták jellemezni, hogy legfontosabb sajátosságai közé tartozik egy különleges áttetsző ragyogás: a fehér papír átragyog a festék alól, az egyik szín átsüt a rá festett másik szín alól; a vizes visszamosások és lazúros ráfestések így végeredményként különleges hatású új szín- és fénytartományokat hoznak létre. Az akvarell nemes anyaga, a speciális papír és a víz jelentik tehát a hatások lecsupaszított dologi alapjait. Azt is mondják: az akvarell

nem alkalmas a sokszoros átfestésre – elfáradnak a színek – és nem alkalmas a hosszadalmas festésre, vagyis az aprólékos képfejlesztésre sem. Gyorsan kell tehát vele dolgozni – így minden művi mesterkedés nélkül, magából az anyaghasználatból következik a frissesség, a könnyedség.

Ezeket persze az akvarellről vallott konvencionális felfogás mondja és mondatja velem is – nincs arról szó, hogy ezt az anyagot ne lehetne másféleképpen is használni. Mint bármely technikával, az akvarelllel is sok mindent lehet tenni. Egészen sajátos karaktere azonban csak klasszikus használatokor jön elő – és ennek a varázsolásnak nagy mestere Molnár Irén. Természetesen nem véletlenül foglalkoztatnak perceként a technikára vonatkozó gondolatok. Úgy hiszem, Molnár Irén művészetének megközeledéséhez itt kaphatjuk meg az egyik adalékot. Olajképeiből, sőt pasztelljeiből is kitetszik ugyanis valami olyasféle színkezelés és fény-árnyék rakosgatás, ami az akvarellista tanultságán és érzékenységében érhető tetten.

És most kérem, álljunk meg egy kicsit. Sokféle kiállítás megnyitón voltunk

már mindannyian: a show-műsoroson és a kattogós művészettörténeti előadásoson, a happeningesen és a műleírósan, és így tovább.

A megnyitót tartók egyik része – így én is – beleesik abba a csapdába, hogy elmondja a résztvevőknek gondolatait, érzéseit a látható művekről. Nem szeretném azonban, ha a Tisztelt Közönség azt hinné, mankókat vagy kulcsokat szeretnék adni Molnár Irén művészetéhez, vagy netalán azt kívánám elmondani, mit lássanak, hogyan lássanak Önök. Szó sincs erről – egyszerűen azt szeretném elmondani, hogy én hogyan gondolkodom az itt látható festményekről, mit látok meg a képekben és mit érzek ki belőlük. Folytatom tehát ...

A festőművész egyéni stílusának összetevője, szerves alkotórésze, hogy hogyan használja a technikát, sőt az is, hogy melyik technikát használja vagy részesíti előnyben. A festők – úgy tűnik – általában az olajfestést kedvelik – ugyanígy a gyűjtők vagy a képvásárlók, de talán még a műítészek is. (Igaz, találunk kivételeket is: ha csak a magyarok között körülpillantunk, megállapíthatjuk, hogy Rippl-Rónai életművében kiemelkedő helyet foglal el a pasztellfestészet, Egry József nevével összeforrt az olajpasztell, vagy Szőnyi Istvánéval a tempera.) Mindemellett azonban messze az olaj viszi a vezető szerepet. A művészet-történet nagy akvarellistákat nemigen

tart számon – úgy tűnik, ezt a területet méltánytalanul háttérbe szorítják, elhanyagolják. (Talán mert mind a hordozóanyaga, a papír, mind maga az akvarell igen sérülékeny.) Ugyanakkor egyetlen festő sem tud megenni az akvarell nélkül. Így volt ez Dürertől Rembrandtig, Monet-től Chagallig és talán még a mai legvadabb irányzatokban tobzódó festők is használnak alkalmasint vizesalapú festékeket.

Molnár Irén művészetében – ismereteim és emlékezetem szerint – mindig is nagy szerepet játszott az akvarell. Ha itt a teremben körülnézünk, egy blokkban, félkaréjban találjuk az olajképeit. Ezek a kicsit testesebben ragyogó hatásúak; még odébb a hosszanti falon az akvarellek sorakoznak. Ez utóbbiakat szemlélve úgy érzem, a homogén-vegytiszta, konvenciók szerinti klasszikus értelemben használt akvarellben megtalálta önmaga és mondanivalója számára a legalkalmasabb, a legjobban megfelelő technikát.

Itt az ideje, hogy a kiállítás megtekintésében egy újabb megközelítést tegyünk, ez pedig az eddig megtett életút. Molnár Irén művészete immár 20-25 éves időt ölel fel. Sajátos világú képeivel önálló kiállításokon is sokféle találkozhatott a kiállításlátogató közönség. Többek között Egerben a városi könyvtárban, Miskolcon a Megyeháza Galériájában, Budapes-

ten a Szabó Ervin könyvtárban. Foglalkoztak vele újságcikkek és riportok – éppen az utóbb említett helyszínhez kapcsolódóan a Magyar Rádió adásában is hallhattunk róla. De éppenséggel – ha jól tudom – 1996-ban ugyanitt, ezen a helyszínen is kiállított – talán még az időszak is igen hasonló volt a mostanihoz.

Molnár Irén festő és pedagógus is – és *festő énje* a pedagógiájában is kíséri. Legalább kétféle módon teszi ezt: gazdagon és sajátos karakterrel szerepelteti a tanítási programjában, és a tanszéki munkamegosztásban az ő területe a festészet – természetesen nem véletlenül.

A kiállítás megtekintéséhez, avagy a művész stílusának taglalásához azonban nem halogathatjuk tovább, most már elengedhetetlenül be kell vonnunk egy újabb adalékot: a témát, azokat a témákat, amiket Molnár Irén előszeretettel fest.

A ma nyíló kiállítás gyűjteményes jellegű – mintegy 8-10 év terméséből válogatott anyag, a legkorábbi kiállított kép talán 1993-ban született, de itt látjuk a legfrissebbeket: számos 2000-es és 2001-es alkotást – mint például a *Templom télen*, a *Sikátor* vagy az *Összeomlás-sorozat*, vagy éppen a *meseillusztrációk*. Így tehát ez az anyag igen alkalmas arra, hogy a művész jellegzetes témáit áttekintsük.

Preferált témái közül első helyre a

várost teszem. *Az alapvetően városképi-tájképi igénnyel megfestett várost, városrészleteket* – ilyenek pl. a református kollégium, a vár, vagy a vár bodrogpárti látképbe rendezve, a református templom, vagy a különböző, beazonosított vagy beazonosítható utcák, házak és kapuk.

Második helyre újra a *város* kerül – de már *mint ürügy* és ürügy-voltát mind a címek, mind a teljes téma-megfogás igazolja. Azokra a képekre gondolok, amelyek bár látképi alapból indulnak, de nem direkt-tárgyiak, hanem elvontak – átlépnek egy még érzékibb-költőibb szférába. Ezek például a *Káprázat*, *Alkonyat*, *Csend*, vagy a *Verőfényben*. És fel-tétlenül ki kell emelnem az *Összeomlás-sorozat*ot: itt a látványmotívum teljesen háttérbe szorul. A színekformák és rendezettségük témakifejező absztrakcióvá lényegül a festői rendszerben.

Emberalak igen ritkán szerepel a városképi részleteket ábrázoló műveken; ahol pedig megjelenik – mint a *Várakozás* vagy a *Bolyongás* címűben –, ott a téma már megint nem a város, hanem egy-egy érzéki-gondolati tartalom.

Az *illusztrációk* Molnár Irén művészetében jelentős szerepet játszanak. Ebből a tematikából a ma már a miskolci Herman Ottó Múzeum tulajdonát képező *Hrabalok* két darabja szerepel itt, mellettük egy *Shakes-*

peare-műhöz készült kompozíció mutatja magát. Az illusztrációs munkák közül a legfrissebbek a *Tusnády László* meséihez készült lapok – és remélhetően folytatódik még a művész illusztráló kedve a következő években is.

Az előzőekben a technika kapcsolódásában nem tudtam ellenállni az emlékeimben sorakozó képeknek és különböző (egyébiránt ijesztően nagy) művészek nevét emlegettem. Most a kiállító művész lokális témához egy konkrétabb művészettörténeti vonatkozást kell érintenem. Molnár Irén helyét az észak-magyarországi, vagy szorosabban véve borsod-zempléni festők között Mazsaroff Miklós, Zsignár István, Seres János mellett látom. Erre a festői körre jellemző az a tájjal kialakított és a műveikből a nézőre visszasugározott bensőséges viszony, amely a kiállító művész képeiben is megérint bennünket.

De a többi mostantól hagyjuk a művészeti íróknak és a monográfusoknak. A mondatokba formált szavak – ám lennének bármilyen ékesszólók is, és bírnának bármilyen nagyfokú láttatóerővel – nem tudják leírni mindazt a szépséget és érzékenységet, amit a körülöttünk lévő képek adnak a szemünknek, a látásunknak és más érzékleteink ébresztésével együtt a lelkünknek, egész valónknak.

Tisztelt Hölgyem, Uram – így tehát engedje meg, hogy végezetül arra kérjem Önt, hagyja elmenni maga mellett az előző percekben elhangzott, tapogatózva próbálkozó szavakat. A kiállítást pedig *ne megnézzze, ne meglekintse* – hanem éppen fordítva: *hagyja magát* a kiállított művek által *megszólítani*. Engedje, hogy hívja egy kapualj, egy ablak, egy fa — egy fénypászma, egy lazúros színfolt vagy egy könnyed ecsetnyom. Molnár Irén kiállítását – tisztelnél fogva – ezennel megnyitom.

Molnár Irén festőművész, a Miskolci Egyetem sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskolai Kara Művészeti Nevelési Tanszékének főiskolai docense. Tanulmányait a Bessenyei György Tanárképző Főiskola biológia-rajz szakán, majd a Magyar Képzőművészeti Főiskolán végezte. 1976-79 között általános iskolai tanítóként dolgozott, 1979-től oktat jelenlegi munkahelyén. Férje Balogh István festőművész, főiskolai docens. Molnár Irén rendszeresen kiállító művész, alkotásai csoportos tárlatokon és egyéni kiállításokon egyaránt láthatóak. A fent közölt írás Sárospatakon, A Művelődés Házában rendezett kiállításának megnyitóján hangzott el, 2001. augusztus 15-én.

Halászi Aladár

Quasimoda

Megvolt neki mindene, de testrészei között az arányok úgy alakultak, mintha egy rendőrségi buta komputer keverte volna ki mozaikképül egy tétova szemtanú vallomása alapján. A végtelenségig szabályos gömböt alkotott a feje. Hosszú, seszínű haja seprű cirokjaként takarta széles vállát, mert csak egy műanyag pánttal fogatta át a két füle között. Vékony nyakából le és fel úgy folytatódott, mint egy gyerekrajz: karó és a rászúrt tők, aztán egy henger a tomporáig, ebből ered a végig egyenes és egyenletese vastag lába. Karjai valószínűtlenül rövidek, dereka szinte semmi. E futurista szoborhoz kellett kárpótlásul a negyvenkettes láb, hogy állhasson, sőt járhasson is rajta.

A középiskola első éveiben betudták a bakfis kor arányt bontó fejlődésének, így csak furcsállták, nem gondolták, hogy a természet provokátlanul is támadhat. E külsőhöz meglehetősen nagy érzékenység társult. Ha környezetében valaki szépről vagy csúnyáról szólt, mindjárt magára értette. Igyekezett úgy alakítani a beszélgetést, hogy a szerinte jó tulajdonságairól és szép testrészeiről szó essék:

– Nézd meg a bőrömet! Nincs rajta egy pattanás sem. Ezt nem kell kenni, mégis egészséges, rugalmas, bársonyos; az én hajam sokkal hosszabb; jóval kisebb a szám; a szemem sötétebb kék, mint az övé – sorjázta tájanatómiai részeit.

Környezete nagy ívben került az esztétikai szentenciákat a közelében, de ha külső ember pottyant e szűk körbe, akkor tett valami megjegyzést vagy mozdulatot, amelyből egyértelműen kiderült: ilyet még nem látott. Intelligenciájától függött, miként rejtette el tolakodó kíváncsiságát, amellyel általában kétfejű borjúhoz szokott közeledni az ember.

Az érettségi bankett már az elején elszomorította, hiszen ekkorra minden lány tudott valakit keríteni magának, nem egynek vőlegénye volt már; minden fiú hívott a vacsora utánra egy-egy csitrit – két pár alakult az osztályból is –, csak ő maradt egyedül, mint az ujjam. Ráadásul egy osztálytársának a vőlegényje-

löltje kapatosan azt találta mondani, hogy ugyan nem szép, de van benne valami... visszataszító. Nem feléje fordulva ökörködött, de úgy intézte, hogy feltétlenül hallja.

Vigasztalhatatlan lett a lány. A wc-ben vörösre sírta a szemét. A többiek megsajnálták, és a legnépszerűbb fiút rábeszéltek, kérje már fel táncolni. A megbántott lány közelében tánc alkalmával csak akkor volt legény a négy év alatt, ha ő is beállt a körbe "érintés nélkül" lötyögni.

– Megdumáltatok, de sokba fog ez nektek kerülni, mert ma még keveset ittam – nevetett Tomi. – Lássuk a medvét! – Erre a többiek hahotáztak. – Na, mikor hívjátok már Quasimodát? – Gyere Gizus! Hív Tomi meg a többiek! – unszolták a wc előszobájából kifelé tuszkolva a lányt.

– Csak ugrattok. Nem volt elég mára a sértésekből?! Hagyjatok békén! Megyek haza – durcáskodott Quasimoda, de azért engedte kivezetni magát a folyosóra.

– Ma mindenki mindenkivel táncol. Te sem maradhatsz ki a társaságból amiatt a tahó miatt. Ne törődj vele, hiszen részeg – gyözködte a padtársa.

Így már könnyebb volt táncba vinni. Tomi fölállt a megterített asztaltól, bátorságot merített egy pohár konyakból, majd teátrális mozdulatokkal felkérte Quasimodát. A lemezlovas a lányok előzetes kérésére táncversenyt hirdetett, melynek díja egy üveg vodka és egy tíz másodpercig tartó nyilvános csók azzal a másneművel, akivel a győztes akarja.

Az amorf leány tudott táncolni annak ellenére, hogy nem sokat gyakorolhatta a négy év alatt a többiekkel. Otthon, egyedül módolta ki és gyakorolta a tv-ben látottak alapján. Ennek köszönhetően már az első lépések után sikerült Tomival összehangolódniuk. Attól kezdve csak a fiú tekintetét kereste, aki jobbára a mutatványuknak a környezetre gyakorolt hatását fürkészte az arcokon. Körülállták őket, tapssal adva nyomatékot a zene ritmusának és a mozdulatoknak. Gizus észre sem vette, hogy már csak egyedül járják. Tamásnak sem tűnt fel, sőt még figurákat is vitt a táncba. Akkor is lett volna esélyük a vodkára, csókra, ha mindenki járta volna, de a díjra kettejük közül csak a lány gondolt. Hátravetett, megingatott fején a haj a tehetetlenség törvényét követve hol betakarta arcát, hol fölfedte. Pirosodott és izzadt. Egy kis köteg haj az arcára és az ajkára tapadt, ami miatt többször megrántotta oldalra a fejét. Ruhája teste több pontján rátapadt a bőrére. Egy nedves göngyöleg volt az egész lány, azonban stabilan tartotta magát nagy cipőjében, amely a többiekétől eltérően lapos sarkú volt.

Amikor elhallgatott a zene, boldogan nézett körbe. Fél kézzel a haját igazgatta, másikkal a ruháját fejtette le a bőréről. Tamás is csak fújtatott, a többiek meg vastapssal skandálták: csó-kot aka-runk! A fiú mintha meg lett volna babonázva, a tolláskodó, mosolygó párjához lépett, és előírászerűen megcsókolta. Visongott a publikum. Hárman is hoztak egy-egy üveg vodkát Tamásnak mondván, ennél sokkal többet ért a buli. A fiú bohókásan intett partnere felé, megsztva, áthárítva a dicsőséget, mint azt a hangversenyen vagy a cirkuszban teszik a szereplők. Az egyik üveget felbontva átnyújtotta Gizinek, de a lány nem ivott belőle, a fiú is csak egyet kortyintott, majd leült az asztalhoz és sörrel folytatta. A második üvegnél szólalt meg a mellette ülő Nellihez fordulva:

– Ugye jól csináltam.

– Túl jól. Azt hittem, engem csókolsz meg, nem azt a bányarémet. De ha neked az tetszik jobban, akkor tessék, szabad. Bizonyára nem utasít vissza – perelt a lány.

– Jobb lenne, ha nem volnának ilyen hülye ötleteitek, mint ez a tánc meg a csók, mert látod, nem tudok ellentmondani, teljesítem a parancsod.

– Úgy látom, nem is esett nehezedre. Új hús a terítéken – zsémbelt Nelli.

– Bolond vagy, csak éppen nem forogsz – nevetett a fiú kissé már bosszúsan.

– Forogtatok ti eleget – folytatta Nelli, de a fiú felállt, vitte magával a megkezdett üveg sört pohár nélkül. Kiment az előcsarnokba. Quasimoda cigarettázva a falhoz támasztott háttal hűsölt. Tamás feléje nyújtotta a sört. A lány ivott néhány apró kortyot, majd visszaadta. Szó nélkül tartotta a fiú szája elé a cigarettát. Tamás hosszan szívta. Közben megjelent Nelli is kényszeredett mosollyal az arcán, de villogott a szeme. Tamás ráfújta a füstöt, az üveget átadta Gizinek, és zsebre dugott kézzel a wc felé indult.

Nelli közel hajolt osztálytársához, amikor partnere már belépett a Férfiak feliratú ajtón:

– Mielőtt kikezdenél a fiúmmal, nézz a tükörbe! Kis hülye Quasimoda! – sziszegte visszafojtott indulattal.

– Nem is tudtam, hogy már a te fiúd. Az érettségi előtti délután Orsival láttam félreérthetetlen helyzetben a Tisza-parton – mondta Quasimoda kárörömmel a hangjában, kissé fölegyenesedve a fal mellett. A “hülye” szót mintha nem is hallotta volna.

– Hiába szaglászol Tomi után, tojik rád! – emelte meg hangját Nelli, még közelebb hajolva választott vetélytársához, mint az előbb. Mintha hájjal kenegették volna a csúnya lányt, úgy hatott rá az immár egyértelművé vált féltékenység. Soha nem érzett még ekkora hatalmat mások fölött. Mindig csak elszenvedni kényszerült a sértéseket, de most egy pillanatilag ő van fölül, így lefaraghat valamit a soha be nem hozható hátrányából. Nem is gondolt hirtelen a fiúra, mert annál realistább volt, mintsem komolyan elhitt volna egy mákszemnyi esélyt is nála, mégis jólesett a helyzet magaslatán egy tüskét szúrni Nelli körme alá. Hogy teljes legyen öröme, az eddigieket meg is toldotta:

– Lehet, hogy hiába járok utána, mégis azt mondta, a buli után engem kísér haza.

A füllentést mindketten úgy élték meg, mintha igaz lett volna. Nelli semmit nem tudott mondani, Gizi kihúzta magát. Tomi ekkor jelent meg a folyosón. Hamar átlátta a helyzetet, és ügyet sem vetve a lányokra, bevonult a terembe. Nelli rögtön utána ment, Quasimoda pedig elindult a kijárat felé.

Allan Ginsberg

Rongyos csavargó

Csupasz bőr a ruházatom
Ha Apolló itt ül hátamon
Fagymanó ha csípi bőröm
Zsákvászonba tekergőzöm

Hó arcbőröm hamu húsom
Kóborolok a vasúton
Ha sötétség ül holt utcákon
Alszom töltésoldat-ágyon

A levest pléhtálból
szürcsölöm
Apró marékkal mért öröm
A Tigris úton betörök
Guberálok kukák között

Vak éjszaka senki se lát
Kövön ha lopakszom
mezítláb
A gyár gyomrában legalul
Hallod az öreg fel-feljajdul

Pucér kölyökként híd alatt
Lapulok szívem majd
megszakad
Üvöltök tűz a vízparton
Vén gáztartály itt alszom

Lángol a hajam azt
álmodom
Tűzkézzel a semmit
markolom
A testem torzó vasherceg
A szárnyak hátamon
eltörtek
Kik éjjel szem-nem-járt
útfélen
Szeretkeztek csontszin
holdfényben
Szűzek ledérek férfiák
Vár már a bűn gúnyám
alatt

Velem ma éjjel ki fekszik le
Ki térde szorul testemre
Ki nézi hogy pillám lehull
Mohás ölemre ki simul?

(fordította: Pinczés István)

Zelnik Csaba Ákos:

Helyzetjelentés

Bámul a bamba.
A jó bíztat és becsap.
Működik a bürokrácia,
másban a becsvágy.
5-ben a tömeggyilkos éli virágkorát.
4-ben egy áldozatot tisztelhetünk, míg
3 az ártatlan áruló, akit
2 előz meg, az átkozott babonaság.
1 esze fanyarul erkölcstelen.
0-nak se füle, se farka.
1-661211-5716 másik bolygóra költözhet, ha
nem ízlik a cukorka.

Akkor

Akkor örömmel szemben jöttél
és én nem tudtam milyen legyek,
ha Neked olyan mindegy.
Megsejtetem csipke szemed igazságát, hogy
győtrelemmel gyülsz körém és
gyönyörű leöltözésed nem az enyém.
Nevetség tört reám,
betörve Téged is.
Megbontva utoljára feküdtünk az ágyon együtt
a száguldó nyárban.
Később elszenvedtem, ahogy
vesztésemet nézed.
Féltem Tőled,
mint bizonytalan titkos végkifejlettől;
hatalmad könyörtelen lett fölöttem.
Akkor hirtelen azt találtad mondani
mégis szeretsz.
Bevallom – ma sem hiszem.

Maller Sándor

Patak lelke

Arról szeretnék beszélni, ami minden patakié, ittmaradóé és innen elkerülté, ami máig sincs megfogalmazva: Patak lelkéről.

Patak lelkét inkább csak érezzük, de hogy van – és ez a fontos – abban mindnyájan egyetértünk.

Felsorolom néhány vonását, csak néhányat, ahogy én érzem, s bizonyára velem együtt mások is: ezzel is tisztul, ha nem is lesz teljes a kép.

Pataknak élő múltja van s ez könnyen kel életre: ez egyik erőforrása. Patak egyidős a letelepülő magyarsággal: családfáját Árpádig tudja visszavezetni. Az először idelátogató is így érzi ezt, akárcsak Németh László tette, aki kicsin múltot, hogy idetelepedjék. A beszédes kövek között itt századokban mérik az időt.

Patak a magyar történelmi nosztalgia élő valósága. A múltat, ami annyiszor volt keserű, nehéz, csaknem elviselhetetlen, szép emlékekkel szebbé színezi az igazinál, annak eszmévé finomult másává, s teszi ezt kurucos, csakazértis akarattal. Nagymajtény, Világos, itt csaknem győzelmekké válnak az emlékezés szivárványtörésén.

Patak mindig kicsi volt, de nagy nemzeti múlttal. A Patak felett átvonuló felhők mindig a magyarság felhői voltak – írta róla Móricz Zsigmond. Ne is legyen túl nagy település a jövőben sem! Viszont századokon át város volt, s ma ez egyre jobban szembetűnik.

Ha kicsi, hívjuk hát “Bodrogszparti Athén”-nek, “magyar Cambridge”-nek szerető nagyítással, s akik így nevezték el, így is hitték s így is tették a dolgukat ezen a helyen. Patak az ellentétek városa, sokszor így éreztem, s érzem ma is. Hegyek és az alföld találkozása. Köztük a “szőke Bodrog”, ahogy Szemere Bertalan hívta. De a Tisza is szőke, az a Tiberis, sőt a Nilust is így becézik.

Patak világítótorony, tövében sötétséggel – mondták a gáncsoskodók: rég itt lenne az ideje, hogy végleg leszámoljunk ezzel a valótlansággal!

Patak huzatos helyre feküdt, akárcsak az egész magyarság. Itt csaknem mindig fúj a

szél, mint ma is, a levegő pezsdítő-frissítő, s ilyen az itt élő ember is, legalábbis a java. Diákja meg mozgékony, ezelőtt is az volt: eszik és már megy is tovább – mondták róla régtől fogva.

Patak, nem egyszer, merészen újító vállalkozás volt, s legyen az továbbra is. Nem várta, hanem elébe ment a tavasznak, s tegye ezt a jövőben is, jó érzékkel, jó hallással. Megfelelő kézben Patak mindig anyag – jó anyag – volt, ahogy Széchenyi is ennek érezte, amikor itt járt.

Ha ma is egységben látjuk lehetőségeit s úgy fogjuk mederbe, nemcsak a tájhaza kulturális központja lehet.

Pataknak jobb a híre, mint a valóság: ez is egyik ellentéte, de egyben erőssége is, amikor a múltjából kellett vagy kell élnie: századok adta önvédelem ez a szükség idején.

Patak ma is az iskolák városa, s maradjon is az, a jó iskolaké, az egyre jobb iskolaké, egy biztos gazdasági alapon álló város szívében és szíveként. Diáksága a mindenkori magyar társadalom keresztmetszetét tükrözte, így volt a mi időnkben, s maradjon a jövőben is.

Patakot egykor a “szegények iskolájának” hívták, de ne feledjük, hogy gazdag családból származó diákjai nélkül nem segíthetett volna a sok rászoruló tehetséges szegényen évszázadokon át. S a földet, erdőt, szőlőt, házakat adó gazdagok között egész jó nevek vannak: a Perényiek, Rákócziak, Lorántffy Zsuzsanna, a Telekiek, Vayak, Pálóczy-Horváthok, Mudrány András: rájuk ma is büszkén és tisztelettel tekintünk. De annak is örülünk, hogy a kiemelkedő tehetségekkel továbbra is, jelenleg is foglalkoznak itt: Patak legyen hű önmagához ebben is.

Patakról nemcsak elmennek, vissza is jönnek ide: a nyári nagy öregdiák találkozók is tanúk erre.

Patak és iskolái a bárhol élő volt pataki diákoké, a magukat patakiaknak érzőké. Így válik a kisvárosból parttalan nagyváros!

Vára is az övék, s ahogy Lorántffy Zsuzsanna végrendeletében meghagyta: legyen az az egész magyar nemzeté. Azzá lett!

A város vezetőinek, intézményei irányítóinak minden igaz ügyét magunkénak érezzük: vezessenek, s követjük őket.

Miért jövünk vissza Patakra 10-20-50-60, sőt több év múlva is? Mert Pataktól nem lehet elszakadni, csak elköszönni. Keressük az itt hagyott állóképet, ami régen nem a régi már; szembejön velünk a fiatalságunk, ahogy Goethével is történt. Kifényesednek az emlékek, s magunk is szinte megfiatalodunk ebben a pezsgőfürdőben.

Végül – úgy érzem – Patak leglelke, igazi reménysége: megfiatalodni tudása. Különleges képesség és adottság ez. Milyen fiatal és fiatalító itt a kassai szél! Milyen sudár ifjú a két torony! Milyen szép, megújult és sokszínű a régi vár; egyre gazdagodó a Nagykönyvtár és az Egyházkerületi Gyűjtemények; mennyi új kép és szobor van itt! S milyen jól sikerült A Művelődés Háza! S ezek a pataki diákok – csodálkozott az egykori falusi bácsi, harmadik fiát szekereztetve ide – sohasem öregszenek! Így van ez ma is.

A pataki lélek egyik – talán legfőbb – titka újra meg újra megújuló fiatalsága, amelyre – úgy hiszem – nagyon illik Jókai mondata: “Aki önmagát újra teremteni képes, az halhatatlan.”

(Maller Sándor írásának közlésével folytatjuk azt a sorozatot, amelynek keretében már nem élő pataki tanárok máig aktuális tartalmú, de eddig kiadatlan munkáit tesszük közzé. A fenti gondolatok a pataki diákok 1984. augusztus 19-ei találkozásán hangzottak el, a kézirat lelőhelye: SRK Tudományos Gyűjteményeinek Nagykönyvtára, Kt.d.11.441.)

Kossuth Lajos, a zempléni ügyvéd (1824-1832)

Az idén ünnepli az ország Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóját. A neves államférfi zempléni kötődése meghatározó: Monokon született, Olaszliszván nevelkedett, tanulmányainak egy részét Sátoraljaújhelyben, illetve Sárospatakon végezte. Az emlékév alkalmából szerkesztőségünk Kossuth életútjának egy kevésbé ismert szakaszára kívánja felhívni a figyelmet: a Zemplénben ügyvédként eltöltött nyolc esztendőre.

Negyedszázaddal ezelőtt az Országos Ügyvédi Tanács, az 1848-as forradalom 130. évfordulója tiszteletére feldolgoztatta és közreadta Kossuth Lajos ügyvédi tevékenységét. Az 1978-ban megjelent, kereskedelmi forgalomba nem került "Kossuth Lajos, az ügyvéd" című, 280 oldalas kötet anyagát Kállay István és Sik Ferenc gyűjtötték, válogatta és összeállította Sik Ferenc. A kötet szerkesztő bizottságának tagjai Bolgár György, Kárpáti László, Röder Edit, Takáts Ádám és Udvardi Miklós voltak. Amint azt Korom Mihály igazságügyminiszter Kossuhtal kapcsolatban a kiadvány előszavában megjegyezte: bár "életét, munkásságát idehaza és külföldön könyvtárakra tehető mértékben dolgozták fel és értékelték ... sok-sok éves ügyvédi tevékenységére nem fordítottak elég figyelmet." (5. o.)

A könyv Kossuth életrajzának rövid áttekintése után forrásközlésekkel és fotómásolatokkal gazdagon illusztrálva részletesen bemutatta Kossuth ügyvédi és táblabírói tevékenységét. A zempléni ügyvédi évekről szóló fejezetet (28-70. o.) az alábbiakban rövidítve közöljük. A kihagyások elsősorban a kötetben szó szerinti idézett korabeli dokumentumokat érintették, ugyanakkor ügyeltünk a szöveg egységének és értelmének megtartására.

Kossuth Lajos életének legkevésbé ismert szakasza 1824-gyel kezdődött. Ebben az évben hirdették ki ügyvédi oklevelét Zemplén megye közgyűlésén, a jegyzőkönyvi bejegyzés szerint

"Mindszent hó 9-én". Ezt a dátumot Kossuth életrajzírói november 9-nek oldották fel, pedig a Mindszent-hava nem novembert, hanem októbert jelentett. Így a kihirdetés nem az életrajz-

okban szereplő november, hanem október 9-én a következőképpen történt: *“Nemes Kossuth Lászlónak prókatori diplomája a kihirdetés végett előmutattatott. Mely is felolvastatván, a többi prókátorok lajstromában beiktatásával az illető félnek vissza adadni rendeltetett.”* (Kossuth Lajos apja, László, is ügyvéd lévén, gyakran cserélték fel vele. Így történt ez Kossuth Lajos ügyvédi oklevelének kihirdetésekor és később is.)

Ügyvédi pályakezdését megkönnyítette a nagyszámú Kossuth-rokonság. Első ügyfelei, megbízásai ezektől származtak. Már 1824 márciusában – tehát a Zemplén megyei kihirdetés előtt – pesti gyakornokoskodása idején foglalkozott Kossuth János táblabíró ügyével, ahogy azt a március 20-án írt leveléből megtudjuk. Ebben két – a nagykőrösi kis és nagy – hagyatéki perről tudósítja “édes uram bátyját”. A nagykőrösi kisebb perben azt a tanácsot adta, hogy ne sürgessék a keresetet, hagyják ezt a felperesre. A kőrösi nagyobb, a Zoltay-hagyatékot érintő perben Kossuth Lajos írásbeli bizonyítékokat próbált beszerezni, de tagadó választ kapott. Megígérte viszont, hogy továbbra is szorgosan jár el Kossuth János táblabíró ügyében. Legelső ügyvédi ténykedései közé sorolhatjuk azt a dátum nélküli (1824-1825 körüli), a Zemplén megyei szolgabírói székhez címzett bead-

ványt, melyben Kossuth Tamás egy korábban kezdett zálogos perben Füzesséry Eleonora idézését kéri. A következő évben, 1825. április 30-án ismét két rokon, Kossuth László és Kossuth Simonné Müller Anna vallották Kossuthot ügyvédjüknek.

A Zemplén megye közgyűlési jegyzőkönyvébe bejegyzett “ügyvédvallás” azért érdemel figyelmet, mert ez az első, általunk ismert ügyvédi megbízás Kossuth számára. A rokonok különben egész ügyvédi pályáján elkísérték: 1827-ben pl. Kossuth Carolinát látjuk az ügyfelei között.

Az ügyvédvallás a megbízó és az ügyvéd között létrejött, magánjogi szerződés bevallását és közokiratba (pl. a megyei közgyűlési jegyzőkönyvbe) való foglalását jelentette. A szóbeli meghatalmazás szabályként az illető törvénykezési időre, az írásbeli meghatalmazás egy évig volt érvényes. A teljes hatalmú megbízott (plenipotentarius) a megbízónak a perben és azon kívül képviselője. Az ügyvéd megbízója tudta nélkül egyességet nem köthetett, a per tárgyáról le nem mondhatott, esküt nem ajánlhatott. Így vallotta Kossuth László és Kossuth Simonné Kossuth Lajost ügyvédjének.

1829-ben kezdődött és csaknem egész zempléni ügyvédi pályáján végighúzódtott unokaöccsének, Kossuth Krisztofának a képviselője. 1829. augusztus

12-én Kossuth Lajos levelet írt Kossuth Tamáshoz (Kristóf gyámjához). Felhívta a figyelmét, hogy az árva vagyongáról készítsenek leltárt, a rosszindulatú feltételezések megelőzésére. Kossuth már ekkor vitte a kiskorú Kossuth Kristóf Viczmándy elleni hagyatéki perét. Kossuth a pert "terhes munkának" érezte, "melynek csupán Kristóf öccse eránt való vonzó atyafiságból veti alá vállát, megtesz mégis mindent, amit tenni lehet." Az ügy vitelét díjazás nélkül vállalta ("én soha tett s teendő fáradozásaimért tőle legkisebb jutalmat sem praetendálok, még csak a köszönetet sem, - nem is acceptálnám, esmérem és szívesen teljesítem az atyafiság kötelességeit"), csupán 400-500 Ft kölcsönt kért kötelezvényre. Kossuth Lajos vitte Kristóf adóssággövetelő perét 1830-1832 között Szirmay Tamás ellen. Az árva (Kossuth Kristóf) 3000 rajnai forintot követelt, korábbi évekből származó kötelezvények alapján. Kossuth a pert a szolgabírói szék előtt megnyerte, alperest a fenti összegben kívül az 58 Ft perköltségben is elmarasztalták. Az 1830. október 25-i levélből kitűnőleg Kossuth az ügyben "több rendbéli conferentiákat tartott." 1832-ben Kossuth Kristóf 598 rajnai forintot kapott "Lajos bátyjától", Büdesküi Vince hagyatékából. Ebben a periódusban több személyes pere is akadt. Még korábról adós

maradt apja a sátoraljaújhelyi házért. Emiatt gróf Törökkel támadt vita. 1830. április 4-én Kossuth báró Vay Miklós zemplén megyei alispánhoz fordult apja peres ügyében, aki Kiszely Mihály végrendeletének végrehajtója volt. Kossuth kérte az alispánt, hogy a megyei kisgyűlés foglalkozzon az ügygel. Betekintést kért az ügygel kapcsolatos folyamatokba, mivel azok "nagyon sértő kifejezéseket foglalnak magukban". Ugyanebben az évben Kossuth keresetet adott be a Kucsin helységben levő kaszáló rétének elfoglalása miatt Tomtsányi Istvánné, Füzesséry Johanna ellen. Kérte, hogy az alispán által kiküldendő főszolgabíró helyezze vissza őt birtokába. Pályájának ebben a szakaszában végigkísérte Kossuthot báró Vécsey Pál támogatása, aki még apjának, Kossuth Lászlónak az ügyfele volt és fiatal korától ismerte. Már 1823-ban, pesti gyakornokoskodása alatt kapcsolatba került vele.

1826-ban gróf Török Józsefet képviselte a Kazinczy elleni perben. Törökkel régi kapcsolata volt a Kossuth családnak, mivel Kossuth apja az újhelyi házat tőle vette. 1826. március 14-én ismertette Kossuth a gróffal Kazinczy Ferenc hozzá intézett levelét: Kazinczy nem perre, hanem barátságos egyezésre törekedett. "Én, úgymond, most is bizodalmat mutatam a sógorom eránt, amidőn a fele-

ségem részéről (ámbár hibásan, de amit megjavított) plenipotentiarium vallottam, csak kívánám, írásba adná elő a maga ideáit a gróf, ha nekem személyesen nem akar írni, az úr által, mert a szó csak szó marad, én gyermekeim javára tenni mindent kész vagyok...”

1928-ban Vay Miklós, Zemplén megye alispánja hatalmaskodása miatt megidézni rendelte a Kossuth Lajos által képviselt gróf Török Józsefet. Az történt ugyanis, hogy Török két társával Kázmér helység 26 lakosát kirendelte Rakatyás pusztára, ahol a panaszos Rátkay Sámuel úr juhait legelték. Az állatokat elhajtották, a pusztát feldúlták, “a panaszkodó úrnak földes úri jussait hatalmasan megsérteni nem átalották”. A panaszos 3000 Ft kártérítést követelt az alispán előtt folytatott birtok-visszahelyezési perben, melyet meg is nyert. A hatalmaskodók fejenként 100, a “hatalmaskodást végrehajtó küldöttek” (vagyis a kázméri lakosok) 40 rajnai forint büntetést fizettek.

Ugyanebben az évben (1828) képviselte Kossuth Trutler Józsefet. Trutler az előző évben – szerződés szerint – 504 Ft értékű bort szállított Paracelsus Jánosnak, de ez a kialkudott pénzt nem fizette meg. A keresetlevélhez mellékeltek a Paracelsus által aláírt megrendelést. A kereset, melyet Mátyás, Ulászló törvényeire, valamint

1647. és 1659. évi törvénycikkekre alapoztak, kéri perbe idézni az alperest.

1828 tavaszán hosszú jegyzékkel vette át Kossuth Lajos Hrabovszky János fiskálistól a Zemplén megyei báró Fischer család iratait. A családdal még Kossuth apja került ügyvédi kapcsolatba: 1825-ben a családi birtokegyesítésén még Kossuth László aláírását láthatjuk, 1827-től azonban már Kossuth Lajos állította ki a nyugtákat, küldte ki a községekbe a termények és fa eladásáról a hirdetéseket. Ettől kezdve egész 1836-ig állt a Fischer familia szolgálatában. Megbízásukból ment 1832-ben Pozsonyba, majd 1836-ban Pestre. 1828-1832 között az ő kezén ment keresztül a kiscsécsi Fischer uradalom minden pénze. Mindezért Kossuth évi 200 rajnai forintot kapott. Ez az összeg azonban egymagában évi megélhetését nem biztosította.

1828-1829-ben báró Fischer István egri érsek örököseit – Jánost és Pált – képviselte Kossuth. A per az érseki hagyaték negyedrészeért folyt. Kossuth bemutatta az uradalmi tiszt által készített számadásokat, a haszonvételek megállapítása céljából. A fennmaradt úti számla szerint a perben kiküldött esküdt fuvarra 5, kiszállítási taksára 2 Ft 30 kr-t kapott.

Több ügyben képviselte Kossuth a Szerdahelyi családot. 1828-ban pl.

Szerdahelyi Máriát és az árva Szerdahelyi Ágnest, hagyatéki ügyben. Kossuth december 7-re családülésre hívta össze a Szerdahelyi örökösöket, "még elítéléstől függő kölcsönös követeléseknek s minden más, netalántán még elhatározandó tárgyaknak végső elítélése által az osztályos birtok csendesége s az innént eredendő nyugalom megszerzésére." A hagyaték felosztására kijelölt választott bíróság elnöke, báró Vécsey Pál ugyanis lemondott tiszteről, mivel az egyenetlenségeket megoldani nem tudta. A családülést azért tartotta Kossuth szükségesnek, hogy az örökösök egy új választott bírósági elnököt jelöljenek ki, illetve hogy a következő törvényfolyamatokról előzetesen értekezzenek. Javasolta Kossuth, hogy a családi összejövétel másik fő tárgya a még osztatlan pénzkövetelések behajtása legyen. A választott bíró felkérése, a bírakkal való értekezés, a szükséges írott egyesség elkészítése legkönnyebben Sátoraljaújhelyben lehetséges, ezért Kossuth ezt javasolta a családülés helyének. Néhány évvel később (1832) csernyői Szerdahelyi Ferenc nevében két keresetlevelet nyújtott be Kossuth Zemplén megyénél. Az elsőben kérte a szolgabíró halála miatt szünetelt, szemerei Szemere István elleni adósságvétel per újra felvételét, illetve az időközben elhalt alperes özvegyének, Máriássy Klárának a megidézé-

sét. A másik, Szép Imre ellen szóló kereset, 500 rajnai forintot követelt, melyet alperes apja még 1809-ben vett kölcsön.

A Szerdahelyi családdal tartott kapcsolat vezetett a gróf Schmidegg család ügyvédi képviselőjéhez (Szerdahelyi Honoráta ugyanis Schmideggné volt). 1828-ban Kossuth Lajos gróf Schmidegg Ferencné képviselte konvenciók juhásza ellen. A vád az volt, hogy a juhász az uraság nyájában 50 saját juhot tartott, valamint egész télen két tehenet etetett urasági szénával, mivel magának csak négy szekér szénája volt. A juhok eladásakor két darab fiatal juhot az urasági nyájából a maga öreg juhaira cserélte ki és azokat adta el. Mindezt több tanú bizonyította. Ugyancsak panaszt tett a grófnő Borsos János gazda ellen, aki az uraságnak vett leckéket a maga udvarába rakatta, nagy részét meg is tartotta. Házát, vermét urasági kőből építette, az uraság szénáját a maga csűrre hordatta, ugyanakkor az urasági marhák takarmányhiány miatt éhen döglöttek. A juh-és bivalyhúst Borsos pénzért kimérte, a dinnyeföldeket idegeneknek adta.

1829-ben a Zemplén megyei Bácskó helységben tartott úriszék előtt a helység adófizető közönsége és a Szerdahelyi-Schmidegg család tagjai között folyó úrbéri perben Kossuth Lajos az alperes családot képviselte. 1831-ben

Kossuth, mint gróf Schideggné fiskálisa, megkereste Kisráski helység bíráit: intsek meg bírói hatalommal Kusnyér Jánost, hogy bizonyos földek szántásától álljon el. Kusnyérék ezt felelték: “nékiek Tekintetes Kossuth Lajos úr nem uruk”. Nemhogy a szántást nem hagyták abba, hanem mikor a tulajdonos kiment szántani a vitatott földre, többed magukkal elkergették, taszigálták, ekéjét elvették.

A földet Kusnyérék vetették be. Minderől Kossuth megkeresésére a helység bírái adtak bizonyoslevelet. 1831-ben járt el még egy Schidegg-ügyben Kossuth: a megyei közgyűlésen özvegy gróf Schidegg Pálné, ágcsernyői Szerdahelyi Honoráta nevében ellentmondást és tiltást jelentett be azokra az ingatlan és ingó javakra, melyeket gróf Schidegg Pál halála után Schidegg Tamásné, Quabeck Josepha asszony törvénytelen erőszakal elfoglalt.

Fennmaradt ezekből az évekből Kossuth Lajos gróf Schideggné ügyeivel kapcsolatos ügyvédi teendőinek jegyzéke. Ilyenek: elszámolás a szalóki bérlővel, egy molnár elleni panasz, becslevél kérése, a céki kerülő elleni panasz, “a kocsisokat meg kell büntetni, Miska kocsist katonának kell adni”, egy birtokbahelyezési perben tudakozódás Bécsben, hatalmaskodási perben idéztetés, elégtétel kérés.

1829. március 23-án Kossuth Lajos

miskolci barátjának, Myátovics Jánosnak írt levelében utal arra, hogy életét ügyiratok elintézésével tölti: “Még én itthon porlepte acták között sorvadtam, s erőm s akaratom zabolátlan tüzét életem szűk köréhez mérsékelve, a világgal s magammal küzdök, – Te addig, Barátom, Istenünk szép földi világában szabad madárként szabadon repdesél...” Szavát adja Myátovicsnak, hogy Büdy András barátja ügye a következő megyei közgyűlésen “jól fog eldőlni” és felajánlja további szolgálatait: “Örömet szolgállok s kérlek, ha mi nehéz dolgod lesz Zemplénben, akárminémű is, csak igazságos legyen, bízd rám. Hála jó barátimnak, kik igazságszeretetem eránt kegyességgel viseltetnek, tehetek valamit, s hogy mindent, amit tehetek, legszívesebben teszem neked s részedre, bizonyos lehetsz”. A levélből kiderül, hogy Kossuth egy koffert hagyott Myátovicsnál, melyben fontos oklevelek voltak. Valószínűleg az ügyfelei számára végzett, nemesi igazolással kapcsolatos oklevelekről volt szó.

1829. május 16-án Bémer József bízta meg Kossuth Lajost, hogy lássa el a báró Sennyey Károly ellen, a Tiszáninneri Kerületi Tábla előtt folyt perből következő teendőket. Ez mutatja, hogy Kossuth nemcsak a megyei bíróság, hanem a kerületi tábla előtt is működött ügyvédként.

A Bernát család két alkalommal sze-

reper Kossuth ügyvédi iratai között. 1829-ben Bernát Károly 3000 pengő forintért zálogba adta magyarjesztrebi részbirtokát. Az ügylet Kossuth előtt történt, a vevő 2000 Ft-ot fizetett ki, a többi tíz évi részletre vállalta. 1832-ben Galló Ádám a Zemplén megyei alispáni szék előtt tett panaszt hatalmaskodás miatt Bernát Imre ellen. Az alperes Galló kukoricásában kutyáival kárt tett. Két egyéb ügyet is ismerünk az 1829-30-as évekből. Az egyik egy 1171 forintos adósságvégkövetelés, melynek keresetlevele megegyezik a korábbi hasonló tárgyú, Kossuth ügyvédi irodájában készült keresetlevelekkel. A másik egy feljegyzés egy megindítandó, a Pallagi-hagyatékkal kapcsolatos perről. A hagyatékából az összes gyerekeket kifizették egy kivételével, aki katonáskodott. Szabadulása után keresetet nyújtott be anyai jussára.

1829-ben kapta Kossuth első ügyvédi megbízását Sátoraljaújhely várostól. Ettől kezdve egészen 1832-ig a város "ügyvédlője" volt. Első ügyvédi beadványa 1829 novemberében kelt: a város nevében egy telekvételi ügyben fordult a választott bírósághoz. Az történt ugyanis, hogy a város elvesztette a kúria előtt az 1804-ben Kaszner Jánostól vett telekért és házáért folytatott pert. A kúria ítélete szerint a város az ingatlant elvesztette, Kaszner János viszont köteles volt az evictiot megfizetni a városnak. Kossuth beadványa

az evictio elméleti megfogalmazását adta, mely a korabeli meghatározáshoz ("a vevőt védő oltalmány") képest oly világosan és szabatosan magyarázza meg a fogalom lényegét, hogy napjaink bármelyik jogtörténeti tankönyvébe is bekerülhetne. A beadványban Kossuth egy fontos és alapvető, arra a korra vonatkozó kérdésben is állást foglalt. A vita a körül forgott Kaszner és a város között, hogy milyen értékű pénzben kell a 356 Ft értékű evictiot megfizetni. Kaszner az 1829. évi, vagyis devalvált pénzérték szerint akart fizetni, Kossuth – a város nevében – viszont azt az értéket követelte, mely az adásvételkor (1805) érvényes volt. 1831 novemberében Kossuth a megyei közgyűléshez nyújtott be panaszt a város erdeinek pusztítói ellen. A városnak ugyanis helyi erdői voltak, melyeket a sárospataki földesúr mindenkor kirekesztésével egyedül és háborítatlanul bírt. A földesúr, Bretzenheim Ferdinánd herceg azonban ebbe nem nyugodott bele, hatalmaskodó alkalmazottjai állandóan behatoltak az erdőbe és ott kárt tettek. A város ez ellen már 1823-ban panaszt tett. Akkor a megye vizsgálatot folytatott, "a kirendelt Tekintetes Küldöttség jelentése által is a város tulajdonosi jussa elesmértetvén s megerősítettvén, az iroványok a Főméltóságú Magyar Udvari Cancelláriára felküldődtek, onnan a fent tisztelt Főméltóságú

Herczegnek”. A kancellária leirata elrendelte, hogy a vita eldöntéséig a kérdéses erdőket szoros zár alatt kell tartani. A város ennek értelmében az erdőket szoros tilalom alá vette és zárgondviselőket rendelt ki. A gondnokok mellé azonban megfelelő büntető hatalmat nem adhattak. “Mindazáltal sok nemtelen és nemes személyek a fa és erdő pusztítást a legnagyobb vakmerőséggel, ellentállással, sőt kerülőink megvertetésekkkel is gyakorolják, de Nagyméltóságú Breczenheim Ferdinánd Ő Herczegségének is, nem csak tisztvei, de még vadász kerülői is a város hegyi erdeiben több törvénytelen ususra célzó visszaéléseket kezdenek próbálgatni, s irtásokra, abroncs vágásokra a fent tisztelt Kegyelmes Udvari Decretum rendelkezésének világos megvetésével commissiokat osztogatni”. Kossuth, Újhely városának rendes fiscalisa, kérte a megyei közgyűlést, hogy tartsa fenn az elrendelt szoros törvényes zárlatot és a főszolgabíró büntesse meg azokat a nemes és nemtelen személyeket, akik a tilalmat megtörik.

Az ügy választott bíróság elé került, 1831 decemberében. Kossuth, mint Újhely városának fiscalisa, már ehhez intézte következő beadványát. Az előzmény az volt, hogy herceg Bretzenheim, Sárospatak földesura, az udvari kancellárián keresztül az uralkodóhoz fordult. Kérte mindenekelőtt,

hogy a város adja vissza azokat a zálogokat, melyeket az ő cselédjeitől, hosszúlázi és barátszeresi jobbágyaitól a városi hegyi erdőkben elszedtek, “de kérését oda is kiterjeszti, hogy a város privilégiális nevezettől eltiltasson, s a Herczeg által a város adózó népének békétlenséget szülő felingerlése bélyegével vádolt városi gyűléseknek tartásától is hasonlólag eltiltasson”. Kossuth a hercegnek ez utóbbi megállapítását különben sérelmesnek érezte a városra nézve, ezért beadványában külön figyelmet fordított rá: “Ezen nemcsak a tárgy velejére nézve szüntűgy velős feleletet kívánó, de a város közönségét a Thronus előtt makacs, békétlen s anarchiára vágyó indulattal is vádoló pótoló folyamodás következésében, a Nagyméltóságú Udvari Cancellária a kérdéses tárgyat el nem ítélte, hanem azon oknak felhozásával, hogy a felforgó kérdést az eddig közbenjöttektől biztosan eldönteni nem lehetne, bővebb vizsgálat s a feleknek a privilegialtatás kérdése eránt is kihallgatása s adandó vélekedés végett a Nemes Vármegyére visszaküldötte”. Kossuth a herceg folyamodásában felhozott állítások megcáfolására nyilatkozatot készített, melyben az 1774-1775. évi úrbérrendezésére hivatkozott. A legfontosabb kérdést a városnak a földesúrtól való függetlenségben látta. Ebben az időben Kossuthnak már sa-

ját ügyvédi irodája volt. Egy írónak, Eperjessy Istvánnak a nevét ismerjük. Őt "Tekintetes Kossuth Lajos Fiscalis Úr ironokának" titulálták. A növekvő klientúra ellenére Kossuth anyagi viszonyai nem voltak rózsásak. Levelei között több utal erre; gyakori a kölcsönkérés, az anyagi zavar. 1831. október 24-én a család újhelyi házára és Nagy-Meleghegyi szőlőjére 1000 Ft kölcsönt vett fel özvegy Helm Henrikné, Illk Borbála asszonytól. A pénzt hat százalékos kamatra kapta, azzal a feltétellel, hogyha a tőkét a kamatot 1832. Simon Judás napjáig (október 28-ig) nem fizetné meg, "a tisztelt asszonyság nemcsak a töke summát, hanem minden nemű kárának s hátramaradásának is visszapótlását s költségeit rajtam és utódaimon akár mely szolgabíró által, minden per nélkül rövid uton megvehesse és utódai megvehessék, valamint a fent zálog gyanánt lekötött, úgy minden egyéb akármely névvel nevezett ingó és ingatlan javaimról szabad választás szerint világosan lemondok".

Az anyagi gondok ellenére 1831 őszén Kossuth ügyvédi pályafutásának csúcán volt. A város fiscalisa, a kolera-válság-bizottság vezető alakja, sokat szereplő megyei táblabíró, több megyei bizottság tagja, a helyi ellenzék heves szónoka, jelentős és befolyásos családok ügyvédje. Megyei közgyűlési felszólalásai alapján ritka előadás-

sal bíró prókátorként jellemzik. Kossuth gondosan készült beszédeire, ami ritka jelenség volt a rögtönzés korában. Nem egyszer késő éjszakáig fogalmazta beszédeit, olykor vázlatosan, vagy egész részletesen. A beszédből különösen a bevezető és a befejező mondatokat tanulta meg pontosan. Már első beszédeivel feltűnést keltett, mivel "könyv nélkül" mondta el. Ügyvédként polgári ügyekben járt el, és sajnos a polgári peres eljárás nem adott alkalmat a büntetőügyekben szokásos beszédek tartására, mivel az ügyintézés, a replikáknak a jegyzőkönyvbe való beírása, nagyrészt írásban történt. Így nem maradt ránk olyan beszéde, melyet valamilyen általa vitt perben tartott volna.

Kossuth ügyvédi irodája pontos nyilvántartást vezetett az ügyekről, így elég pontos képünk van ügyvédi pályafutásának fénykoráról, az 1830-1832 közötti évekről. 1830 március – áprilisban pl. 115 pere volt a különböző megyei székek előtt. A csoportosítás szerint ilyen székek voltak: első alispáni, másod-alispáni, Szentiványi, Vass, Kolosy Károly és József, Szemere Péter és József, Draveczy, Füzesséry Iván és Ágoston, Stepán László, Horváth, Balásházy, Kozma, Reviczky, Nagy Ádám, Rhédey, Képes, Tomsits és úriszék. A perek nyilvántartása feltűnteti a per számát (a megyei székek szerinti betűkkel és

arab számokkal jelölve), a fel- és alperes nevét, a per tárgyát és hogy a Kossuth által “pártfogolt fél” felperes-vagy alperes-e. A legtöbb pert az első alispán széke előtt vitte, szám szerint 22-t. A peres felek között találkoztunk a Fischer, Hadik, Szirmay, Kossuth, Reviczky, Csáky, Schmidegg, Deutsch, Rátkay, Török, Egresi, Fekete, Uray, Natafalvi, Vékey, Ujváry, Ujházy, Szapáry, Márki, Málczaei és Viczmándy nevekkel. Kossuth a Fischer, Deutsch, Schmidegg, Török és a Szapáry családot képviselte. Igen érdekes, hogy a Kossuth contra Reviczky birtokátruházási perben Kossuth Lajos a Reviczky család ügyvédje volt. A perek megoszlása: osztály (divisio), csőd (concursum), birtokátruházási (transvestitio), zálog, adósságvétel, hagyatéki, birtokfelosztás (proportio), hatalmaskodás (violencia), elszámolási (computus), birtokhelyezési (repositionalis).

17 (határ, hatalmaskodási, birtokfelosztási) pert vitt Kossuth 1830. március-áprilisban a másodalispáni szék előtt. Ügyfelei között látjuk báró Vécseyt, Vandernátot, Törököt, Herriczet. Figyelemre méltó a Török contra Kazinczy hatalmaskodási per, melyben Kossuth a felperes Török ügyét vitte. A többi megyei – elsősorban szolgabírói – szék előtt folyó ügyek közül említésre méltó a Göcse–Szerdahelyi, a Pongrácz–Szerdahelyi,

a Kossuth–Szirmay, a Kossuth–Ujhelyi, a Kossuth–Sulyovszky, az Orosz–Szapáry, a Kossuth–Füzesséry, a Szapáry–Reviczky, a Hidegkövy–Almásy, a Szirmay–Reviczky, a Szerdahelyi–Szemere, a Csengery–Ujhelyi és a kassai káptalan–Török per. Kossuth ügyfelei a korábbról is ismert Szerdahelyi, Kossuth, Szapáry, Hidegkövy, Csengery, Török voltak. A perek között két úrbéri ügy szerepel (mindkettő kiskövesdi) és a hardicsi úriszék előtti kibecslés. A többi ügyek jellege hasonló a fentebbiekhez.

Az 1830. évi húsvéti törvényszakra Kossuth ügyvédi irodája összesen 89 pert jegyzett elő. Ez már önmagában is imponáló szám, az ügyfelek jegyzéke pedig a megye befolyásos családjaira utal. Az ügyfelek között – a fent említetteken kívül – ott láthatjuk a Gáltsits, Hegedüffy, Uray, Vékey, Buzek, Splényi, Goldgruber, Ujházi, Matolay, Rozgonyi, Paulikovics, Pribék, Szögyényi, Schönberg, Reviczky, Pinkest, Veres, Frivaldszky, Gönczy családokat. A Török contra Kazinczy és a Kövér contra Kazinczy perben Kossuth a felperes Törököt és Kövért képviselte. A húsvéti törvényszak perei nagyrészt határ-, elszámolási, birtokfelosztási perek.

A tennivalók közül Kossuth 35-öt tartott fontosnak, emelt ki, “Praeferentialis” címszó alatt külön

jegyzékelt. Ezek között első helyen látjuk a kaszinói választmányi jelentés elkészítését. Nováky professzor nyugdíját a helytartótanács a városra akarta hárítani – ebben az ügyben a vármegyén keresztül Kossuth felterjesztést készít. Telekügyben katonai végrehajtást kér. A nemesi javak összeírása foglalkoztatja. A Kazinczy elleni hatalmaskodási perben végső feleletet készít. Szerdahelyi Ágnes bérleti szerződését elintézi. A Batthyány bérlet ügyével foglalkozik. Vizsgálatot kezdeményez a batskői közbirtokosi haszonvételek ügyében. A Kuthinyi és Petrinyi birtokbahelyezéssel foglalkozik. Levelet ír a Fischer család csődügyében. Az újhelyi kórház számadásait vizsgálja felül. Frivaldszky adósságait beszedi. Idézéseket szorgalmaz. Rétek felszántási tilalmának adatait gyűjti. A telek után járó legelő kulcsát vizsgálja. Választ ír gróf Nyárynének. Foglalkozik a Kossuth–Csepicsányi ügygel. Egyszóval igen sokrétű és kiterjedt ügyvédi munkát végzett.

Legfontosabb ügyvédi megbízatását kétségkívül a Zemplén megyében nagy hatalmat jelentő Szapáry-Andrássy családtól kapta. A terebesi birtokközpont gróf Andrássy Károly családjának otthona. Felesége gróf Szapáry Etelka, anyósa özvegy gróf Szapáry Péterné, Csáky Julianna grófnő. A család jelentőségét mutatja,

hogy Andrássy Károly és Szapáry Etelka gyermeke volt többek között Andrássy Gyula. Kossuthot szoros kapcsolat fűzte Andrássy Károlyhoz, a sokat utazó, művelt arisztokratához. Zemplén megye főispánja azzal is meggyanúsította, hogy része volt a gróf magyarországi reformról szóló könyvének megírásában. A grófnő, Szapáry Etelka, Kossuthtal egyidős, önálló életű asszony, kit Kossuth életrajzírói közelebbi kapcsolatba is hoznak vele.

Tény az, hogy Kossuth már 1830-ban képviselte a terebesi uradalmat. Igaz, hogy nem a fiatal, hanem az öreg grófnő, özvegy Szapáry Péterné bízta meg ezzel. Az első írásos ügyvédi megbízás 1831-ből maradt fenn. E szerint “gróf Csáky Julianna, gróf Szapáry Péter özvegye, e rend szerint való ügyvédlőjének vallotta Kossuth Lajost”. Az ügyvédvállás a megyei közgyűlési jegyzőkönyvbe is bekerült. Az ügyvédi megbízás némi konfliktust okozott egyik korábbi, jelentős ügyfelével, báró Vécsey Pállal kapcsolatban, mivel Szapáryné és Vécsey között per folyt.

1831-32-ből való gróf Szapáry Péterné, Csáky Julianna zálogátruházási pere bernátfalvi Bernáth Sámuel és Klára ellen. A per Vay Miklós báró, első alispán előtt kezdődött, aki közben főispán lett. Így “a per bíró nélkül szükölködvén”, –

mondja az első beadvány – az új első alispán vigye tovább; idézze meg bizonyos határidőre bírói széke elé az alpereseket és szolgáltatson törvényt és igazságot a keresetlevélben foglalt követelés szerint. Az idézőlevél kiállítására és kézbesítésére megtörtént; Kossuth fiscalis úr a kiállításért, kézbesítésért, fuvarért 4 rajnai forintot fizetett Vásárhelyi László megyei esküdtnék.

Hasonló beadványt készített Kossuth – vagy inkább ügyvédi irodája, talán Eperjessy István írnok – a Szapáryné contra Rholl József ügyében is. Itt az történt, hogy a még 1826-ban Szögyényi Ferenc zempléni alispán előtt kezdett, Soós Pál másodalispán előtt folytatott per bíró nélkül maradt, mivel Soós a tisztújításkor hivataláról lemondott. A Dókus László első alispán úrhoz szóló beadvány kérte a per újra felvételét.

1831 januárjában kapott értesítést a grófnő Anderko György panaszával kapcsolatban. Anderko azért folyamodott, hogy Terebes helységben belső telke legyen, a grófnő azonban “még az erdő ötöt törvényesen illető birtokából is ki rekeszteni kívánja”. A megye a helyszínre küldött – Holosy József elnökletével – egy bizottságot, mely február 18-ra tűzte ki a határnapot. De volt Szapáry grófnőnek családon belüli ügye is. 1831-ben pl. Kassára invitálta őt és ügyvédjét gróf

Csáky Károly, a Csáky László által tett hitbizomány közös ügyeinek megbeszélésére.

Egy forrás arra utal, hogy Kossuth 1831 áprilisában a terebesi úriszék jegyzőjeként is működött. 1831 júniusában a nagyruszakai parochus, Palugyánszky Péter özvegye folyamodott a “Tekintetes Törvény Director Úr”-hoz. Férje halála után – a szokásjog szerint – egy évig élvezhette volna a parochiát és földjeit. Úgy volt, hogy a terebesi káplán átköltözik Ruszkára, de ez a terebesieknek nem tetszett. Ezért a püspök 15 nappal Palugyánszky halála után új parochust küldött; az özvegy papnénak szokás szerint esztendeig van a parochián “földjeiket használja, csak én vagyok egyedül oly szerencsétlen, a ki kiva-gyok zárva ebből a kegyelemből. A mi több... el van ítélve, hogy a tavaszi vetés felébe, melyet én ez drága esztendőben magam árpámmal és zabommal, még férjemnek halála előtt el vetettem; most már a successor parochus úr saját véres verejtékemet aratni és kaszálni fogja.” “A legvilágosabb igasság az volna, hogy minden változott parochus ott arasson és kaszályon, ahol volt.”

A terebesi uradalom érdekeit képviselte Kossuth az 1831. augusztus 20-i megyei kisgyűlésen. A kolerajárvánnyal kapcsolatos felkelés résztvevőire rögtönítélő bíraskodást

(“nyomban büntető hatalom”) hirdettek. Ez vonatkozott a felkelésben résztvevő terebesi jobbágyokra is. Kossuth a megyei kisgyűlésen kinyilvánította, hogy elismeri ugyan a megyei statáriális bíráskodás hatáskörét, de ez nem sértheti a terebesi uradalom pallosjogát.

1831 szeptemberében Kossuth fiskális úr parancsára az uradalmi kasznár becsülte meg a zempléni és szőlőskői jobbágy árvák vagyónát. A kasznár jelentése szerint olyan telket vagy zseléért nem talált, ahol örökös ne lett volna. Az egyetlen latin nyelvű, saját kezű fogalmazványa Kossuth Lajos ügyvédnek ebből az időből származik. Az történt, hogy gróf Szapáry Péternét zavarta a sátoraljaújhelyi háza előtt lévő kút, mivel oda sok idegen járt vízért, valamint az asszonyok ott mosták, sulykolták a ruhát. A grófnő ennek megakadályozására először zálogot vett az ott mosó asszonyoktól; Képes Sámuel szolgálójától pl. elvette sulykait, később rostéllyal és fallal kerítette el a kutat, hogy azt rajta és szolgálín kívül más ne használhassa. Természetes, hogy a környék lakói nem nézték jó szemmel; arra hivatkoztak, hogy a kutat és környékét közpénzen tartják fenn, így nem jogos annak “privatisálása”. A vita odáig fajult, hogy Dienes István táblabíró, kinek szolgálója szintén onnan hordta a vizet, a grófnő által emeltetett falat és rostélyt erőszakkal lerombol-

tatta. A vitából két per lett Zemplén megye előtt. Először Képes Sámuel perelte a grófnőt a zálogba vett két sulyok visszaadásáért. Másodszor a grófnő perelte Dienes István táblabírót az általa építtetett fal és rostély lerombolásáért. A grófnő – akit mindkét perben Kossuth fiskális képviselt – arra hivatkozott, hogy a kutat az ő ősei tartották fenn évtizedek óta, így arra hagyományos joga van. Igaz ugyan, hogy a kutat minden vándor és idegen használhatja, de azt nem köteles tűrni, hogy az ablaka alatt sulykolják a cselédek a ruhát. A megye ezt az okoskodást nem méltányolta, a grófnő mindkét pert elvesztette. Nem maradt más hátra, mint az uralkodóhoz fordulni jogorvoslatért. Ezt fogalmazta meg Kossuth Lajos latin nyelven.

1832-ben folytatódott kiterjedt ügyvédi tevékenysége. Ügyvédi nyilvántartása szerint a húsvét utáni törvényszakra az alábbi teendői voltak: Göcze Károly dolgában declaratiót tenni, a kövesdi vizsgálat és a sedlicki végrehajtás eredményét összefoglalni; Ráczy György örökösait és gróf Csáky Antalt megidéztetni; hatalmaskodási per; a batskói uradalomra vonatkozó vizsgálat a közbirtokosoknál; a kiskövesdi birtokfelosztási per; a Moktsay-féle birtokbahelyezési per; a Kossuthék hatalmaskodási perében dolgozni; Eperjesre írni; a Szathmáry dolgát elintézni; a granóczi

birtokbাহelyezési per aktáit kikészíteni; a Kövesdi család üléssjegyzőkönyvét kivonatolni; a gróf Klobusitzkyakat megidézteni; a batskói Fischeréket birtokosztály céljából megcítaltatni; gróf Lónyayt és Popovitsot Marschalkó részére megidézteni; Patlak városát meginteni; a tállyai birtokvisszafoglalás ügyében intézkedni, stb. Mindez nagy számú ügyre utal.

Ismeretes néhány ügy, melyet Kossuth zempléni ügyvédeskedése utolsó évében (1832) vitt. Ilyen volt pl. Orosz Péterné, Pribék Erzsébet – ügy is, mint férjétől származott gyermekei gyámja – keresete Rác György ellen. A pert még 1829-ben vették fel, de a kolerajárvány és a megyei hivatali változások miatt szünetelt.

Az 1832. május 12-én fogalmazott beadvány kérte, hogy a főszolgabírói szék tárgyalja az ügyet, illetve hogy alperest a főszolgabíró széke elé idézzék. Az idézőlevelet a főszolgabírói hivatal állította ki. Ugyanebből az évből való az egri káptalan contra özvegy Ország Jánosné, Matsali Zsuzsanna per. Ország János még 1774-ben 1251 Ft kölcsönt vett fel kötelezvényre az egri káptalantól. A káptalan 1832. június 24-én keresettel fordult Reviczky Györgyhöz, Zemplén vármegye szolgabírójához, az özvegy ellen. Az egri káptalan keresetlevelének fogalmazása teljesen megegyezik a Kossuth ügy-

védi irodájában készült más keresetlevelekkel; vagyis Mátyás, Ulászló törvényeire, az 1647:114. és az 1659:31. törvénycikkre hivatkozva kéri a summa tőke pénzben és a törvényes kamatban járó összegét “s perbeli költségek megítélések által törvényt, igazságot és tökéletes elégtételt, valóságos foglalással szolgáltatni”. A keresetlevél nyomán a megye az alperest a szolgabírói szék elé idézte.

1832 augusztusában Szentiványi Károly másodalispán megbízásából a megyei főesküdt Dalejsik János sátoraljaújhelyi lakost hatalmaskodás miatt bírói széke elé idézte. Ellenfele Ország Gazda László volt.

Ugyancsak augusztusban kelt Bagoly István levele Kossuth Lajos “fiskális úrhoz”. Bagolynak több ügye is volt; levelében Kossuthtól kért tanácsot, hogy választott bíróságot vagy idézést kérjen-e a megyétől. Ugyanis többféle követelés (bérlet nem fizetés, vagyonosztály) is volt. Arról érdeklődött, hogy ha egy ügyben (pl. az árendafizetés miatt) az alperest megidézteni, akkor a többi követelés tárgyában is feleletre bírható-e. Végül is “Kossuth fiskális” úrra bízta, hogy deputációt vagy idézést kérjen. Hogy Kossuth melyik utat választotta, fennmaradt ügyvédi irataiból nem derül ki.

Kossuth ügyvédi működéséről írva a hitelesség kedvéért sem lehet megke-

rülni azt a váratlan törést, melyet ügyvédi és közéleti pályája 1831-32 telén szenvedett. A

Kossuth-életrajzokból ismeretes, hogy – korábban sem rózsás – anyagi körülményei megromlottak. Viszonyainak megromlását politikai ellenfelei arra használták fel, hogy erkölcsi hitelét megingassák, pozícióiból kiszorítsák.

Kossuth később írásában őszintén emlékezett vissza életének erre a rövid szakaszára. Meggyőződése volt, hogy becsületét megőrizte e válságos időszak zavarai közepette is. A kortársak azonban arról beszéltek, hogy törvényszéki eljárás folyt ellene az árvapénzekkel kapcsolatban. A Kossuth elleni eljárás iratait Barta István találta meg Zemplén megye Levéltárában a közgyűlési iratok között. Ezek szerint a vád Kossuth ellen a Reviczky árvák vagyonának gondatlan kezelése volt. A Reviczky árvák javainak gondnokává a megyei közgyűlés előzőleg Kossuth János táblabírót nevezte ki, ill. bizottságot küldött ki, hogy az ingóságok közül mindazt adja el, melyeknek megtartása az árvákra nézve haszonnal nem járna. A bizottság tagjaként Kossuth Lajos ügyvéd dolga volt az árvák borainak eladása. Kossuth ezt meg is tette, de a pénzt csak később akarta átadni a bizottságnak, melyet az el sem fogadott, mivel az volt a véleménye, hogy

Kossuth a borokat – az árvák kárára – áron alul adta el. Bydeskuty Mihály, mint a bizottság elnöke, azonnal vizsgálatot kért Kossuth ellen.

Az üggyel előbb az árvaszék, majd a megyei közgyűlés foglalkozott: 1832. február 11-én elmarasztalta Kossuthot. Az ügy további folytatása ismeretlen. Tény azonban, hogy a megyei közgyűlési határozat után helyzete mind rosszabb lett. Ez volt a legfontosabb oka, hogy lemondva szűkebb hazájában az ügyvédi és közéleti működésről, végleg elhagyta Zemplén megyét. Később, amikor Kossuth összeütközésbe került a kormánnyal, ezt az ügyet mindannyiszor megkísérelték hitelének tönkretételére felmelegíteni. Ez azonban egyetlen esetben sem sikerült.

(A szöveget összeállította és a bevezetőt írta: Bolvári-Takács Gábor.)

Sipos István

Kőrös Endre akadémikus és a sárospataki természettudományos oktatás

Idén márciusban temettük el az életének 75. évében elhunyt Kőrös Endre akadémikust, az ELTE kémiaprofesszorát. Győrben született 1927. szeptember 18-án. A gimnáziumi tanulmányait azonban szülővárosától távol, a Sárospataki Református Főiskolában végezte. Visszaemlékezés c. írásában olvashatjuk a következőket: "1945 júliusában elbúcsúztam a sárospataki Alma Mater-től, az iskolakerttől, az Angol Internátustól, a Bodrogtól és mindazoktól a kedves, meghitt helyektől, amelyekhez hat év emlékei fűztek. ... Kiváló tanárim nagyon sok irányban keltették fel érdeklődésemet és így nehezen tudtam eldönteni, hogy merre induljak el. ... Nagypám, aki magyar-német szakos tanár, és akkoriban a pápai református nőnevelő intézet főigazgatója volt, az irodalom és a nyelvészet felé fordította érdeklődésemet, édesapám pedig, mint mérnökember, a természettudományok felé. ... Végül is úgy határoztam, hogy vegyész leszek, és 1945 őszén beiratkoztam a Pázmány Péter Tudományegyetemre, vegyészhallgatónak."

Az ifjú Kőrös Endre ettől kezdve – a Sárospatakon kapott magas szintű alapképzés birtokában – magabiztosan haladt előre választott tudományos pályáján. Negyedéves korában Schulek Elemér

professzor, a később Kossuth-díjjal kettőszer kitüntetett akadémikus meghívta magához, az akkor már Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karának szervesen és analitikai kémiai tanszékére, ahol 1950-ben tanársegédi, 1956-ban adjunktusi kinevezést kapott. 1958-ban megvédte kandidátusi értekezését, néhány évvel később docens lett. Negyven évesen elnyerte a kémiai tudományok doktora címet, s ez alapján 1969-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. Oktatói karrierje során számos külföldi tapasztalattal gazdagodott. 1956 tavaszán Prágában dolgozott, majd Brnoban és Pozsonyban tartott előadásokat. 1962-ben Wilson professzor meghívására Belfastban töltött 6 hónapot, az ottani egyetemen. 1970-ben az Egyesült Államokban, az oregoni egyetemen dolgozott hosszabb ideig az oszcilláló kémiai reakciók területén. Ez akkor teljesen új területe volt a kémiának. 1978-ban Japánban, 1982-ben az NSZK-ban volt vendégprofesszor. A belföldi és külföldi tudományos konferenciák mellett a hetvenes és nyolcvanas években előadókörutat tett Angliában, Indiában, Spanyolországban és Norvégiában. Részt vett a Magyar Kémikusok Egyesülete vezetőségének munkájában, ezen belül több mint húsz évig vezetője volt a Magyar Komplexkémiku-

sok Egyesületének. "Mindig fontos feladatomnak tartottam és tartom ma is, hogy részt vegyek a kémiatanárok továbbképzésében, továbbá a tudományos ismeretterjesztésben. Mindig az volt a fő törekvésem, hogy a fiatalokban felkeltsem az érdeklődést a természettudományok és a természettudományos gondolkodás iránt." – vallotta.

Tudományos és oktatói tevékenységét számos szakmai díjjal – közte a Schulek Emlékéremmel – elismerték. Legkiemelkedőbb állami kitüntetése az 1990-ben kapott Széchenyi-díj. A Magyar Tudományos Akadémia 1990-ben választotta levelező tagjává, majd 1993-ban rendes taggá lépett elő. Tagja volt az MTA Felügyelő Bizottságának, és 1996-tól az Európai Tudományos Akadémiának.

Kőrös Endre 1998-tól emeritus professzorként dolgozott tovább az egyetemen. A lágymányosi épületben található irodájának falán a sárospataki Rákóczi Gimnázium kémia szakkörének tiszteletbeli tagságáról szóló oklevele emlékeztette a látogatóit mindig büszkén vállalt pataki kötődésére. "Életemben fontos szerepet játszott és játszik a Patakhoz fűződő kapcsolatom, amely különösen 1970 után vált igen szorossá... Sok előadást tartottam a szeretett Alma Mater falai között, részt vettem diákvegyész napokon, rendeztem tudományos összejövetelt Patakon, és jó kapcsolatot alakítottam ki a kémiatanárok kicsi, de igen lelkes kollektívájával. ... Amikor az ember visszatekint több mint öt évtizedre, és felteszi magának a kérdést: mit adott nekem a pataki kollégium az ott töltött hat

év alatt, a válasz nem egyszerű. A régi hatások ugyanis összemosódnak az újakkal, a régi emlékek a frissebbekkel. Az azonban biztos, hogy Patak irányt mutatott tisztességben, fegyelemben, toleranciában, a kölcsönös megbecsülés kifejlődésében, mindazokban az erényekben, amelyeket a szülői ház is útravalóul adott." – emlékezett a professor.

Kőrös Endre pályája a pataki nevelés történetének szempontjából is tanulságos. Ha bárhol szó esik ugyanis a sárospataki iskola oktatási profiljáról, az abszolút többség a "humán jelleg" mellé áll. Ez feltétlenül igaz abban az értelemben, hogy itt mindig maximálisan elvárták a tanulóktól az ún. humán tárgyak biztos tudását. De nem volt elegendő az ismeretek birtoklása, tudni kellett azokat megfelelő szinten alkalmazni is. Nem véletlenül tették kötelezővé tehát a nagyobb diákok részére a nyilvános vitákat, de a tanárok számára is előírta az iskolai törvénykönyv a tiszta, érthető beszéd megkövetelését. Erről már az 1621-ből származó törvénykönyvben olvashatunk: "A növendékek ne selypítsenek, ne hebegjenek, ne akadozzanak, énekelve, nagyon halkán és lármázva ne beszéljenek, a végső szótagokat ne nyeljük le, s ne szokják meg a kellemetlen fogcsikorgatást, sípolást, nyögést, hákogást, köhécselést és torokköszörülést."

Sárospataknak évszázadokon át az volt az egyik vonzereje, hogy az oktatás és a nevelés, valamint a humán és reál tárgyak között egészséges arányt igyekezett kialakítani. A báró Vay József főgondnok irányításával, az 1800-as évek

elején kialakított tantervről írta Kornis Gyula: "A 19. század első felében a magyar középiskoláknak legsikerültebb és legmodernebb tanulmányi rendje, melyben a nemzeti érdek, a tárgyak humanisztikus és realiztikus értéke a legszebb összhangban egyesül."

A gimnáziumban minden tantárgyat, a teológián és a jogi karon pedig három tárgy kivételével minden tárgyat magyar nyelven oktattak. "Ezzel a fontos újítással a pataki iskola az ország valamennyi iskoláját évtizedekkel megelőzi."

Sárospatak sohasem volt a természettudományok fellegvára, de minden évszázadban voltak olyan tanárai és tanítványai, akiknek munkássága kiemelkedő természettudományos teljesítményt jelentett országos szempontból is. Az 1500-as évek második felében a pataki iskolának tanára és igazgatója volt Balsaráti Vitus János. A Perényi-családnál és V. Pál pápa udvarában orvosként dolgozott. Az általa Patakon írt könyvből – Magyar Chirurgia, a seb gyógyulásának mesterségéről írt négy Könyvek – sajnálatos módon nem maradt fenn példány. Magyarország első természettudományos könyvét Pósa-házi János írta, aki diákja, majd tanára volt a pataki főiskolának. E könyv egyik érdekessége, hogy húsz évvel Newton előtt leírta benne azt a fizikai törvényt, amelyet ma a világ Newton első törvényeként ismer. A könyvet 1667-ben Sárospatakon nyomtatták. 1708-10 között Simándi István oktatott elsőként Magyarországon fizikát úgy, hogy az elméleti magyarázatot kísérletekkel is igazolta. (Simándi 1710-ben, 35 évesen

pestisben meghalt.) Az előadásait és a külföldről hozott fizikai eszközöket (jelentős részük ma is látható az Iskolamúzeumban) II. Rákóczi Ferenc is több alkalommal meghallgatta, illetve megtekintette. Az 1700-as évek első felében írta Magyarország első földrajz-könyvét ifjabb Csécsi János. Szintén ő oktatott Magyarországon elsőként fizikai és politikai földrajzot. A leírások szerint kb. 40 féle tantárgyat tanított, jöllehet nem gimnáziumi tanár, hanem teológiai professzor volt.

Bár a matematika nem természettudomány, sokkal inkább a természettudományok nyelve, megemlítem, hogy 1805 és 1810 között itt tanított Sipos Pál, aki a tudománytörténet szerint európai szinten művelte tudományát. Előzőleg Frankfurtban volt rektor, ahol a Berlini Tudományos Akadémiától aranyérmert kapott elismerésül, mert felfedezte az izométert, vagyis az ellipszis mérésére szolgáló eszközt. Tanított fizikát is, de volt teológiai végzettsége is. (Az 1810-es években visszatért Erdélybe, ahonnan származott, ahol korának legnagyobb erdélyi költőjeként ismerték.) A kémia története Magyarországon című könyv szerint Kováts Mihály akadémikus volt a 18-19. század fordulóján a hazai természettudományos ismeretterjesztés legszorgalmasabb művelője és legismertebb alakja. A középiskolát Sárospatakon végezte, majd beiratkozott a pesti orvosegyetemre. Ő írta Magyarország legelső magyar nyelvű kémia szakkönyvét, amelyet 1807-ben és 1808-ban nyomtattak Budán. (Eredetileg több kötetből állt. Küldött belőle

egykori iskolájának is, és a feljegyzések szerint büszke volt arra, hogy a pataki diákság szorgalmasan tanulmányozta.) A könyvet szándékosan magyarul írta. Ezzel is bizonyítani akarta, hogy "A magyarnak mind a' nyelve, mind az esze alkalmas arra, hogy a' tudományokat tsepegtesse kedves magzatjainak elméjébe..." Szinte egész életét a természettudományok magyar szaknyelvének megalkotására szánta. Bár nem sok szóalkotása maradt meg, a következők mindenki által ismert: kísérlet, anyag. Az 1800-as évek első felében szintén orvosi diplomát szerzett Almási Balogh Pál akadémikus, a sárospataki iskola egykori kiváló diákja, aki háziorvos volt Széchenyinek és Kossuthnak. Az ózdi városi kórház az ő nevét viseli. Nyíry István akadémikus a Sárospataki Református Kollégium matematika-fizika-filozófia professzora volt. Zsindely István matematika-fizika-kémia szakos tanár írta ki nemcsak Sárospatakon, hanem országosan is az első középiskolai kémiai pályamunka címét, az 1876/77. tanévben. A sárospataki természettudományos oktatás a 20. században is komoly eredményeket hozott. Említsük meg a Sárospatakon született és tanult Kiss Árpádot, akinek édesapja a Kollégium tornatanára volt. Kiss Árpád részt vett az I. világháborúban, a hadifogság után neves professzorok mellett dolgozott külföldi egyetemeken. Végül a szegedi egyetem fizikai-kémiai intézetének lett tanszékvezető professzora. 1954-ben levelező tagjává választotta az MTA, 1955-ben Kossuth-díjat kapott. Hazánkban ő alkal-

mazta elsőként a Lowry-Brönsted-féle sav-bázis elméletet, amelyet ma is tanítanak az általános iskolákban, a középiskolákban és az egyetemeken. Anghi Csaba zoológus, egyetemi tanár az 1910-es években végezte középiskoláit Sárospatakon, később évtizedeken át a Fővárosi Állatkert igazgatójaként dolgozott. Saját bevallása szerint Patakon Karádi György tanár úr kedveltette meg vele a biológiát.

A sor még hosszasan folytatható lenne, hiszen a II. világháború után kialakult tudományos minősítés rendszerében számos volt pataki diák nyert el kandidátusi, doktori fokozatot, egyetemi tanári címet. Mások vegyészmérnökként az alkalmazott kutatásban, az iparban értek el maradandó sikereket, bel- és külföldön egyaránt. Körös Endre akadémikus halála nagy veszteség a magyar tudománynak és a Sárospataki Református Kollégiumnak, mégis bizhatunk benne, hogy szellemisége, életpályája követendő példaként tovább él.

Bacsó Béla

Jó, ha értjük.

Hans-Georg Gadamer halálára

A Gadamer (Marburg, 1900. február 11. – Heidelberg, 2002. március 13.) halálát követő megemlékezések egyértelművé tették, hogy egy példásan gazdag és nagy hatású életmű zárult le, amelynek hatóköre messze túlért a szűkebb *hermeneutikai* *elköteleződésű* gondolkodáson. Ha csak a legjelentősebb emlékező írásokat vesszük tekintetbe, akkor látjuk, hogy hatása alól olyan gondolkodók sem vonhatták ki magukat, mint Richard Rorty, Charles Taylor, Gianni Vattimo, Jürgen Habermas, Albrecht Wellmer, Rüdiger Bubner, Dieter Henrich vagy éppen Jacques Derrida. A *Die Zeit* 2002. évi 13. száma közölte az írások javát, nézzük meg mi az, amit korszakunk jelentős gondolkodói a gadameri mű alapvető jelentőségének tartanak. Taylor a kultúrák közti mélyebb megértés lehetőségét, és az esszenciális nyelviséget és nyelvretaláltságot emelte ki. Vattimo szerint a hermeneutika a jelenkori egzisztencia önmegértését és saját korában való önmegismerését jelenti – a hegeli minta szerint –, a Gadamer által képviselt lét és nyelv közti azonosság világosan mutatja fel a jelenkori helyzetet, s még inkább a nyelv által lehet *kívül* kerülni a másik közelébe, szolidaritásá válni a társadalomban másokkal.

Rorty szerint nem elég, hogy Gadamer felismerte Heidegger filozófiai alapvető fordulatát, hanem hozzásegített egy olyan olvasatához, amely sok szempontból a Heidegger által akart rendkívüliség ellenében működött, azaz úgy olvasta és tette olvashatóvá, ahogy Heidegger olvasta Nietzschét, az azt megterhelő radikálisan újtól megszabadítva, visszamemelte a filozófia "urbanizált" (Habermas) világába. A dialógus rendkívüli művészeként szerte a világban híveket szerzett a hermeneutikai gondolkodásmódnak. Habermas számára azt a gondolkodót jelentette, aki képes volt a háború után ismét hozzáférhetővé tenni a német tradíció el nem szennyezett rétegét. S ő volt az, aki megemlékezett arról, hogy Gadamer egy még akkor is ellenséges környezetben visszasegítette az elüldözött gondolkodókat Németországba (Karl Löwith), és ő volt az, aki számos már nem élő kortársát újra elevenné tette a német szellemi életben (Fritz Kaufmann, Max Kommerell, Hans Lipps és mások). Wellmer szerint a nyitott dialógus eszméje, sőt paradigmája annak a hermeneutikai szituációnak, amely jóllehet Heideggertől igen távol álló elgondolás, de mégsem tagadható, hogy ebbe

az irányba mesterének művei fordították. Bubner szerint a generációkat oktató Gadamer némi elégtétellel látta a rövid életű divatokat és persze azt, hogy művének hatása ezeket messze túléli. Az *Igazság és módszer* hatása messze túlnyúlt a filozófián, s jelentősen befolyásolta az irodalomértés, a képzőművészet elmélet, a pszichológia, stb. tárgyterületét is. Megőrizte a humanista tradíciót, sőt a beláthatatlanul kiterjedt tudás közepette a hermeneutika volt az a pont, ahonnan a dolgok áttekintésére egyáltalán vállalkozhatunk.

Az emlékezések egyik legszebb darabja a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 2002. március 23-ai számában jelent meg Jacques Derrida tollából. Túl a személyes és szeretetelli emlékezés hangján, Derrida azt is képes volt megmutatni, hogy mennyiben és mi-ben marad továbbra is vitapartnere Gadamer a jelen filozófiájának. Derrida csodálattal adózott Gadamer életigenlésének, s már-már legyőzhetetlennek tűnt fel a számára. "Meg voltam győződve arról, hogy Gadamer megérdemelné a halhatatlanságot, mert szükségünk lenne egy ilyen abszolút tanúra, aki a század minden filozófiai vitájában aktívan, vagy megfigyelőként részt vett." Derrida példátlan lelki emelkedettségről ad tanúbizonyságot, amikor elismeri, hogy az 1981-es párizsi vitában bizony kitért, ugyanakkor teljes joggal utal arra, hogy a vita főként az Egyesült Államokban és Olaszországban szinte észrevétlenül zajlott tovább a

tanítványok körében. Az emlékére meggyújtott gyertyák egyike azt a *bizonyosságot* jelenti, hogy minden szétválasztó mozzanat és félreértés ellenére biztosak lehettek azon meggyőződésükben, hogy a kölcsönös tisztelet és nem a másik lealacsonyítása vezérelte mindkettejüket. A másik gyertya annak *ígérete*, hogy a vita mégis csak végbemegy, s ez jellemezte minden későbbi jó hangulatú találkozásukat. Ilyen "rejtélyes találkozás" volt – Celan értelmében véve –, éppen a költő művének eltérő olvasata. Derridát lenyűgözte az 1987-es találkozás, amely Heidelbergben Heidegger politikai elkötelezettségéről zajlott, ahol szerinte Gadamer, aki mindenki másnál többet tudott, a legteljesebb méltányossággal járt el. Derrida azt is hangsúlyozta, hogy Franciaországban mindmáig Heidegger árnyéka vetül Gadamer művére, s ideje, hogy ez megváltozzék. Végül felidézi a Capri találkozásukat, Gadamer könnyedségét, ahol mint egyetlen német résztvevő, a nyelveket váltogatva foglalt állást, majd a következő gondolatát idézte Gadamernek: "A halál megalapozhatatlansága és idegensége persze minden jósló és jövendölő és előrevető gondolkodás hozadéka marad, ami az embert minden más élőlénytől megkülönbözteti – és ez egy veszélyes adomány. Az ember előrevetett gondolkodása, úgy tűnik, ellenállhatatlanul vezet ahhoz a vágyhoz, hogy a még oly biztos halálon is túljusson a gondolat. Az ember az egyedüli élő-

lény, ahogy tudjuk, aki halottait eltemeti. Ami ugyancsak azt jelenti, hogy meg kívánja őrizni őket, mintegy a halálon túl – s emlékezetben őrizve kultikusan tiszteli őket.” (v.ö. Gespräche auf Capri, Februar, 1994. in: J. Derrida – G. Vattimo: *Die Religion* Suhrkamp 2001, 246.o.) Derrida nem hagyta ki, hogy idézze a gadameri “jóakarát”, a könnyed nagyvonalúság és világos belátás szavait az 1981-es vitából, amivel ma is csak egyetérteni tud: “Minden olvasás, ami megérteni igyekszik, csak egy lépés a végső ponthoz nem érő úton. Aki ezen az úton halad, tudja, hogy a szövegével 'nem lesz kész'; magára veszi a lökést. Ha egy költői szöveg olyannyira megérintette, hogy végül 'belebecsátkozik' és magát ismeri fel benne, ez nem előfeltételez bekebelezést és önigazolást. Magunkat adjuk fel, hogy felleljük önmagunkat. Úgy hiszem egyáltalán nem állok oly távol Derridától, amikor aláhúzom, hogy nem tudjuk előre azt, hogy miként leljük fel magunkat.” Ehhez Derrida hozzáfűzte – “Mennyire igaza volt akkor, s még ma is.”

Gadamer műve több mint a hermeneutika rehabilitációja, s több mint ennek a tradíciónak az újraélesztése, ilyen jellegű mű született éppen elég. Ha valami egyszerű formáját kellene adni az általa képviselt hermeneutikai megújulásnak, akkor azt úgy fejezhetjük ki; *megütközés az értelmetlenségben*, s van-e ennél nemesebb és nehezebb emberi képesség, hogy képesek vagyunk a

látszólag ugyanazon körben, a megértendő körében többet és mást érteni. Persze nem feledhető, hogy Gadamer, aki magát inkább tartotta klasszika-filológusnak, a görög hagyományt olvasta újra, és olvasta azt a modern kor kihívásai mentén. Számára az értés egyedüli elve, érteni valamit a benne rejlő legjobb, a belőle kihámozható legjobb és legtöbb mentén – röviden, ami jó és helyes az adott helyzetben. Így kerül a *phronimos* az ésszerű viselkedés a centrumba, ami nem egyszerűen egy szak-ismeret, hanem egy olyan tudás, ami képes fontolóra venni, megfontolni a helyeset a gyakorlati élet egy adott magatartását illetően (v.ö. Gadamer fordítása és előszava, Aristoteles – *Nikomachische Ethik* VI. könyv, Klostermann 1998). S hogy ez milyen fontos volt a számára, az ebből a kései szövegközlésből is kiderült. A tíz kötetes összegyűjtött művek három kötete foglalkozik a görög gondolkodással, kettő esztétikai és művészeti tárgyú, kettő az újabb kor gondolkodóival vet számot, és lényegében három kötet fogja át az *Igazság és módszer*, illetve annak újratárgyalását. Páratlanul felépített életműről van szó, amely nálunk igen nagy hatással bír. Gadamer halála után elfoglalta helyét a halhatatlanok között, akinek műve vitára vár és vitára kész. Már ismerjük a főművet, néhány esztétikai tárgyú művét és legutoljára hozzáférhetővé vált két meghatározó görög tárgyú könyve is. Fontos feladatnak tartom, hogy Gadamer

hermeneutikáját *beállítsuk* abba a kontextusba, amiből született, hogy világgossá tegyük kapcsolódását a görög, valamint ahhoz az újkori filozófiához, amiben Hegel, Husserl és Heidegger egyaránt helyet kell, hogy kapjon. S talán az sem érdektelen vizsgálni, hogy mi módon történt *át-hatás* olyan kortárs gondolkodókkal és barátokkal, mint Leo Strauss, Gerhard Krüger, Hans Lipps, stb. Nemrég jelent meg Leo Strauss Hobbes könyve (*Hobbes' politische Wissenschaft und zugehörige Schriften und Briefen*, kiad. H. Meier, Metzler, 2001) és a független számos levelet tartalmaz, amelyben Gadamer állandóan említésre került, akinek műveivel már kortársai is számot vetettek. Másrészt elkerülhetetlenül vissza kell mennünk azokra a korai Heidegger előadásokra, amelyeknek Gadamer Marburgban hallgatója volt, és amelyek az elmúlt években jelentek csak meg. Bizonyítva a hermeneutikai fordulat hosszabb előkészületét nem csak a *Lét és idő*-ben, hanem az azt megelőző előadásokban is. Megkerülhetetlennek tekintem, hogy Gadamer fenomenológiai elköteleződését is vizsgáljuk, ahogy maga utalt rá például a főmű bevezetőjében.

Gadamer műve tehát abban az erőterben született, amely a tradíciót már nem készen kapta, hanem azért meg kellett küzdenie, a mi helyzetünk talán még rosszabb. S ha ezt megértjük, akkor fogjuk érteni a hermeneutika legfőbb szándékát, nevezetesen hogy a *logosz* – mint Hérakleitosz tanította

– közös, mégis azt csak a nyelvileg áthagyományozott, a továbbmondott értelmében vett konvencióként (*kata szünthéken*) veszik közösnek, s nem azt értik, ami abban kimondásra került. A hermeneutika nem az áthagyományozás biztos módja, hanem annak kísérlete, hogy egyáltalán értjük azt, ami ránk *közösen* maradt, ami létében minket kérdez. Ezt megérteni a legfőbb emberi feladat, ez érint mindenkit létezésében, még akkor is, ha kitér előle. Ebben *vagyunk*, ha egyáltalán értjük azt, ami minket körülölel: "a kezdet az, ami sohasem kezdődött el, hanem már eleve van" – írta a *Heidegger és a filozófia vége* című tanulmányában (in: *Hermeneutische Entwürfe*, Mohr-Siebeck, 2000).

Aki úgy véli, hogy a hagyomány birtokában van, csak azt mondja, amit már mondtak róla, másokat kizár, és magát pedig elzárja ama legfőbb emberi lehetőség elől, hogy megértse, azt, ami nem vele kezdődött el, és nem is fog vele lezárulni.

A hermeneutika a véges emberi egzisztencia végtelen tájékozódása önmagára felé. Gadamer hermeneutikája szerénységre int, tanulni az által, hogy tudjuk, nem tudhatunk eleve mindent. "Csak az lehet bizalommal a *logosz* iránt, aki megérti hermeneutikai korlátait, és így érti meg hermeneutikai lehetőségeit." (G. Figal – Dem Logos vertrauen, in: *Der Sinn des Verstehens*. Ph. Reclam, jun. 1996, 151.o.)

Gadamer művében sok mindent hagyott ránk, amit *jó*, *ha értünk*.

Sz. Tóth János

Karácsony Sándor és a népfőiskolai mozgalom

Ötven éve halt meg a magyar nevelés-, művelődés- és eszmetörténet jelentős alakja, akinek írásos okfejtéseit nem volt mindig egyszerű és fáradtságmentes követni, ám akinek szellemi öröksége nemzedékeken át tovább él tanítványainak, varázslatos személyiségének, s nem utolsósorban "zsigerileg demokratikus" emberi stílusának és magatartásának köszönhetően.

Bizonyosra vehető, hogy ha Karácsony Sándor németül vagy más közismertebb európai nyelven ír, ma a Felnőttoktatás Nemzetközi Enciklopédiájában jelentős európai szerzőként aposztrofálják. Az 1996-ban a Pergamon kiadónál megjelent kézikönyvben szerepelhetne, mégpedig *Lawson* szócikkében, amely a felnőttoktatás–közművelődés filozófiai-etikai irányzatait tárgyalja. Felfogása és munkássága alapján Karácsony rokonítható lenne a humanista filozófiai irányval, amely szerint humanizmusunk azon a képességen alapszik, hogy oly módon kívánjuk magunkat meghatározni, mint amilyenek lenni szeretnénk. De meg kellene említeni őt az analitikus angolszász filozófiai irányzatnál is, amely szerint a filozófiai megértés kulcsa a nyelv és a jelentés analízise. S végül nem hagyhatná ki a szerző Karácsonyt a felnőttoktatás radikális, kritikai filozófiai irányzatából

sem. E felfogás kulcsfogalma az *emancipáció*, s nem a létező tudás és értékek transzmisszióját tartja fontosnak, hanem a társadalmi változások elősegítését. Ám Karácsony Sándor magyar szerző volt, a 20. század egyik legnagyobb magyar pedagógiai gondolkodója. Most, az 1997-es közművelődési törvény és a 2001-es felnőttképzési törvény közötti kapcsolatokat keresve láthatjuk, hogy Karácsonnyal félbemaradt a történelem, mert nála még e kettő a *szabadművelődés* fogalmában szerves egységet alkotott. Az *Új Szántás* 1947-es számában olvashatjuk: "A népművelésben más műveli a népet, a szabadművelődésben maga művelődik a nép – ahogy igénye és kedve tartja." Megint másutt, az Országos Szabadművelődési Tanács programjában ez áll: "A szabadművelődést a társadalom szabadszervei végzik, egyesek, összeverődött egynéhányak és társadalmi egyesületek. A mi szerepünk alig több rendezésnél, rendszerezésnél, adminisztrálásnál és az erők helyes ökonomiájának érvényesítésénél." (*Új Szántás*, 1948)

Karácsony Sándor halálának mostani 50. évfordulója jó alkalom arra, hogy munkásságának részletekbe menő méltatása helyett három olyan modell-értékű útmutatást emeljünk ki gondolataiból, amelyek ma is érvényesek.

Az első a magyar észjárás és lelkület érvényesítése. "A nevelés egész területére vonatkoztatva problémánkat, a nevelő és a növendék közös anyanyelvét kell visszahelyezni ősi jogaiba."

A második a magaskultúra és a népkultúra viszonya, szervezésének megteremtése és a népkultúra fejlesztésének fontossága. "Megszakadt az egységes magyar kultúra gyökere, s a nép nem vesz tevőlegesen részt a fejlődésben, a magas kultúra meg gyökértelen." Megkövült, mozdulatlan kultúra búvőkörében vesztegel népünk, gyökértelen, vázában hervadó kultúra birtokosa felső néposztályunk, s műveletlen középosztály öröklődik a nép és a szofokrácia malmai között – hangzik a súlyos megállapítás. Ehelyütt nincs alkalmunk részletesen jellemezni, vajon a mai globalizációban, ötven év távlatából, mennyiben módosul és mennyiben helytálló a Karácsony Sándor-i állítás. Úgy érezzük, lényegét tekintve, megállja a helyét. Végül a harmadik gondolat szerint a magyar nevelést modernné, magyarrá és hatékonyá kell formálni. Miközben a Karácsony szerint a jogaiba visszahelyezendő magyar észjárás antitezise az indoeurópai észjárásnak, aközben a magyar reformpedagógus válaszainak többsége nemzetközi tapasztalati megalapozottságú, európai válasz a sajátos magyar helyzetre. S ez különösen a modernitás és a hatékony nevelés kérdésében fontos.

Igaztalan lenne sommásan itélkezni, és nem elismerni, hogy a mai magyar szellemi közélet felszínén megjelentek a változás biztató jelei. Ám ha történeti

léptékkel nézve vizsgálódunk, sajnos a népkultúra fejlesztésének modern, átfogó programja még várat magára. Karácsonyi mércével nézve ma is az a vízvonal, hogy át lehet-e törni a múlt megkövesedett továbbélését, folytatható és elmélyíthető-e a nemzeti észjárás térnyerésének szellemi megalapozása. Minél inkább az előbbi lehet csak program, annál inkább kell megint a defenzív magatartásra, önvédelemre és túlélésre berendezkedni. Ezt sikerrel gyakoroljuk évtizedek óta, de ez csak késlekedés az új önépítkezés megkezdéséhez viszonyítva. Valójában egyfajta kreatív szellemi önépítkezési modellre való átállás tétjéről van szó, amely siker-modellben megújult azonosságtudattal lehet nemcsak elviselni a kulturális globalizáció külső nyomását, de alkotó nemzeti alternatívát is kínálni benne, esetleg másoknak is. Csakis ebben az értelemben fogható fel az a kritika, hogy a mai Magyarországon még mindig nincs 21. századi Karácsony Sándor-i népkultúra-fejlesztési elképzelés és program.

A népfőiskolák céljaiból és tevékenységéből csak néhány fejlesztési irányt szeretnék kiemelni, amelyek a "magyar észjárás" szigetszerű, önvédelmi stagnálása helyett a társas lélektani nevelés nemzeti intézményrendszerének megszilárdítását szolgálják. Az egyik az általános műveltség fejlesztése. A következő évtized ún. *tudástársadalma* tervében – amely a lisszaboni csúcs elhatározása szerint azt az ambíciót fogalmazta meg, hogy a globalizált világgazdaság legversenyképesebb térségévé tegye Európát

– nekünk magyaroknak csak akkor lesz megfelelő helyünk, ha felzárkózunk ezekhez az elvárásokhoz. A tanulás kultúrájának meglapozása – a hagyományos ipari társadalom gazdasági növekedésnek alárendelt szakképzése helyett és mellett – a szakmai önfejlődésre sokoldalúan alkalmassá tevő általános műveltség kiszélesítését követeli meg. Ezen belül is hangsúllyal jelentkezik a széles társadalmi rétegeket érintő alapkészségek fejlesztésének szükségessége. A folyamat kibontakozása a legszélesebb társadalmi csoportokat érintő, a helyi, nemzeti öntudat és közkerölcs fejlesztését szolgáló képzésekkel, a polgári, nemzeti és keresztény, valamint szociális értékek minél szélesebb körű térnyerésével kezdődhet. Elsőrendű szerepet játszik ebben a család, mint a legfontosabb közösségek egyike, s a családi tanulási programok támogatása, hisz a család a tanulás kultúrájának egész életre kiható intézményeként játszik pótolhatatlan szerepet.

Az Európai Unió felnőttképzési programjainak varázsszavai között a "foglalkoztathatósági képzést" lecserélték az "aktív állampolgár"-képzés hangsúlyozására. Legalábbis a 2000-2001-ben megfogalmazott hosszú távú alapelvekben. A lelki átalakulás gyötrelmes nehézkességét még jobban megszenvedik az ún. fiatal demokráciák, így mi is. A dolog lényege nemcsak az elsőbségek különbségében lelhető föl, hogy a "jó polgár" jó munkakerő, míg fordítva ez sosem áll fenn teljes bizonyossággal. S nemcsak a demokratikus politikai rendszerre, az emberi és

civil jogokra vonatkozó politikai tudás és ismeretek elsajátításáról van szó, hanem elsősorban is a gyakorlati állampolgári készségek széleskörű elterjedéséről és működtetéséről. A köznyelvi kommunikációs készség, a dialóguskészség, az együttműködési készség, a konfliktuskezelés, a megegyezésre való készség, az önmegerősítésre való készség és a társadalmi felelősség gyakorlásának meghatározó érvényesüléséről.

Karácsony Sándor szavai halála után ötven évvel is összecsengnek Móricz Zsigmond népfőiskola mottójával: "Jobb polgárt, jobb hazafit nevelni, ez a népfőiskola célja." De nemcsak azzal, hanem a közeljövő gyakorlati programjának parancsával is: "... az egyén autonóm és csak társas funkcióin keresztül nevelhető... csak a társas lélek nevelhető. (Az egyén nem.) Ez a társas lélek nem tévesztendő össze a tömeglélekkel. Az egyéni lélek ez, de nem önmagában véve és önmagában nézve, hanem a másik ember felé fordultában."

A népfőiskolák jövőbeli lehetőségei közvetlenül össze vannak kötve a polgárok jövőbeli lehetőségeivel. A "társas lélek" szigetekbe menekülve továbbra is összezeressen és rejtőzködjik, vagy visszavonhatatlanul magára találhat, és közzgondolkodásként szilárdulhat meg, hogy kivirágozzék.

(Elhangzott 2002. február 23-án Földesen, a Karácsony Sándor halálának 50. évfordulóján rendezett tanácskozáson.)

Baráth Béla

Szubjektív egyháztörténelem

„Igaz útra hív bennünket ez az önvallo-
más, hiteles kordokumentum, hol keserű,
hol vidám, de mindig őszinte vallomás”
olvashatjuk a kötet előszavában Hegedűs
Lóránt ajánlását, s nem kell csalódnunk.
Talán csak azt fűzhetjük hozzá ehhez,
hogy Szabó Lajos református lelkipásztor
gyermekkorától vezetett naplója és
korábbi írásainak felhasználásával össze-
állított memoárja igen élvezetes olvas-
mány. Külön érdeme, hogy egy tragikus
korszakban, kényszerpályán mozgó em-
beri életúr távolról sem vidám témájának
bemutatásakor is képes feleleveníteni a
békebeli kor Magyarországnak kedé-
lyes, adomázó hangvételt. Az így létre-
jövő keserű hangvétel pedig talán
mindennél jobban érzékelteti egy oly sok
társával együtt margóra szorított 20. szá-
zadi magyar lelkész életének gazdagsá-
gát, hitének valódi erejét.

Szabó Lajos 1908. július 16-án Losoncon
született. Gyermekkorát Ragályon és a
történelmi Gömör megye más települé-
sein töltötte. Visszaemlékezésének kez-
detén felmenőiről, gyermekéveiről
olvashatunk mélyen nosztalgikus, gyö-
nyörűen fogalmazott emlékképeket, ame-
lyek a dualizmus korának örökre tovatűnt
miliójét és az első világháború hátor-
szágának nehéz életét idézik. Szülei 1918-
ban kilenc évesen beírták a Sárospataki
Református Kollégium gimnáziumába. Az

első világháború végét és a történelmi Ma-
gyarország összeomlását a sárospataki
események tükrében a kisdíák szemével
láttatja, aki a félelmek és nélkülözések kö-
zött, ugyanúgy tragédiaként élte át hazája
– számára egészen kézzelfogható – meg-
csonkítását, mint a Tanácsköztársaság alati
szimpátiányilvánításuk miatt elítélt,
egyébként kiváló kollégiumi tanárok sorsá-
nak alakulását.

Könyvének lapjain tiszteletteljes megem-
lékezéssel, de léletszerűen, szatirikus fel-
hangokat sem nélkülözve elevenednek
meg középiskolai tanárai, akik közül kü-
lönösen latin és magyar tanáraitra,
Szilágyi Benőre és Novák Sándorra em-
lékezett szeretettel. Az első a kálvinista
pedagógus mintaképe lett számára, aki
a fegyelem, a pontosság, a szolgálat és
a kötelesség megszállottja volt, akitől élet-
re szóló útmutatásként azt tanulta meg,
hogy „az életet tisztességesen csak úgy
lehet élni, ha a rábízott kötelességét ma-
radéktalanul véghez viszi az ember. Ennyi
az ő dolga csupán, a többi Istené, mert:
emberé a munka, Istené az áldás.”

A gimnázium elvégzése után a
szegénysorsú, de jó képességű diák útja
természetszerűleg vezetett a teológiára.
Itt tanárai közül különösen Forgács Gyula,
a református belmisszió jeles szemé-
lyisége és unokabátyja, a nála hét évvel
idősebb Szabó Zoltán hatott rá, aki

1928-tól a gyakorlati teológia professzora lett. Teológus éveit során a tanulás mellett a cserkész mozgalomban vállalt aktív szerepet. A pataki református inaslegények számára megszervezte és éveken át vezette a Sztárai Mihály cserkészcsapatot. Saját családjának anyagi nehézségei és Patak korabeli szellemisége erős szociális érzékenységet fejlesztett ki benne. Maradék ideje jelentős részét olvasással töltötte, nem véletlen, hogy Szabó Dezső műveit találta meghatározó jelentőségűeknek. Teológus éveit alatt mutatkozott meg először írói vénája is.

Számomra talán éppen a lelkesítő pályafutását, korának egyházi életét bemutató fejezetek adtak a legtöbbet, amelyekben ezt a mindmáig sajnálatosan elhanyagolt témát gazdag háttéranyag felvonultatásával életszerűen ábrázolja. Erre azért is módja volt, mert hivatása gyakorlása közben a református egyház életének sok szeletét ismerte meg. Érdemes sorsának ezt a vonulatát itt is röviden végigtekinteni. Segédlelkesítő szolgálatát 1930-ban Putnokon kezdte. 1933-ban bodrogi missziói lelkeseknek nevezték ki, ahol az elhatalmasodó szektákkal szemben kellett felvennie a harcot. Ennek a szolgálatnak szép gyümölcsei lettek, Józsefmajorban – a mai Tiszacsermelyen – gyülekezetet szervezett, templomot épített. 1935-ben jelent meg első országos visszhangot kiváltó munkája az *Antikrisztus a Tiszánál*, amelyben bodrogi munkáját és az ennek során megismert nyomorúságos állapotokat mutatta be. Ettől kezdve folyamatosan jelentek meg írásai az országos református sajtóban. Ezekben történeti és szépirodalmi érdeklődése mellett visszatükröződött az elesett emberek iránti

elkötelezettsége, amely a korabeli egyházi és társadalmi életben tapasztalható szembeszökő szociális visszasságok kiemelt kritikusaként tette.

1938-ban az Országos Református Szeretetszövetség lelkésze lett, ahol országos utazótitkári feladatokat látott el. Ez a számos árvaház, aggmenház, napközi otthon, utcamihió, fogyatékos gyermekek otthonát – jelentős részben önkéntes adományok által – működtető szervezet jól példázta a korabeli tragikus szociális helyzet javítását célzó egyházi erőfeszítéseket. 1938-ban e munkájához és írásaihoz kapcsolódóan a Belügyminisztériumtól megbízást kapott Hajdú-Bihar megyében szociális tanácsadói feladatok ellátására. Az ekkor felállított tanácsadói rendszernek az volt a feladata, hogy felmérje az ország valós szociális helyzetét. Feladatának lelkiismeretes ellátása mellett Szabó Lajos arra is tudott időt szakítani, hogy tanulmányait tovább folytassa. 1940-ben védte meg az egyháztörténet tárgykörében benyújtott doktori értekezését a debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Karán. A következő évben Sárospatakon magántanári vizsgát tett.

1942-ben élete ismét nagy fordulatot vett, amikor a kassai reformátusok lelkesítővé választották. Szolgálatát ezekben a vészterhes időkben is a legnagyobb lelkiismeretességgel végezte. Ehhez számára teljes természetességgel kapcsolódott, hogy a nemzetiségi ellenségeskedések kapcsán toleranciára intett, a zsidóüldözések során pedig többek életét megmentette. Kassai szolgálatának értékes irodalmi hagyatéka az 1944-ben megjelent Kassai kálvinista krónika, amelyben

gyülekezetének múltját mutatta be 1644-től 1944-ig. Itteni éveire hozzártottak azok a sebek, amelyek a visszatérő hatóságok erőszakos magyarellenés fellépése kapcsán érték. Mint 1938 után beköltözött, teljes vagyonelkobzás mellett kiutasították Csehszlovákiából. Még évtizedek múlva is fájlalta, hogy el kellett hagynia szeretett eklézsiáját.

Az üldözöttként hazatérő Szabó Lajost előbb rövid ideig a vajdácskai, majd a taktaszadai gyülekezet fogadta be, ahol fél évszázadig hűséggel szolgált. A világháború utáni magyar falu sajátos világa, a háborús veszteségek, a szegénység, a kitelepítések élete érzékeny leírásokban tárul fel előttünk, akár csak a református egyház korabeli nyomorúsága. Rövid örömteli epizód volt számára, hogy 1950/51-ben, Marton János nyugdíjba vonulása után, Makkai Lászlóval együtt felkérést kapott az egyháztörténeti stúdióumok vezetésére a sárospataki teológián. Ezt a feladatot azonban csak 1952-ig, az intézmény bezárásáig láthatta el. A második világháború utáni éveire az egzisztenciális nehézségek mellett a háttérbe szorítottság frusztráló tudata nyomta rá bélyegét. 1956-ban és azután vállalt tudatos szókimondása miatt a Kádár-rendszerben végképp nem nyílt lehetősége magasabb egyházi állások betöltésére. Kivételes tehetségét mutatja, hogy még ebben a helyzetében is megtalálta a módját annak, hogy marandót alkosson. Egyháztörténeti munkái – amelyeknek java része máig kéziratban maradt – és egyházi lapokban megjelentetett novellisztikus írásai mellett egy új terület felfedezése adta meg számára a szellemi önkiteljesítés lehető-

ségét. A szeretett lelkészük előtt őszintén feltárulkozó taktavidékiek jóvoltából igen értékes folklór anyagot gyűjtött össze. Ezt a szakmai közvélemény által igen pozitívan értékelt *Taktaszadai mondák* (1975) és *Bodrogkeresztúri mesék és mondák* (1988) című kötetekben publikálta. Élete utolsó éveiben bizonyára nagy elégtételt jelentett számára, hogy az újrarendelt sárospataki teológián ismét az egyháztörténeti tanára lett.

Fontos figyelni arra, hogy gazdag irodalmi hagyatéka egyben lelkési tevékenységének sokszínű lenyomata is. Hiszen a harmincas években a pataki teológián kapott lelképásztori eszmény jegyében e hivatás elengedhetetlen része annak az emberi közösségnek, mint sokrétű szociológiai, történelmi, gazdasági, szellemi jelenségnek ismerete, ahol a szent szolgálat történik. Szabó Lajos ennek jegyében kereste és találta meg sokféleképpen az utat mindenkor gyülekezetéhez. Szociográfiai, egyháztörténeti, folklorisztikai, szépírói munkásságát az így felismert lelképásztori hivatástudat hatotta át és fogta egységbe. Az pedig külön érdemnek tekinthető, hogy élete nagyobb részében igen nehéz körülmények közt élő vidéki lelkészként mindezt olyan igényességgel tette, amely által korának kiemelkedő szak tudósaival is munkakapcsolatba került.

A szerző által végül be nem fejezett memoár Kováts Dániel gondos munkája nyomán vált kiadhatóvá. A kronológiai és tematikai egységeket szem előtt tartó szerkesztő tíz nagy fejezetre és számos alfejezetre osztotta. A nagy időbeli eltérésekkel, különböző célzattal megírt részekből összeállított fejezetek szövege

így – különösen a kötet második részében – sok szempontból kiforratlan, töredékes maradt. Az egységes szemléletmódot hiányoló olvasót azonban bőven kárpótolják a számtalan érdekes történeti adalékkal, anekdotával kiegészített szellemes, részletgazdag exkurzusok. Igaz ez azzal együtt is, hogy a múlt megidézését a történések objektív bemutatása és az olykor elfogult egyéni értéktételek kettősége határozza meg. Az elfogultságokat annak a méltányolható szempontnak a tudatában kell elfogadnunk, hogy Szabó Lajos írásban inkább akart őszinte lenni, mint támadhatatlan. Megítélésem szerint a személyes életút éppen az így jelenlévő emberi indulatok által válik valóban érzékeny lenyomatává egy lassan zsigereinkből is tovatűnő fájdalmas korszaknak. Hiszen egy önéletrajzban vállalt kitárulkozás indító oka, belső kényszere sokféle lehet. A történelmi önéletrajzok esetében gyakran az önigazolás vágya mozgatja ezeket az írásokat, a nyugtalan lelkiismeret öngyógyítása, a rossz bizonyítvány magyarázata egy képzeletbeli tárgyaláson, a "történelem ítélőszéke" előtt. A 20. századi visszaemlékezésekben pedig sokszor cseng vissza a "parancsra tettem" és a "történelmi szükségszerűség volt" elhárító gondolata. Szabó Lajost egészen más okok indították, amikor elhatározta emlékiratainak elkészítését, és ezért fontos a címként választott gondolat üzenete a számunkra. A kényszerítő helyzet, a halál közeledtével egyre inkább "hűlő árnyékká" váló emberi életút felidézésének belső igényén túl, számára az 1988 és 1990 közötti évek erjedő, tetemrehívó történelmi szituációja volt. Amikor a törté-

nelmi gazemberségek és bűnök elkövetőivel szemben egyházon belül és kívül sokan a jogi-politikai elszámoltatás lehetőségében kezdtek reménykedni, megérezhette az ilyen elszámoltatások korlátozottságát. Ekkor nyújt a tollhoz, mint utolsó szalmaszálhoz. Amint azt az elmúlt 12 év történésein láthatjuk, jó eszöközt, talán valóban az egyetlen utat választotta, ami egy megpróbáltatásokkal teljes emberi életút gonosz történelmi meghatározottságai, és ennek elvtelen kiszolgálói elleni elszámoltatásra lehetőségként kínálkozott.

Ennek tudatában Szabó Lajos tanúságtétele fontos megerősítése annak, hogy a legnehezebb időkben is voltak hiteles református lelkipásztori személyiségek. Olyanok, akiknek gerincét az Állami Egyháztörténelmi Hivatal és kiszolgálóinak hathatós működése nyomán elhatalmasodó szervilizmus nem törte meg. Akik keresztyén meggyőződésükből fakadó véleményükhöz, erkölcsi tartásukhoz makacs módon ragaszkodtak. Akik Isten ígését, amint Szabó Lajos kassai bemutatkozó igehirdetésének bibliai textusát, nem csak szavaikkal, de életútjukkal is segítettek értelmezni: "Örhelyemre állok, és megállok a bástyán és vigyázok, hogy lássam, mit szól hozzám és mit felelek én panaszom dolgában". (Hab 2,1)

(Szabó Lajos: *Utolsó szalmaszál. A kötetet gondozta: Kováts Dániel. Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség – Kazinczy Ferenc Társaság, 2000)*

Bolvári-Takács Gábor

Másfél évtized az erdélyi magyar felsőoktatás történetéből

Aligha tévedünk, ha azt állítjuk: a trianoni határokon kívül rekedt magyar kisebbség kulturális jogainak, sőt, politikai érdekérvényesítő képességének is egyik leghitelesebb fokmérője a helyi magyar intézményrendszer állapota. Gondoljunk a marosvásárhelyi színházra vagy a pozsonyi Csevadokra; történetükben a mindenkori hatalom kisebbségpárti vagy kisebbségellenes attitűdje nyilvánvalóan nyomon követhető. Különösen igaz ez a magyar nyelvű felsőoktatásra, hiszen az egyetemek, főiskolák léte ab ovo elmentéses mindenfajta asszimilációs törekvéssel: itt zajlik ugyanis a kisebbségi önazonosságot megőrizni képes értelmiség nevelése.

A romániai magyarság fájdalmas emlékei közé tartozik az önálló kolozsvári Bolyai Tudományegyetem megszüntetése. Bár a politikai rendszerváltozás óta az újraindítás (azaz a Babes-Bolyai Egyetemről történő leválasztás) kérdése folyamatosan napirenden van, a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete és a Bolyai Egyetemért Alapítvány szükségét érezte az Emlékkönyv kiadásának. Az időzítésre jellemző, hogy a kisebbségi sors mennyire nem a születési, hanem a megszűnési évfordulókra figyel: a kötet az intézmény bezárásának 40. évfordulója alkalmából jelent meg.

A kolozsvári egyetem története – az erdélyi fejedelmek kezdeményezéseit nem számítva – a kiegyezés koráig nyúlik vissza. Az intézményt 1872-ben avatták fel jog- és államtudományi, orvostudományi, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, valamint matematikai és természettudományi karral, 40 tanszéken 40 tanárral. Az uralkodó 1881-ben engedélyezte a Ferencz József Tudományegyetem név felvételét.

A fejlődés fordulópontja 1919, amikor a román állam az egész intézményt lefoglalta, mire az Szegedre költözött át. A visszatérésre a második bécsi döntésig kellett várni: 1940 októberében az iskola, Kolozsvárra visszatérve, 85 tanszékkal és az újonnan szervezett közgazdaságtudományi karral folytatta munkáját. Az újabb nyugodt periódus azonban mindössze néhány évig tartott. 1944-ben, a front közeledtével, a magyar állami intézmények felszólítást kaptak a város elhagyására, de az Egyetemi Tanács – élve az autonómia eszközével – határozatban értesítette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy a helyén marad.

Az új korszak 1945. június 1-jével kezdődött, amikor egy román királyi törvényrendelet "magyar előadási nyelvű állami Tudományegyetem" felállítását határoz-

ta el, amely még ugyanezen év decemberében felvette a Bolyai Tudományegyetem nevet. A román kormány e lépéssel szerzett néhány jó pontot a párizsi béketárgyalásokon, másrészt megszakította az addig létező kolozsvári egyetem jogfolytonosságát, amelynek vagyonát a román állam így minden további nélkül elvehette, hiszen volt "másik" magyar egyetem.

Ekkor kezdődött el valójában a Bolyai Egyetem története. Az új egyetem szervezésével kapcsolatban jogszabály rögzítette, hogy négy karral fog működni (irodalom és bölcsészet, jog- és közgazdaságtudomány, természettudomány, orvostudomány), s hogy a tanári kinevezések előfeltétele a román állampolgárság, a felsőoktatási törvényben előírt tudományos fokozatok megléte, valamint a magyar nyelv ismerete.

A román kormány döntése megosztotta az erdélyi magyar értelmiséget. A kisebbségi elnyomás és a bécsi döntések hatályon kívül helyezése ellen tiltakozók ugyanis képtelenek voltak szembesülni a román állam fondorlatos módon kigyalalt gesztusával. Hogy ennek megemésztése mennyire nehezen ment, jól példázza egy diplomáciai irat. Petru Groza miniszterelnök ugyanis 1945. október 28-án Kolozsvárt találkozott az egyetem tanáraival, és figyelmeztette az ellendrukkereket, hogy saját intézményük érdekében próbáljanak megbékélni a helyzettel, és ne dédelgessenek illúziókat. (v.ö.: Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről (1945-1947), sajtó alá rendez-

te: Vincze Gábor, Teleki László Alapítvány, 1998, 74. o.) Grozának – ismerve az egyetem későbbi sorsát – sajnos igazza lett.

Nincs most helyünk arra, hogy a Bolyai Egyetem karainak és intézeteinek másfél évtizedes fejlődését és eredményeit bemutassuk. Az olvasók részletesen tájékozódhatnak a kötetből, hiszen a közzétett 24 tanulmányból 19 tematikusan ezzel foglalkozik. Fordítsuk inkább figyelmünket az egyetem megszüntetésének körülményeire!

A közvetlen előzmények politikai ügyekben nyilvánultak meg. Az 1956-os forradalom következményeként az erdélyi magyarsággal szemben is megerősödött a bizalomhiány, ennek nyomán letartóztatások kezdődtek. 1959 februárjában – felső szintű politikai biztatásra – a romániai diákszövetség bukaresti országos értekezlete vetette föl az önálló magyar oktatási nyelvű egyetem problémáját, mint a "nemzetiségek elszigetelésére irányuló törekvések" példáját. Arra is ügyeltek, hogy ezzel kapcsolatban idézzék Lenin mondását a különböző nemzetiségű tanulók egy iskolába tömörülésének hasznosságáról. Az alkalom nem volt véletlen: a konferencián Gheorghe-Gheorghiu Dej pártfőtitkár és Chivu Stoica miniszterelnök egyaránt részt vett. Hol vagyunk már ekkor a Groza-féle kiegyensúlyozásra törekvő nemzetiségi politikától!

A pártvezetés gyorsan cselekedett. A bukaresti tanácskozás befejezését követő napon, 1959. február 23-án, Takács Lajos rektor összehívta a Bolyai Egye-

tem Tanácsát, ahol a prorektor előterjesztette, hogy "a párt és a minisztérium döntése alapján, a diákság kérésére" a két kolozsvári egyetem összevont intézményként működik tovább. A rektor a bejelentést követően senkit nem engedett szólani, ehelyett a maga részéről támogatásáról biztosította a döntést és az ülést berekesztette.

Ezt követően nagygyűlések és tanácskozások kezdődtek az egyesítésről, tiltakozásra csak elvétve került (kerülhetett) sor. A gyűlések megszervezésében fontos szerepet játszott a fiatal Nicolae Ceausescu, aki figyelt arra, hogy az egyesítés ténye a román-magyar barátság jelképeként jelenjen meg a tömegkommunikációban. A Bolyai Tudományegyetem megszüntetésének ürügyei között a román pártpropaganda buzgón hangoztatta a döntést megalapozó (ál)érveket. Ezek között a nacionalizmus vádja, illetve az ellenforradalmi tüzfészek megjelölés ugyanúgy helyet kapott, mint a román nyelv elsajátításának hiánya, mint az elszigetelődést segítő eszköz.

A kötet érdeme, hogy a megszüntetés politikai körülményeit történelmi tárgyilagossággal mutatja be, s az okok feltárása is a tényeken, s nem indulati alapokon nyugszik. Az egyetem megszüntetéséhez statisztáló utolsó rektor, Takács Lajos szerepe viszont – éppen a személyeskedés elkerülése végett – nincs bemutatva.

Néhány hónapja azonban megjelent egy cikk a Magyar Naplóban, amelyből kiderül, hogy az utolsó rektor személyét a

romániai magyar értelmiség már 1947-ben negatívan ítélte meg, amikor a román nemzetgyűlés képviselőjeként támogatta, hogy a békeszerződésből töröljék a kisebbségvédelmi záradékot. Nem meglepő tehát, hogy Takács Lajos engedelmes állampolgárként hajtotta végre a Bolyai Egyetem beolvasztását, s vállalt ezt követően további kormányzati és politikai funkciókat Romániában. A sors fintora, hogy a 70-es évekre a belső ellenzék egyik vezetője lett, de korábbi tetteit ezután sem bocsátottak meg neki. (v.ö.: Beke György: A püspök imája = Magyar Napló, XIV/2. szám, 2002. február, 16-21.o.)

Az önálló kolozsvári Bolyai Tudományegyetem másfél évtizedének történetébe hű lenyomata az évtizedekig fennhangoztatott "szocialista nemzetiségpolitika" fogalom ürességének. A most ismert kötet tanulmányai hozzásegítenek ahhoz, hogy e kérdésben is tisztábban lássunk, s hogy egykor jelentős kulturális értékeink ne múljanak el nyomtalanul.

(A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, szerkesztette: Faragó József, Incze Miklós, Katona Szabó István, Sebestyén Kálmán; kiadja a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete – Bolyai Egyetemért Alapítvány, 1999)

Vámosi Katalin

“Angyal született”

Gondolatok Aknay János kiállításának megnyitójára

Egyetemista koromban az egyik pszichológia előadáson – amelynek témája az asszociatív-tanulás volt – az előadó, Tunkli László megkérte a jelenlévő hallgatókat, hogy az általa megadott fogalomra asszociálva, írjuk le, ami eszünkbe jut.

Miért mondom mindezt el? Azért, mert úgy vélem, Aknay János festőművész nevének említése – a művészetet kedvelő emberek körében – a képzettársítások listászerű felsorolását indítja el.

Mit említhetünk meg a név hallatán? Mindenekelőtt Szentendrét, a szentendrei szellemiséget, a genius locit, a szentendrei iskolát; a Vajda Lajos Stúdiót, a Patak csoportot, a MYTHEN csoportot; Leninvárost, a műanyaggal való kísérleteket. A konstruktivizmust, az absztrakciót, a szürreális jel felhasználást, a lírai hangvételt. Az ikont, a triptichont, a diptichont, a transzcendenciát; motívumok közül: az ablakot, a házat, a székely rovásjeleket, a keresztet, az angyalt. Pontosabban angyalokat.

Milyen angyalok ezek? A Lebegő angyalok (2000), a Fény angyala (2002), a Remény angyala (2002), az Időutazó angyal (2002), a Kis magyar őrangyal (2000), a Zöld angyal (2001), a Jó hírt hozó angyal (1994), Angyal a város felett, Angyali üdvözet 1986 (1974, 1972 triptichon, 1987), Angyal születik és Angyal született (2002).

Angyal született a hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes években és angyal született 2000, 2001, 2002-ben. Született Szentendrén, Csongrádon, Thüringiában, Zella-Mehlis-ben és Sárospatakon.

Az ártatlan, közvetítő angyal számtalan változatban jelenik meg Aknay János festményein és szitanyomatain, a korai-kezdeti alkotói korszaktól napjainkig.

A hetvenes évek “antenna szárnyú”, figurális, biztonságot sugárzó őrangyalai erőteljesen absztrahálódnak a nyolcvanas évek közepétől. A székely rovásírás S, A betűjeléből “megszületett”, erős

kontúrral határolt angyalok légiesek, suhannak, táncolnak az osztott képmezőben. Emblematis jelekké válnak és megteremtnek egy sajátos, egyedi képi világot.

Az elmúlt évtized alkotásainak "absztrakt képi világa jelentésében is elvonttá válik." – B. Kiss László kifejezésével.

Az erőteljes kontúrok feloldódnak, az angyalformát csupán a szárnyak jelzik. Mégis jelen vannak: lebegnek, vagy a napfényben úsznak; dinamikus, rakétaszerűen érkeznek, vagy éppen fölszállnak, néha "aranyba" burkolva jó hírt hoznak.

A művész legújabb alkotásain, – mint az Időutazó angyal c. szitanyomaton, az Égi vándor, az Angyal született c. festményein – "testesednek", térhatást, távlatot érzékeltetnek.

És újból visszatérnek a hagyományos formájú, figuratív angyalok az Angyalórákon, és a Szentendrei képeken. Megjelennek átalakulva, új minőségben "rovásjel szárnyakkal" például a Pihenő angyal c. (1998) alkotáson. Jelen vannak az egy-egy korszakot lezáró, ugyanakkor a változás csíráit hordozó, összegző festményeken, mint az 1986-os Angyali üdvözleten, az 1991-es Metamorfózison, az 1997-es Kapcsolaton és a 2000-es Kis ma-

gyar őrangyalon. (Ez utóbbi festmény díszíti a kiállítási mappa és a művészről 2000-ben, Novotny Tihamér szerkesztésében készült monográfia borítóját.)

Aknay János "angyalrovása" mint egyéni esztétika jel, személyes, szubjektív emóciók hordozója és kifejezője. A tárlat szinte valamennyi alkotásán feltűnik rovásjele. Mint üzenetek hordozója, néhol a homogén fehérekből, sárgákból, zöldekből, máshol a vonalas háttérből villannak elő erőteljes kontúrjakkal. A művész közel harminc éves munkásságának meghatározó motívuma, a korai periódus ablak, kereszt, a szentendreiséget jelölő tornyok, kapuk, házak motívumaival együtt.

Az angyal motívum vizsgálata során, Aknay János életművéből csupán egy szeletet emeltem ki, bár gazdag formakincse, termékenysége és műalkotásainak száma többféle szempontú elemzések lehetőségét rejti magában.

(Elhangzott a Sárospataki Képtárban, 2002. augusztus 17-én.)

Számunk szerzői

Bacsó Béla 1952-ben született Budapesten. Esztéta, a filozófiai tudomány kandidátusa, az ELTE tszv. egyetemi docense.

Balassa Iván 1917-ben született Bárándon. Etnográfus, a néprajztudomány doktora, címzetes egyetemi tanár, a Magyar Néprajzi Társaság volt elnöke, lapunk védnöke.

Baráth Béla 1971-ben született Debrecenben. Egyháztörténész, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem adjunktusa, PhD-hallgató.

Bolvári-Takács Gábor PhD, 1967-ben született Sárospatakon. A Matáv Szimfonikus Zenekar ügyvezető igazgatója, lapunk főszerkesztője.

Halászi Aladár 1940-ben született Szabolcson. Középiskolai tanár, újságíró.

Hoppál Mihály 1942-ben született Kassán. Etnográfus, a néprajztudomány kandidátusa, az Európai Folklor Intézet igazgatója.

Maller Sándor (1917, Sárospatak - 2001, Budapest) Irodalomtörténész, diplomata, volt sárospataki gimnáziumi tanár, a Magyar UNESCO Bizottság ny. főtárgya.

Móricz Lajos 1923-ban született Ludányban. Hadtörténész, a hadtudomány doktora, a Magyar Hadtudományi Társaság volt elnöke.

Pinczés István 1953-ban született Gelejben. Jászai-díjas színházi rendező.

Sándor Zsuzsa 1953-ban született Nován. Festőművész, a ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar tszv. főiskolai docense.

Sipos István 1934-ben született Sátorajjáújhelyben. Ny. gimnáziumi tanár.

Szathmáry Béla 1956-ban született Sátorajjáújhelyben. Jogász, a Sátorajjáújhelyi Városi Bíróság bírója, lapunk szerkesztőbizottsági tagja.

Sz. Tóth János PhD, 1947-ben született Hajmáskéren. Művelődéskutató, andragógus, a Magyar Népfőiskolai Társaság ügyvezető elnöke.

Vámosi Katalin 1966-ban született Miskolcon. Művészettörténész, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának munkatársa.

Zelnik Csaba Ákos 1966-ban született Pásztón. Tanácsadó közgazdász.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

